

**ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი**

განათლებისა და მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ე მ ზ ა რ მ ა კ ა რ ა ძ ე

**თურქეთის ისტორია
1980-2011 წლებში**

**გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2013**

უაკ 323 (560)

მ-183

წიგნში განხილულია თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა 1980–2011 წლებში.

წიგნი განკუთვნილია თურქოლოგების, აღმოსავლეთმცოდნეების, ისტორიკოსების, სტუდენტებისა და შესაბამისი საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორები:

პროფ. ო. გოგოლიშვილი

პროფ. რ. დიასამიძე

რეცენზენტები:

პროფ. ელისო მაჩიტაძე

პროფ. გიორგი ჭილვარია

თურქეთის ისტორია 1980–2011 წლებში, თბილისი, 2013

© ემზარ მაკარაძე, 2013

E-mail: makaradze@hotmail.com

ტელ. +(995)577179745

gamomcemloba `universali~, 2013

Tbilisi, 0179, i. WavWavaZis gamz. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-787-3

შ ი ნ ა ა რ ს ი

თავი I

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 80-იან წლებში.....	7
1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980-1990 წლებში	7

თავი II

თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკა XX საუკუნის 80-90-იან წლებში.....	28
1. თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა 1980-1990 –იან წლებში	28

თავი III

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 90-იან წლებში	41
1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1990-2002 წლებში	41

თავი IV

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XXI საუკუნის 10-იან წლებში	105
1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2002-2011 წლებში	105

თავი V

1.თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობები 1980-2011
წლებში.

თავი VI

თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობები 1980-2011
წლებში

1.. თურქეთ - ევროკავშირის ურთიერთობები

თავი VII

თურქეთ-კვიპროსის ურთიერთობები 1980-2011
წლებში

1.კვიპროსის პრობლემა .

თავი VIII

თურქეთის ურთიერთობა აღმოსავლეთისა და
ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან 1980-2011 წლებში

1.თურქეთის ურთიერთობა ცენტრალური აზიის
ქვეყნებთან ..

2.თურქეთის ურთიერთობა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან

თავი IX

თურქეთის ურთიერთობა კავკასიის ქვეყნებთან
1980-2011 წლებში

თავი X

თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობები 1980-2011
წლებში.....

ბიოგრაფიული ცნობები

თავი I

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 80-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980-1990 წლებში

XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში მეტად მძიმე ვითარება შეიქმნა. მკვეთრად გაუარესდა ქვეყნის სოციალურ - ეკონომიკური მდგომარეობა, გაიზარდა უმუშევრობა, ინფლაცია, ტერორი. გამწვავდა დაპირისპირება მემარჯვენე და მემარცხენე მოძრაობებს შორის. ქვეყანაში თანდათან იზრდებოდა პოლიტიკური ძალადობის მსხვერპლთა რიცხვი, რასაც მოჰყვა ათასობით ადამიანის დაპატიმრება. 1980 წლის ივლისში მოკლეს ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ნიჰათ ერიმი და რევოლუციური სავაჭრო კავშირის კონფედერაციის ყოფილი პრეზიდენტი ქემალ თურქელი.

კრიზისს ის ფაქტიც ართულებდა, რომ ბოლო ათი წლის განმავლობაში თურქეთში თოთხმეტჯერ შეიცვალა მინისტრთა კაბინეტი, რითაც ეცემოდა სახელმწიფო ხელისუფლების პრესტიჟი. პარალიზირებული იყო პარლამენტის მუშაობა და სხვა.

ერთადერთი ძალა, რომელსაც ამ ქაოსის შეჩერება შეეძლო, იყო არმია. მისი ხელმძღვანელობა მზად იყო გადამწყვეტი მოქმედებისათვის, მაგრამ ელოდებოდა ხელსაყრელ მომენტს.

80-იანი წლების დასაწყისში, თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო ქვეყნის ახალი პრეზიდენტის არჩევა. 1980 წლის აპრილის დასაწყისში ვადა გაუდიოდა პრეზიდენტ ფაჰრი კორუთურქის რწმუნებულებას. მეჯლისში დანყებულმა საპრეზიდენტო დებატებმა თავისი შედეგი ვერ გამოიღო (თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტს დიდი ეროვნული კრება ირჩევს საკუთარი შემადგენლობიდან), ჩატარებული 110 ტური საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რომ კენჭისყრაში მონაწილე კანდიდატებს დაეგროვებინათ ხმების უმრავლესობა. ამის მიზეზი იყო მეჯლისში „სამართლიანობისა“ და „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიების შეუთანხმებლობა. მათ შორის დაპირისპირების გამო ვერ მოხერხდა ვერცერთი მნიშვნელოვანი საკითხის გადაჭრა. ფაქტობრივად პარალიზირებული იყო მეჯლისის საქმიანობა, რის შედეგადაც არაქმედითუნარიანი შეიქმნა როგორც საკანონმდებლო, ასევე აღმასრულებელი ხელისუფლება. ასეთი სიტუაცია თურქეთში ექვსი თვის განმავლობაში გრძელდებოდა. 1980 წლის 7 აპრილიდან თურქეთის პრეზიდენტის მოვალეობა დროებით დაევალა სენატის თავმჯდომარეს იჰსან საბრი ჩალლაიანგილს.

სამხედრო ხელისუფლებამ მიზანშეწონილად ჩათვალა, რომ ახალი სახელმწიფო გადატრიალება გარდაუვალი იყო. ასეთ ვითარებაში, 1980 წლის 12 სექტემბერს, დილის 4 საათზე, თურქეთის რადიომ მთელს ქვეყანას ამცნო სახელმწიფო გადატრიალების შესახებ.

შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობამ მთელი ძალაუფლება აიღო ხელში და შექმნა ე.წ. ეროვნული უშიშროების საბჭო. 1980 წლის 14 სექტემბერს საბჭოს სხდომაზე, სახელმწიფოს მეთაურად აირჩიეს არმიის გენერალი ქენან ევრენი, რომელმაც უმთავრეს პრიორიტეტად დაისახა „ქემალიზმის პრინციპების დაცვა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდნენ: სახმელეთო, საჰაერო და საზღვაო შეიარაღებული ძალების სარდლები, აგრეთვე ჟანდარმერიისა და პოლიციის მეთაურები. 1980 წლის 21 სექტემბერს თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი გახდა ყოფილი ადმირალი ბიულენტ ულუსუ, ხოლო მოადგილე თურგუთ ოზალი. ეს არ იყო რეალური მთავრობა. ის უბრალოდ, ქვეყნის მმართველის, ე.წ. ეროვნული უშიშროების საბჭოს ადმინისტრაციული ორგანო იყო.

ქენან ევრენი

1981 წლის 16 ოქტომბრის სპეციალური კანონით, ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაითხოვა მეჯლისი. შეაჩერა 1961 წლის კონსტიტუციის მოქმედება. აკრძალა ყველა პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საქმიანობა და მათი ქონება ნაციონალიზირებული იქნა. ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაასახელა 242 პირი, რომელთაც ათი წლით აეკრძალათ პოლიტიკური საქმიანობა. ამ სიაში მოხვდნენ ყოფილი პოლიტიკური პარტიის ხელმძღვანელები – სულეიმან დემირელი, ნეჯმეთინ ერბაქანი, ალფარსლან თურქეში, ბიულენტ ეჯვეითი და სხვა. მთელს ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადეს.

გადატრიალების შემდეგ, ერთი წლის განმავლობაში თურქეთში დაპატიმრებული იყო – 650.000 ადამიანი, მათ შორის 3.854 მასწავლებელი, 120 უნივერსიტეტის პროფესორი და 47 მოსამართლე. სიკვდილით დასაჯეს 49 ადამიანი, ხოლო 300 კაცი დაიღუპა „გაურკვეველ გარემოში.“ 30.000 ადამიანამდე აღმოჩნდა უცხოეთში, პოლიტიკურ დევნილობაში.

მთელ ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებით და უკიდურესი შეზღუდვებით ეროვნული უშიშროების საბჭომ უზრუნველყო საერთო შიშის სინდრომის დაწერვა, რაც სამხედროთა მოქმედების და ჩაფიქრებული პოლიტიკის განხორციელებას აადვილებდა.

თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიაში ეს იყო მესამე სახელმწიფო გადატრიალება (1960 წლის 27 მაისი; 1971 წლის 12 მარტი და 1980 წლის 12 სექტემბერი), რო-

დესაც სამხედროებმა დროებით აიღეს ხელში ძალაუფლება.

გადატრიალების მიზეზი გახდა არა არმიასა და ხელისუფლებას შორის უთანხმოება ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებზე, არამედ ხელისუფლების უუნარობა - შეენარჩუნებინა წესრიგი, რაც იქნებოდა ქვეყნის სტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების გარანტია.

საერთოდ, თურქეთის ისტორიაში სამხედროები ყოველთვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. მთელი ქემალისტური პერიოდის მანძილზე ისინი ერთადერთ ძალას წარმოადგენდნენ, რომლებიც ბოლომდე იცავდნენ ქემალიზმის პრინციპებს. ის დღესაც წარმოადგენს ლაიციზმის¹ ერთ-ერთ მთავარ საყრდენს რესპუბლიკურ თურქეთში.

1982 წლის 7 ნოემბერს სახალხო რეფერენდუმზე დამტკიცდა ახალი კონსტიტუცია, რომელსაც მხარი დაუჭირა

¹ ლაიციზმი - (წარმოდგება ფრანგული სიტყვისაგან „laïcité“, რაც ნიშნავს საერო ხასიათს). იგი გულისხმობს რელიგიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან.

17 მილიონმა ამომრჩეველმა და ძალაში შევიდა 18 ნოემბერს. კონსტიტუციის მიღებით თურქეთში დამყარდა მესამე რესპუბლიკა, რომლის პრეზიდენტად აირჩიეს ქენან ვერენი. 1982 წლის კონსტიტუცია, მიუხედავად განხორციელებული ცვლილებებისა, ძალიან შორს იდგა დემოკრატიული სტანდარტებისაგან. ის თურქული კონსტიტუციონალიზმის განვითარებაში უკან გადადგმული ნაბიჯი იყო. კონსტიტუცია პრეამბულიდან დაწყებული უკანასკნელ თავამდე თავისი აკრძალვებით და შეზღუდვებით პრაქტიკულად გამოორიცხავდა ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების გამოყენებას.

1982 წლის კონსტიტუციით აიკრძალა პოლიტიკური პარტიების მიერ რელიგიური საკითხით სარგებლობა, ხოლო მისი 136-ე მუხლი ავალეზდა რელიგიურ საქმეთა სამმართველოს თავის საქმიანობაში ეხელმძღვანელა ლაიციზმის პრინციპებით და სხვა.

სამხედრო ადმინისტრაცია, მიუხედავად დიდი შეზღუდვებისა, იძულებული იყო სასულიერო პირების წინაშე მთელ რიგ დათმობებზე წასულიყო. ამ მხრივ, მეტად საინტერესოა პრეზიდენტ ქენან ვერენის გამოსვლა ქონიის ისლამურ ინსტიტუტში, სადაც მან პირობა დადო, რომ გაზრდიდა რელიგიურ მოღვაწეთა უფლებებს. 1982 წლის კონსტიტუციის 24-ე მუხლში აღინიშნა, რომ „მოსახლეობის რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა უნდა მომხდარიყო სახელმწიფო კონტროლის ქვეშ.“

1982 წლიდან მოყოლებული, ხელისუფლებამ დაწყებით და საშუალო სკოლებში შემოიღო რელიგიის სავალდებულო სწავლება. გარდა ამისა, სახელმწიფომ გაზარდა მეჩეთების მშენებლობის დაფინანსება და სხვა. მოგვიანებით, 1986 წელს მიღებულ იქნა კანონი, რომელიც მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის

ითვალისწინებდა თავისუფლების აღკვეთას 6 თვიდან 2 წლამდე.

„უნივერსიტეტის რეფორმის“ შედეგად უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების ზემოდან გაკონტროლების მიზნით, კონსტიტუციის 130-ე და 131-ე მუხლების შესაბამისად თურქეთში შეიქმნა ყველაზე მნიშვნელოვანი არალიბერალური ინსტიტუტი – უმაღლესი განათლების საბჭო (Yüksek Öğretim Kurulu), რომელიც უშუალოდ ნიშნავდა ყველა რექტორსა და დეკანს. ეს ღონისძიება იმაზე მიუთითებდა, რომ ახალმა რესპუბლიკამ კურსი აიღო „მართულ“ დემოკრატიაზე. სწორედ ამის ნიშანი იყო ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, უნივერსიტეტებიდან დაითხოვეს 300-ზე მეტი მემარცხენე შესხედულების მქონე თანამშრომელი.

მალე თურქეთში პოლიტიკური სიტუაციის დათბობა დაიწყო. სამხედროებმა ნელ-ნელა დაიწყეს ხელისუფლების სამოქალაქო პირებზე გადაცემა.

1983 წლის 24 აპრილს პოლიტიკური პარტიების შესახებ კანონის მიღების შემდეგ, მოიხსნა პარტიების აკრძალვა და მათ ლეგალური საქმიანობის უფლება მიეცათ

1) თურქეთში შეიქმნა ახალი პოლიტიკური პარტიები: „ნაციონალურ – დემოკრატიული“ პარტია (*Milliyetçi*

Demokrasi Partisi);

2) მემარცხენე ორიენტაციის „სახალხო“ პარტია (*Halkçi Partisi*);

3) ნაციონალურ – კონსერვატიული „დედასამშობლოს“ პარტია (*Anavatan Partisi*);

4) ზომიერად მემარჯვენე „დიდი თურქეთის“ პარტია

(*Büyük Türkiye Partisi*), რომლის გაუქმების შემდეგ შეიქმნა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია (*Doğru Yol Partisi*);

5) „სოციალ - დემოკრატიული” პარტია (*Sosyal Demokrasi Partisi*);

6) 1983 წლის 19 ივლისს, ისლამური „ეროვნული ხსნის” პარტიის ნაცვლად ჩამოყალიბდა ახალი „კეთილდღეობის” პარტია (*Refah Partisi*).

ამ პერიოდში ქვეყნის სახელისუფლებო პარტიებს წარმოადგენდა „დედასამშობლოს” და „ჭეშმარიტი გზის” პარტიები.

1983 წლის 10 ივნისს თურქეთში მიიღეს ახალი საარჩევნო კანონი. რომლითაც დაწესდა ცვლილებები საარჩევნო პროცედურაში. ამიერიდან, პარტია რომელიც ვერ გადალახავდა 10%-იან ბარიერს, ვერ იქნებოდა წარმოდგენილი პარლამენტში.

1983 წლის 6 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა მეჯლისის არჩევნები, რომელშიც ეროვნული უშიშროების საბჭომ სამ პოლიტიკურ პარტიას მისცა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება („დედასამშობლოს,” „ნაციონალურ დემოკრატიულ” და „სახალხო” პარტიებს). ეროვნული უშიშროების საბჭომ ღიად დაუჭირა მხარი მის მიერ შექმნილ „ნაციონალურ-დემოკრატიულ” პარტიას, თუმცა შედეგები მათთვის აბსოლუტურად მოულოდნელი აღმოჩნდა. თურგუთ ოზალის „დედასამშობლოს” პარტიამ თურქეთის ეროვნულ კრებაში მოიპოვა ხმების 45% და პარლამენტში მიიღო 211 ადგილი. „სახალხო” პარტიამ 30%, ხოლო „ნაციონალურ-დემოკრატიულმა” პარტიამ კი - 23%. თურგუთ ოზალის ასეთი წარმატების ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორი იყო ის, რომ თურქეთის იმდროინდელ პირობებში ამომრჩევლისათვის „დედასამშობლოს” პარტია ერთადერთ სამოქალაქო ალტერნატივას წარმოადგენდა. თანაც ოზალი სარგებლობდა ლიბერალის და ანტიბიუროკრატის იმიჯით. არჩევნებამდე ორი დღით ადრე ქენან ევრენის მიერ ოზალზე ღია სატე-

ლევინიო თავდასხმებმა ეს იმიჯი კიდევ უფრო გაამყარა. „დედასამშობლოს“ პარტიის წარმატების კიდევ ერთი მიზეზი იყო მისი ეკლექტური² იდეოლოგია, რომელიც გამოიხატებოდა ოთხი ერთმანეთისაგან განსხვავებული პრინციპის გაერთიანებით, რაც ყველა ფენისათვის მისაღები იყო. გარდა ამისა, „დედასამშობლოს“ პარტია სხვა პარტიებისაგან განსხვავებით, რიტორიკაზე უფრო მეტად საქმის კეთებას, ახალი პროექტების განხორციელებასა და დასაქმებას აქცევდა ყურადღებას.

არჩევნების გამოკვეთილი შედეგების გამო, პრეზიდენტი ქენან ვერენი იძულებული გახდა მთავრობის დაკომპლექტების უფლება თურგუთ ოზალისათვის დაეკისრებინა. ამ უკანასკნელმაც სამხედროებთან უპრობლემო თანამშრომლობის უნარი გამოამჟღავნა და 1983 წლის 8 დეკემბერს თურგუთ ოზალმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა დაიკავა.

თურქეთში დემოკრატიული ნორმების თანდათანობითი აღდგენის პარალელურად, დაიწყო მუსლიმური მოძრაობის ახალი ეტაპი, რომელმაც განსაკუთრებული გასაქანი 1985 წლიდან მიიღო, როდესაც იგი განთავისუფლდა სახელმწიფოს მკაცრი კონტროლისაგან და ქვეყანაში ჩამოყალიბება იწყო ძლიერმა მუსლიმურმა ოპოზიციამ, რომელიც დიდ გავლენას ახდენდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე.

² ეკლექტიზმი – (eclecticism; eclectisme; eklektikos - ამომრჩევი) შინაგანიდან დაპირისპირებული სხვადასხვა მეთოდის, თვალსაზრისის არაორგანული, გარეგნული შეერთება.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო იდეოლოგიაში ლაიციზმი გადამწყვეტ როლს ასრულებდა, ქვეყანაში ისლამურმა მოძრაობამ 80-იანი წლების მეორე ნახევარში ხალხთა მასების ფართო მხარდაჭერა მოიპოვა. 1986 წელს ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვის თანახმად, ხუთი თურქი მოქალაქედან სამი თავს მორწმუნედ მიიჩნევდა, ყოველი მეოთხე (26,3%) ყოველდღიურად ასრულებდა ნამაზს,³ 18,3% მტკიცედ მისდევდა შარიათის⁴ ნორმებს, 60,8% რეგულარულად ინახავდა მარხვას, 62% მსხვერპლს სწირავდა, ხოლო 71%-ს ჰქონდა ბედისწერის რწმენა. რელიგიური სწავლების სისტემის გაფართოებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ჯერ კიდევ 1987 წელს თურქეთში ფუნქციონირებდა ყურანის შემსწავლელი 3.900 კურსი და იმამ-ჰათიბების 716 სკოლა 230.000 მსმენელით.

თურგუთ ოზალი

1980-იანი წლების თურქეთში ისლამის გავლენისა და რელიგიური დაჯგუფებების აქტიურობის ზრდის ტენდენცია გამომწვეული იყო მთელი რიგი მიზეზებით: კერძოდ, 1983 წელს პოლიტიკურ პარტიათა მოღვაწეობის განახლებამ და მეჯლისის ფორმირებამ, საზოგადოებაში სხვადასხვა სოციალურ - პოლიტიკური ძალების დაპირისპირება გამოიწვია. ამ პროცესში ჩაებნენ ისლამური ორიენტაციის ორგანიზაციებიც. 80 -იან წლებში დაიწყო თურქეთის კონსერვატიული მიმართულების საზოგადოების

³ ამაზი ან სალათი (არაბ. صلاة; სპარს. نماز), ისლამში სავალდებულო ლოცვის სახელწოდება, რომელიც დღეში ხუთჯერ უნდა შესრულდეს მუსლიმის მიერ.

⁴ შარიათი- (არაბ. Sharī'at) – ზოგიერთ მუსლიმურ სახელმწიფოში: მუსლიმური ფეოდალური სამართლის რელიგიურ და იურიდიულ ნორმათა ერთობლიობა.

არაბულ რეჟიმებთან დაახლოების პროცესი. მისწრაფებამ, თურქეთს მოეპოვებინა წამყვანი მდგომარეობა ისლამურ სამყაროში, გამოიწვია ქვეყნის საერო მმართველი ელიტის უკმაყოფილება. რამაც გარკვეულწილად ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა რელიგიური მოძრაობის გააქტიურებას. თურქეთში ისლამური მოძრაობის გაძლიერებას ხელი შეუწყო ირანის პოლიტიკამაც, რომელიც თურქეთს ისლამური რევოლუციის ექსპორტის ერთ-ერთ ობიექტად განიხილავდა. ირანის მმართველი სასულიერო პირების ჩანაფიქრით, „ისლამური რევოლუციის ექსპორტს“ თურქეთში უნდა ჩამოეყალიბებინა ფართო პრო-ისლამური ოპოზიცია, რომელიც შეძლებდა გავლენას თურქეთის სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე, რაც თავის მხრივ, გამოიწვევდა სახელმწიფოს გარდაქმნას რელიგიურ პრინციპებზე. ამ მიზნით, ირანის ხელისუფლებამ გააძლიერა იდეოლოგიური ზენოლა თურქეთის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილზე. ამ კამპანიაში ჩაერთო ირანის პროპაგანდისტული ცენტრებიც. მაგალითად: „ისლამური პროპაგანდის ორგანიზაცია,“ „ისლამური ორიენტაციის სამინისტრო.“ ხოლო, პროპაგანდის მთავარ საშუალებად იქცა რადიოსადგური „ირანის ხმა.“ საერთოდ, ირანის ხელისუფალთა აზრით, ისლამური რევოლუციის იდეათა დანერგვისათვის განსაკუთრებით კარგი პირობები აღმოსავლეთ ანატოლიაში არსებობდა.

ირანის პროპაგანდას საფუძველს უმაგრებდა შიიტური მიმართულების პანისლამიზმი. ხომეინის „თაუჰიდური სწავლება.“ ძლევამოსილი ირანული რევოლუციის წარმატებათა ჩვენება იყო წამქეზებლური ხასიათის, რაც თურქეთში ისლამური რევოლუციის მოწოდებაში გამოიხატებოდა. ხომეინიმ ქემალ ათათურქი ისლამის მტრად გამოაცხადა და მოუწოდა თურქებს უარეყოთ ქემალიზმის პრინციპები. ეს ფაქტი შეფასებული იქნა როგორც ირანის

ჩარევა თურქეთის საშინაო საქმეებში. ხომეინის განცხადება და ირანის ანტითურქული პროპაგანდა თურქეთის პრემიერ-მინისტრის თურგუთ ოზალის თეირანში ვიზიტის ერთ-ერთი მიზეზი გახდა. ირანის პრემიერ-მინისტრმა, მირ ჰუსეინ მუსევიმ, მოგვიანებით განაცხადა, რომ „თურქეთსა და ირანს შორის ურთიერთობათა განვითარებაში გადამწყვეტია რწმენისა და მუსლიმური ფასეულობების პატივისცემაო.“ 80-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ისლამის პროპაგანდამ ხელი შეუწყო თურქეთში მუსლიმური იდეოლოგიის გააქტიურებას, რომლის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა როგორც ქვეყნის მოსახლეობის, ხელისუფლების ისე მმართველი პარტიის წარმომადგენლებიც. კერძოდ, „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიების იდეოლოგიის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა ისლამისა და ნაციონალიზმის ტრადიციული, სულიერი ფასეულობანი. სახელისუფლებო პარტიების იდეოლოგიაში სულიერი ფასეულობების საფუძველს ყოველთვის წარმოადგენდა ისლამური რელიგია. მათ პროგრამებში აღნიშნული იყო ერთგულება რელიგიისა და ათათურქის პრინციპებისადმი. რელიგიასთან დამოკიდებულება მათ მიერ განისაზღვრებოდა როგორც კონსტიტუციით გარანტირებული სინდისისა და რელიგიური მრწამსის თავისუფლება. გარდა ამისა, მათი პროგრამა მიზნად ისახავდა თურქეთში რელიგიის სწავლებას დაწყებით და საშუალო სკოლებში. მთლიანობაში მათ დოქტრინებში ისლამი განიხილებოდა, როგორც თურქი ერის გაერთიანების, განმტკიცების მთავარი ფაქტორი. „დედასამშობლოს“ პარტიის ყოფილი ლიდერი თურგუთ ოზალი აღნიშნავდა: „თურქთა ერთიანობა ემყარება იმას, რომ ყველანი თურქეთის რესპუბლიკის მოქალაქენი ვართ, ყველა, ვინც დაიბადა და ცხოვრობს ამ მიწაზე პირველი და მეორე კატეგორიის ადამიანებად და-

ყოფის გარეშე თურქეთის მოქალაქეა, მაგრამ ჩვენს ეროვნულ ერთიანობაში მთავარია ისლამი.”

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ოზალმა, თავისი ისლამისადმი დამოკიდებულებით, მეჩეთებისა და სამლოცველოების ხშირი მონახულებით, მოსახლეობაში შექმნა იმიჯი ღრმად რელიგიური ადამიანის, რომელიც ეთაყვანებოდა ისლამს. ამ ფაქტიდან გამომდინარე, უნდა აღნიშნოს ისიც, რომ თურქეთში მოქმედი ისლამური გამოცემები, გაზეთი „ბუგიუნ,” ყურნალი „ისლამი,” 1983 წლის წინასაარჩევნო კამპანიისას მოსახლეობას მოუწოდებდნენ ხმა მიეცათ თურგუთ ოზალის პარტიისათვის. თურგუთ ოზალს კარგი ურთიერთობები ჰქონდა ისლამური ორიენტაციის ორგანიზაციებთან. ის იყო რესპუბლიკური თურქეთის პირველი პრეზიდენტი, რომელმაც შეასრულა ჰაჯი. სწორედ მის სახელთანაა დაკავშირებული 80-იანი წლების თურქეთში – სალოცავების, მედრესეების⁵ და ყურანის შემსწავლელი სკოლების ზრდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ის აღნიშნავდა: „ჩვენ ყველა აუცილებელ ზომას მივიღებთ დანყებით და საშუალო სკოლებში რელიგიური აღზრდის განმტკიცებისათვის, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია მაღალი ზნეობა. ჩვენ არ ვთვლით, რომ ლაიციზმი ვერ ახერხებს ყოველივე ამას, მაგრამ სულიერი ფასეულობების, სინდისის თავისუფლებისათვის, რელიგიური რიტუალების და კულტურის შენარჩუნებისათვის ეს აუცილებელია.” 80-იანი წლების ბოლოს, მისივე ძალისხმევით მიიღეს კანონი „მკრეხელობის, ისლამისა და წმიდა წიგნის – ყურანის შეურაცხყოფის შესახებ,” რომლითაც დამნაშავე ორწლიანი პატიმრობით ისჯებო-

⁵ მედრესე — (Relig. Arab. Madrasa). მუსლიმთა საშუალო ან უმაღლესი სასულიერო სასწავლებელი.

და. თურგუთ ოზალის და „დედასამშობლოს“ პარტიის საქმიანობას უკავშირდება 1987 წელს ევროკავშირში სრული განევრიანების განცხადების მომზადება და წარდგენა. ოზალის ლიბერალური ღონისძიებების გამოხატულებაა აგრეთვე, თურქეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 141-ე, 142-ე და 163-ე მუხლების გაუქმება, რამაც საზრვარგარეთ გარიყულ თურქ კომუნისტებს სამშობლოში დაბრუნების საშუალება მისცა. 1987 წელს, თურგუთ ოზალის ხელშეწყობით იქნა მიღებული გადაწყვეტილება პოლიტიკური აკრძალვების მოხსნის საკითხის რეფერენდუმის გზით გადაწყვეტის შესახებ. რომელზეც ხალხმა აკრძალვების მოხსნას მისცა ხმა, რითაც პოლიტიკური კონკურენცია გამძაფრდა და თანდათანობით „დედასამშობლოს“ პარტიის რეიტინგმა წელ-წელა იკლო.

1987 წლის ამ მოვლენამ პოლიტიკური გამოცოცხლება გამოიწვია როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე პარტიებში. სულეიმან დემირელი სათავეში ჩაუდგა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიას. პოლიტიკას დაუბრუნდა აგრეთვე ბიულენტ ეჯევითი, რომელმაც ორი წლით ადრე ჩამოაყალიბა ახალი „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია (*Demokratik Sol Partisi*).

1985 წელს გაერთიანდა „სოციალ-დემოკრატიული“ და „სახალხო“ პარტიები. ახალმა პარტიამ მიიღო „სოციალ-დემოკრატიული სახალხო“ პარტიის სახელწოდება, რომლის თავმჯდომარე გახდა ერდალ ინონუ. სულეიმან დემირელის და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის პოლიტიკის მთავარი ამოცანა და სამიზნე გახდა თურგუთ ოზალის „დედასამშობლოს“ პარტიის დისკრიმინაცია. აქვე უნდა აღინიშნოს „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის და მისი ლიდერის სულეიმან დემირელის დამოკიდებულება ისლამისადმი. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თურქი

ისტორიკოსის ალი ალთუნის მოსაზრება. ის თავის სტატიაში „ქართული დიასპორა და ორი თურქეთი“ ხმამაღლა საუბრობს იმაზე, რომ „თურქეთის რესპუბლიკის მეცხრე პრეზიდენტი სულეიმან დემირელი იმავე დროს იყო „ხალიფა.“ პირველად ასეთი აზრი, კოალიციაში მყოფმა ისლამური პარტიის ერთ-ერთმა დეპუტატმა ისმაილ ქოროლოღლუმ წამოაყენა. ამ წინადადებას მემარჯვენე პოლიტიკურ წრეებში დადებითი რეაქცია მოჰყვა და ე. წ. ლიბერალურ-პოლიტიკურ წრეებშიც კი სერიოზული მსჯელობის საგანი გახდა. ცნობილი თურქი ჟურნალისტი მეჰმედ მარლისი, რომელიც ე. წ. ლიბერალ-დემოკრატთა თვალსაჩინო წარმომადგენლად ითვლებოდა, თურქულ გაზეთ „საბაჰში“ სულეიმან დემირელის ხალიფობაზე სერიოზულად მსჯელობდა.”

გეთშულაჰ გიულენი

ზემოთ მოტანილი ფაქტების გაანალიზების საფუძველზე, სულეიმან დემირელის „ხალიფობა“ არ ემყარებოდა სრულ სინამდვილეს, ის უფრო ისლამის ერთგული შეიძლება ყოფილიყო, რომელმაც თავისი მმართველობის დროს ხელი შეუწყო მის ზრდასა და განვითარებას. აბსურდული იქნებოდა გვევარაუდა ის, რომ მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავინდებურად ხელი შეეწყო „ხალიფას“ ინსტიტუტის აღდგენას.

თურქეთის რესპუბლიკის კულტურის სამინისტროს მიერ გამოცემულ ნიგნში „თურქი ერის რაობა,“ ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე და მეცნიერი შ. ბოზქურთი წერს: „პირველი სამხედრო გადატრიალება, რომელიც 1960 წელს მოხდა, საჭირო იყო ლაიცისტური რესპუბლიკის დასაცავად; მეორე გადატრიალება (1971) იყო რეპეტი-

ცია რელიგიური ოპოზიციის კონტრევოლუციისა, ხოლო 1980 წელს გარეშე ძალების ფარული მხარდაჭერით განხორციელებული მესამე სახელმწიფო გადატრიალება კი „თურქეთის ისლამური რესპუბლიკის“ დაარსებით დამთავრდა. აქვე დავსძენთ, რომ ამ სიტყვების ავტორი 90-იანი წლების მეორე ნახევარში იყო პრეზიდენტ სულეიმან დემირელის თანაშემწე.

თურქეთის ყოფილმა კულტურის მინისტრმა აჰმედ თანერ ქიშლალიმ, 80-იანი წლების ბოლოს თურქეთის პოლიტიკური პორტრეტი შემდეგნაირად დაახასიათა: „ხელში მწვანე დროშით – ძირს ლაიცისტური დიქტატურა, შარიათი უნდა დავამყაროთ.“

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ირანის ტელევიზიისათვის სულეიმან დემირელის მიერ მიცემული ინტერვიუ, კითხვაზე: - ხომ არ ნიშნავს ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის მუნიციპალურ არჩევნებში გამარჯვება თურქი ხალხის ისლამიზმის მხარდაჭერას, რითაც თურქეთი უპირატესობას ისლამურ მმართველობას ანიჭებს. დემირელი პასუხობს: „საკითხის ამგვარი დასმამართებული არ არის, თურქეთი ლაიცისტური ქვეყანაა და მუსლიმობა მართლაც კარგი რამ არის. თურქეთი არავის რწმენის საქმეში არ ერევა, ვისაც რა სურს ის ირწმუნოს, რელიგიის თავისუფლება ლაიციზმით არის დაცული, ე. ი. მორწმუნის მიმართ არავის შეუძლია უპატივცემულობა გამოიჩინოს. თურქეთში არ არსებობს საზოგადოების დაყოფა მუსლიმად და არამუსლიმად, ჩვენს ქვეყანაში ყველა პოლიტიკური პარტია რელიგიისადმი შემწყნარებლურია და პატივს სცემს მას. ამიტომაც კითხვის ამგვარად დასმა არასწორია. რადგან მოსახლეობის 97.8% მუსლიმია, თურქეთში მოქმედი ყველა პარტია მუსლიმურია. ამიტომაც იმ პარტიებს შორის, რომლებიც თურქეთში მოქმედებენ, მარტო ერთი მუსლიმური პარტიის დასახე-

ლება შეცდომაა, რადგანაც, ლაიციზმი მუსლიმობას არ ჰყოფს, არ აცალკევებს, არ განასხვავებს, იგი მას აერთიანებს და მისი დამცველია.”

სულეიმან დემირელის ეს მოსაზრება ბევრის მთქმელი და მიმანიშნებელია. 80-იან წლებში თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ისლამის ზრდა შემთხვევითი მოვლენა არ იყო, არამედ იგი თანამედროვე თურქეთში, კარგად მოფიქრებული, გააზრებული და მიზანმიმართული პროცესის შედეგი იყო.

სწორედ 80-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში რესპუბლიკური თურქეთის ოფიციალური იდეოლოგია გახდა „თურქულ-ისლამური სინთეზი.”

ამ საკითხთან დაკავშირებით, აღნიშვნის ღირსია ცნობილი თურქი თეოლოგის ფეთჰულაჰ გიულენის შეხედულება და მოსაზრება.

გიულენი სახელმწიფოს ძლიერებას, წინსვლას და მის მომავალს ხედავს ახალგაზრდობის აღზრდასა და განათლებაში. მისი აზრით: „სახელმწიფოს უნდა ჰყავდეს ნიჭიერი, ჭკვიანი და გონიერი ოქროს თაობა. მისი უმთავრესი მიზანია მშვიდობიანი თანაცხოვრება და განსხვავებული აზრის პატივისცემა და ტოლერანტობის პრინციპების აღიარება.”

ფეთჰულაჰ გიულენი ილაშქრებს ტერორიზმის წინააღმდეგ. მისი აზრით, „ტერორისტი მუსლიმი ვერ იქნება... არავინ ტერორისტს თავისუფლებისათვის მებრძოლი არ უნდა უწოდოს.” იგი თავისუფლებისა და დემოკრატიის მომხრეა, გმობს ძალადობასა და დიქტატურას. „მხოლოდ ძალადობაზე დამყარებით, ვერცერთი სისტემა დიდხანს ვერ იარსებებს. ძალა, რომელიც სამართლიანობასა და მართლმსაჯულებას ემყარება, ადრე თუ გვიან დესპოტიზმისაკენ გადაუხვევს და ეს კი მის დასასრულს მოამზადებს.”

აღნიშვნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ გიულენის მოსაზრებას პატივის სცემდნენ და სცემენ თურქეთის რესპუბლიკის უმაღლესი სახელისუფლებო წარმომადგენლები (სულიეიმან დემირელი; თურგუთ ოზალი; ნეჯმეთთინ ერბაქანი; რეჯეფ თაიფ ერდოღანი; აბდულა გული და სხვა.) და მის შეხედულებებს ატარებენ ქვეყნის ცხოვრებაში. ფ. გიულენმა ხალხის მასებშიც დიდი გავლენა მოიპოვა და იგი შთამომავლობამ სულიერ მამად და მოძღვრად აღიარა.

თურგუთ ოზალის მთავრობამ კარგად გაითავისა ახალი პოლიტიკური პარტიების გააქტიურება და გადაწყვიტა 1987 წლის მეორე ნახევარში ჩატარებინა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები. გარდა ამისა, ცვლილებები შეიტანეს კანონში პოლიტიკური პარტიების შესახებ, რომლითაც საარჩევნო ბარიერი 10%-მდე გაიზარდა, რაც „დედასამშობლოს“ პარტიას დამატებით უპირატესობას ანიჭებდა. თუმცა 1987 წლის არჩევნებმა დაადასტურა, რომ „დედასამშობლოს“ პარტიის ავტორიტეტი საკმაოდ დაწეული იყო. მართალია, პარტიამ 36% კვლავ მოიპოვა, მაგრამ ეს წინა შედეგთან შედარებით საკმაოდ დაბალი მაჩვენებელი იყო. თანაც გაიზარდა კონკურენტი პარტიების ხმები, კერძოდ, ინონუს პარტიამ ხმების 24,8%, ხოლო „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიამ მიიღო ხმების 8,5% და შესაბამისად, საპარლამენტო მანდატები ვერ მოიპოვა.

1988 წელს ოზალზე მოწყობილი ტერაქტის შემდეგ მისი ავტორიტეტი თითქოსდა ამაღლდა, მაგრამ 1989 წლის ადგილობრივმა არჩევნებმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა „დედასამშობლოს“ პარტიის უკუსვლა. ამ არჩევნებში პირველ ადგილზე 28%-ით გავიდა „სოციალ-დემოკრატი იული სახალხო“ პარტია, 25,6%-ით მეორე ადგილზე გავიდა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია, ხოლო „დედასამშობლოს“ პარტიამ კი მხოლოდ ხმების 22% მოიპოვა.

წარუმატებლობის მიუხედავად, ოზალმა განაგრძო პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე მუშაობა. უფრო მეტიც, განაცხადა, რომ წლის ბოლოსათვის დაგეგმილ პრეზიდენტის არჩევნებში მიიღებდა მონაწილეობას. ამ გადაწყვეტილებას ოპოზიციური ნაწილი დაუპირისპირდა, თუმცა, თურგუთ ოზალი მხოლოდ საკუთარი პარტიის ხმებით 1989 წლის 9 ნოემბერს პრეზიდენტის სავარძელს დაუფლა. ეს იყო თურქეთში მეორე შემთხვევა, როდესაც პრეზიდენტად სამოქალაქო პირი აირჩიეს. ექვსი წინა პრეზიდენტი სამხედრო პირი იყო.

თურგუთ ოზალის პრეზიდენტად არჩევამ პარტიაში ადრევე დაწყებული ლიდერობისათვის ბრძოლა კიდევ უფრო გაამძაფრა. შიდაპოლიტიკური დაპირისპირების განმუხტვისათვის ოზალმა პარტიის ყველაზე ნეიტრალური წევრი, იმდროინდელი ეროვნული კრების თავმჯდომარე, ილდირიმ აქბულუთი პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე დანიშნა. თუმცა, ამ გადაწყვეტილებამ პარტიულ დაჯგუფებებს შორის დაპირისპირებები ვერ განმუხტა. პრეზიდენტის არჩევნებიდან მცირე ხნის შემდეგ, პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი (თავმჯდომარის მოადგილე) მესუთ ილმაზი, იმისათვის, რომ ლიდერობისათვის ბრძოლაში საკუთარი პოზიციები განემტკიცებინა, გადადგა საგარეო საქმეთა მინისტრობიდან და მთლიანად პარტიულ საქმიანობაში ჩაერთო, რომელიც 90-იანი წლების დასაწყისში „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე გახდა.

80-იანი წლების ბოლოს, თ. ოზალმა არჩეული კურსიდან გადახვევა და ლიბერალური პრინციპებისაკენ მიმართული პოლიტიკის გატარება დაიწყო. კერძოდ, გააუქმეს სისხლის სამართლის 141-ე, 142-ე და 163-ე მუხლები, რომლებიც გამოიყენებოდა სოციალისტური და რელიგიური აზროვნების ორგანიზაციათა ჩამოყალიბების და ქურთული ენის აკრძალვისათვის. გარდა ამისა, მიღებუ-

ლი იქნა ლიბერალიზაციისათვის გამიზნული რეფორმათა პაკეტი, რომელმაც კონსერვატორებისა და სამხედროების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რომელიც 80-იანი წლების მეორე ნახევრის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხი იყო.

როგორც ვხედავთ, 80-იანი წლების თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და თურქი ერის აზროვნებაში, მომზადდა ისლამისადმი სერიოზული სულიერი ბაზა. ამიტომაც შემთხვევითი არ იყო მათი წარმატებები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა 90-იან წლებში.

საკონტროლო კითხვები:

1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში;

2) ახსენით, რა როლი ჰქონდა სამხედროებს 80-იანი წლების სახელმწიფო გადატრიალებაში;

3) დაასახელეთ თურქეთში აღმოცენებული პოლიტიკური პარტიები XX საუკუნის 80-იან წლებში;

4) როგორ წამოუდგენია ფ. გიულენს ქვეყნის ოფიციალურ იდეოლოგიაში თურქულ-ისლამური სინთეზის ფონზე რესპუბლიკური თურქეთის მომავალი;

5) რა ადგილი ეკავა ს. დემირელისა და თ. ოზალის პოლიტიკაში ისლამის საკითხს.

პრაქტიკული დავალება:

გააანალიზეთ XX საუკუნის 80-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

- 1) ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, (საკანდიდატო დისერტაცია).
- 2) ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
- 3) თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულ იდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა გიორგი სორდიამ, თბილისი, 2000.
- 4) ლებანიძე ტ., თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945–1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები, თბილისი, 2003.
- 5) ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
- 6) მაჩიტაძე ელ., არმიის როლი თურქეთის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მე-20 საუკუნის 60-80 - იან წლებში, ორიენტალისტური ძიებანი, II, თბილისი, 1996.
- 7) მაჩიტაძე ელ., 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება თურქეთში, ისტორიულ-პოლიტიკური ძიებანი, კრებული I, თბილისი, 1993.
- 8) მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
- 9) სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
- 10) სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
- 11) Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
- 12) Данилов В.И. Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
- 13) Данилов В.И. Турция 80-х: от военного режима до «ограниченной демократии». Москва, Наука, 1991.

- 14) Киреев Н.Г. Борьба с террором в Турции. Исламизм и экстремизм на Ближнем Востоке (сборник статей). Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. Академия геополитики и безопасности. Москва, 2001.
- 15) Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
- 16) Ahmet Akcül, „Dünyanın Değişimi ve Erbakan Dervimi,“ İstanbul. 1995.
- 17) Akşit N, „Milli Tarih,“ с.ІІ. İstanbul, 1993.
- 18) Bilge. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Kiş 7. Ankara, 1999.
- 19) Bodgener D., Ankara's pipe dreams come true. Meed, 22 April 1994.
- 20) Erbil Tuşalp., Şeriatı beklerken. İstanbul, 1996.
- 21) Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul, 2005.
- 22) Ozal's interview with Die, Welt. 23 August 1990.
- 23) Özek Ç. Devlet ve dm. İstanbul: A.U.Yoyinlari, 1982.
- 24) Refah partisi program!. Ankara, 1983.
- 25) www.Türkiye Büyük Millet Meclisi. org.tr
- 26) www.turkishdailynews.com.tr
- 27) www.iimes.ru.
- 28) www.akparti.org.tr
- 29) www.chp.org.tr
- 30) www.mhp.org.tr
- 31) www.dyp.org.tr
- 32) www.anap.org.tr
- 33) www.dp.org.tr
- 34) www.bbp.org.tr

თავი II

თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკა XX საუკუნის 80-90-იან წლებში

1. თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა 1980-1990-იან წლებში

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში თურქეთი სრულ განუკითხაობასა და ანარქიაში იყო. ბიუჯეტის ქრონიკულმა დეფიციტმა, უზარმაზარმა შიდა და საგარეო ვალმა, დასავლეთ ევროპის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან ვაჭრობაში უარყოფითმა დამოკიდებულებამ და მაღალმა ინფლაციამ ქვეყანა ფინანსურ-ეკონომიკური დისბალანსისა და მძიმე პოლიტიკური კრიზისის წინაშე დააყენა. თურქეთი წარმოადგენდა გარე სამყაროსაგან იზოლირებულ, ჩამორჩენილ, მხოლოდ იმპორტზე ორიენტირებულ აგრარულ ქვეყანას.

მინისტრთა კაბინეტის შერყეულმა პოზიციამ ნეგატიური ზეგავლენა იქონია თურქეთის საერთაშორისო რეიტინგზე, რაც თავისთავად ართულებდა ქვეყანაში არსებულ ისედაც მძიმე, კრიზისულ ვითარებას. მოსახლეობის 40% უმუშევარი იყო. ქალაქებში თარეშობდნენ ბოროტმოქმედთა დაჯგუფებები. თურქეთი აღმოჩნდა გაბმული ულტრა-მემარჯვენე ტერორიზმის ქსელში. ორი წლის განმავლობაში (1978-1980 წ.წ.) თურქეთის დიდ ქალაქებში მოიკლა 5.000 – ზე მეტი, ხოლო დაზარალებულთა რაოდენობამ შეადგინა 14.000 ადამიანი.

მინისტრთა კაბინეტის შერყეულმა პოზიციამ ნეგატიური ზეგავლენა იქონია თურქეთის საერთაშორისო რე-

იტინგზე, რაც თავისთავად ართულებდა ქვეყანაში არსებულ ისედაც მძიმე, კრიზისულ ვითარებას. მოსახლეობის 40% უმუშევარი იყო. ქალაქებში თარეშობდნენ ბოროტმოქმედთა დაჯგუფებები. თურქეთი აღმოჩნდა გაბმული ულტრა-მემარჯვენე ტერორიზმის ქსელში. ორი წლის განმავლობაში (1978-1980 წ.წ.) თურქეთის დიდ ქალაქებში მოიკლა 5.000 – ზე მეტი, ხოლო დაზარალებულთა რაოდენობამ შეადგინა 14.000 ადამიანი.

1980 წლის 24 იანვარს, თურქეთმა დაამტკიცა თურგუთ ოზალის მიერ მომზადებული, საბაზრო ეკონომიკაზე დამყარებული, „ეკონომიკური მოდერნიზაციის პროგრამა,“ რომელმაც რამდენიმე წელში საოცრად შეცვალა თურქი საზოგადოების გარეგანი სახე. სწორედ ამის გამო უწოდეს თურგუთ ოზალს ე. წ. „გარდაქმნების მამა.“

ოზალის ხელისუფლება აქტიურად ატარებდა უცხოური კაპიტალის მოზიდვის პოლიტიკას. მკვეთრად იქნა შემცირებულ ფასები საქონლის იმპორტზე: 100%-დან 40%-მდე პირველადი მოხმარების საქონელზე; 80%-დან 20%-მდე ნახევარფაბრიკატებზე და ბოლოს 50%-დან 10%-მდე ნედლეულზე. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქვეყნის ეკონომიკაში დაბანდებული უცხოური კაპიტალის რაოდენობა. უცხოელებს იზიდავდა იაფი, მაგრამ საკმაოდ კვალიფიცირებული მუშა ძალა (1990 წ. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით - ევროკავშირის ქვეყნებში სამუშაოდ წასული თურქების რაოდენობა აღწევდა 2 მლნ. 200 ათას ადამიანს). გარდა ამისა, მათ იზიდავდა თურქეთის უაღრესად ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობა, განლაგებული, როგორც ხშირად ამბობენ, ხიდზე ევროპასა და აზიას შორის (ე. წ. აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის).

1984 წლის იანვარში თ. ოზალმა მიმართა ხალხს ერთობ უცნაური განცხადებით, რომელშიც ნათქვამი იყო:

„ალაჰმა არ დაასაჩუქრა ჩვენი მიწა-წყალი ნავთობით, ამიტომ ჩვენ მოგვინევს ბევრი მუშაობა, რათა გავიდეთ თანამედროვე მსოფლიოს არენაზე.“ ამავე დროს, აღსანიშნავია, ის გარემოებაც, რომ იგი არ მაღავედა ქვეყანაში შექმნილ რთულ ვითარებას და არ აძლევდა ხალხს ზღაპრულ დაპირებებს. პირიქით, იგი აფრთხილებდა მათ, რომ მომავალი ხუთი წელი ყველაზე რთული იქნებოდა თურქეთის ისტორიაში. ამით მას სურდა ხალხის ნდობის მოპოვება, რომელიც ოზალმა თავისი ხალხისაგან მიიღო.

პრემიერ-მინისტრი მტკიცედ იყო დარწმუნებული იმაში, რომ ნებისმიერი ცვლილება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უნდა დაეწყო ეკონომიკური განახლებით. „სანამ ეკონომიკა ძლიერია, ქვეყნის ყველა პრობლემა გადაწყვეტილია, - ამბობდა იგი - ხოლო, თუ ეკონომიკა სუსტია და საზოგადოებაში გაბატონებულია ანარქია, ვერც ერთი პრობლემის გადაწყვეტა ვერ მოხერხდება. თურქეთი ცხოვრობდა ეკონომიკური ანარქიის პირობებში 1930-დან 1980 წლამდე, მანამ, სანამ ჩვენ არ მივიღეთ გადაწყვეტილება, მიგვეღწია დასავლეთ ევროპული ქვეყნების სტანდარტებამდე, ცხოვრების დონემდე და დაგვემკვიდრებინა ადგილი ინდუსტრიული თვალსაზრისით მაღალგანვითარებულ ქვეყნებს შორის.“

თ. ოზალის მთავრობა ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებით მიზნად ისახავდა: „თურქეთის გადაქცევას ე. წ. ახლო აღმოსავლეთის იაპონიად“. „მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ XXI საუკუნის დასაწყისში თურქეთი შევა მსოფლიოს ყველაზე განვითარებული ქვეყნების რიცხვში,“ აცხადებდა თ. ოზალი.

თ. ოზალის დროს დაიწყო თურქეთის ორიენტირება თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე. პრემიერ-მინისტრი აღნიშნავდა: „მე ვხელმძღვანელობ შემდეგი პრინციპით, აუცილებელია ბოლომდე გამოირიცხოს ყოველგვარი აკ-

რძალვა და ეკონომიკა განთავისუფლდეს ცენტრალიზირებული მმართველობისაგან, მხოლოდ ასე შეიძლება მიეცეს ინიციატივა თავისუფლებას, რომლის გარეშეც სოფლის მეურნეობის დინამიური განვითარება უბრალოდ წარმოუდგენელია“.

პრინციპში, თურქეთის ეკონომიკური განვითარების რეცეპტში არაფერია ორიგინალური. ეს სოფლის მეურნეობის განვითარების ჩვეულებრივი კაპიტალისტური სქემაა, რომელიც წარმატებით იქნა აპრობირებული მსოფლიოს

ახალი თურქული ლირა

მრავალ ქვეყანაში. თ. ოზალის ე. წ. „ოზალის მოდელის“ ძირითად პრინციპებს შემდეგნაირად აყალიბებს თურქეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ილდირიმ აქბულუთი: „1980 წ. თურქეთმა მიიღო თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე დამყარებული ეკონომიკური მოდერნიზაციის პროგრამა. ყოველივე ზემოხსენებული კი, ნიშნავდა ეკონომიკის სახელმწიფო ცენტრალიზებული რეგულირების განსაზღვრას, კერძო სექტორის სტიმულირებას, მცირე საწარმოების ფორმირების პროცესის დაჩქარებას, წამყვანი დასავლური ტექნოლოგიების ათვისებას, მსოფლიოს წამყვან ინდუსტრიულ ქვეყნებთან კოოპერაციისა და ინტეგრაციის გაფართოებას.“

აღსანიშნავია, რომ თურქეთის ხელისუფლებამ უარი თქვა ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ჩარევის პოლიტიკაზე, რასაც აკეთებდა ბოლო 50 წლის განმავლობაში.

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან დაიწყო მცირე და საშუალო სახელმწიფო საწარმოების პრივატიზაციის პროცესი. აუქციონზე გაიყიდა მთელი რიგი სახელმწიფო კორპორაციების აქციები. წარსულში წამგები-

ანი საწარმოები რენტაბელური გახდა. თ. ოზალი ამტკიცებდა, რომ როგორი მთავრობაც არ უნდა მოვიდეს ხელისუფლების სათავეში, თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა ქვეყანაში სამუდამოდ დარჩება. რადიკალურმა რეფორმებმა სოფლის მეურნეობაში, დადებითი შედეგები გამოიღო და თურქეთმა ძალიან მალე დაიბრუნა აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში საპატიო ადგილი. ქვეყანა იქცა პარკოსანი კულტურების უძლიერეს ექსპორტიორად მსოფლიოში. მას უკვე შეეძლო არამარტო საკუთარი თავის გამოკვება, არამედ მეზობელ ქვეყნებში - ქერის, ჭვავის, ხორბლისა თუ სხვა მცენარეული კულტურების ექსპორტირება.

მნიშვნელოვანი რეფორმები განხორციელდა მაკროეკონომიკურ და საფინანსო სექტორშიც. ოზალმა გააუქმა დადგენილება თურქული ლირის შეუცვლელი კურსის შესახებ, რომელიც საგრძნობლად ამახინჯებდა რეალურ წარმოდგენას მის შესაძლებლობებზე და ხშირ შემთხვევებში მიჰყავდა სავალუტო სპეკულაციებამდე. ქვეყანაში დაამყარა რა ლირის მცურავი კურსი, ოზალმა განახორციელა მძლავრი იერიში შავ ბაზარზე და ამით გადაკეტა ადგილობრივი მაფიოზური კლანებისა და სინდიკატების გამდიდრების არხები, საიდანაც მოედინებოდა მილიარ-

სტამბოლი

დობით თურქული ლირა. ამიერიდან აღნიშნული თანხები მიედინებოდა სახელმწიფო ხაზინაში. ეს მილიარდები არ ნაწილდებოდა ზედა ეშელონებში, როგორც ხშირ შემთხვევაში ხდებოდა ხოლმე და არ იხარჯებოდა არამიზნობრი-

ვად. ზემოხსენებული თანხებით

ეტაპობრივად იქნა ათვისებული დასავლური ტექნოლოგიები, უმჯობესდებოდა ქვეყნის სახმელეთო, სარკინიგზო და საზღვაო ინფრასტრუქტურა. ყოველივე ეს კეთდებოდა მიზანდასახულად. ერთი სიტყვით, თურქეთის ხელისუფლების სათავეში აღმოჩნდნენ არა დროებითი, არამედ საკუთარი ერის ბედით შენუხებული პოლიტიკური მოღვაწეები. ყოველ შემხვევაში ასეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა გარედან.

სახელმწიფო თანდათან გარდაიქმნა გონიერ კოორდინატორად. თურქული ლირა 1988 წლის აგვისტოდან იქცა თავისუფლად კონვერტირებად ვალუტად. შიდა სავაჭრო ბალანსი, რესპუბლიკის არსებობის მანძილზე პირველად იქნა დაყვანილი დადებით ზღვრამდე. თურქეთის მეგაპოლისები, უმთავრესწილად კი ქ. სტამბოლი, იქცა ერთ უზარმაზარ ვიტრინად და ეროვნული წარმოების საქონლის მრავალფეროვანი ასორტიმენტის ბაზრად. მსოფლიოს თითქმის ყველა კუთხიდან თურქეთში შემოდის ხარისხიანი საქონელი. მრავალრიცხოვან ტურისტებს ამიერიდან იზიდავდა არა მხოლოდ კაპადოკიის, ეფესის და ბიზანტიის იმპერიის უძველესი ისტორიული ძეგლები, არამედ შედარებით იაფი თურქული საქონელი. თურქეთში ხშირად ხუმრობდნენ: „ადრე ჩვენთან ჩამოდოდნენ ორი ჩანთით, ხოლო მიდიოდნენ ერთით, ახლა კი პირიქით ხდება,“ ეს ხუმრობა, გარკვეულწილად შეესაბამება სინამდვილეს.

XX საუკუნის 80-იან წლებში, თურქეთში კოორდინირებული ეკონომიკური პოლიტიკის თვალსაჩინო შედეგს წარმოადგენდა თავისუფალი ეკონომიკური ზონების პროექტი, ე. წ. თეზ-ი.

თ. ოზალმა, თურქეთში თავისუფალი ეკონომიკური ზონების ფორმირების საკითხი ხელისუფლების წინაშე ჯერ კიდევ ადრეულ წლებში დააყენა. მას აღნიშნული

პროექტის განხორციელების აუცილებლობის მტკიცება მოუწია თურქეთის სახელმწიფო აპარატის, თურქეთის საგადასახადო და საბაჟო დეპარტამენტების წარმომადგენლებთან, გავლენიან მინისტრებთან და სხვა მაღალი სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის მქონე პირებთან, ვინაიდან ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ თეზ - ის პროექტის განხორციელებას იმ მოტივით, რომ იგი თითქოს იქცეოდა ქვეყნის ეკონომიკაში უცხოური კაპიტალის შემოდინების პლაცდარმად. მიუხედავად ამისა, ოზალის ენთუზიაზმმა დადებითი შედეგი გამოიღო. თურქეთში 1985 წლის 6 ივნისს ძალაში შევიდა კანონი „თავისუფალი ეკონომიკური ზონების შესახებ“ № 3218.

1988 წლის მარტში, გაიხსნა პირველი ასეთი ზონა - ქ. მერსინში, ხმელთაშუაზღვის პირას, შემდეგ თავისუფალი ეკონომიკური ზონები გაჩნდა: ანტალიაში, იზმირში, ტრაპიზონსა და სტამბულში (ათათურქის სახელობის აეროპორტში). მცირე ხნის შემდეგ ზუსტად განისაზღვრა ადანა-იუმურთალიქის, სტამბულ-თრაკიის, ზონგულდაკ-ფილუროსის, მარდინის, აღმოსავლეთ ანატოლიის თავისუფალი ეკონომიკური ზონები, რომლებიც განლაგებულია 370 ათასი ჰექტარის ტერიტორიაზე და მათში მოქმედებს 300-ზე მეტი თურქული და უცხოური ფირმა. თავისუფალი ეკონომიკური ზონების იმდროინდელი გენერალური დირექტორი - იალჩინ ალაბეიოღლუ აღნიშნავდა: „თურქეთის მთელი ეკონომიკური პოლიტიკა ორიენტირებულია ექსპორტზე და ამ საქმეში უზარმაზარი წვლილი შეაქვთ თავისუფალ ეკონომიკურ ზონებს.“ 1994 წლის 4 ოქტომბრისათვის ზემოხსენებულ თავისუფალ ზონაში ვაჭრობის საერთო მოცულობამ გადააჭარბა 4,3 მილიარდ აშშ დოლარს, რაც 1.586 მილიარდით მეტია 1991 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. იგი გაიზარდა თითქმის 99%-ით.

თურქეთის გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობა მას აძლევს ურთიერთობების დამყარების ბრწყინვალე შესაძლებლობას როგორც ევროკავშირის შემადგენლობაში შემავალ სახელმწიფოებთან, არამედ პოსტ-საბჭოური სივრცის რესპუბლიკებთან, ცენტრალური აზიის თურქულენოვან სახელმწიფოებთან და ა.შ.

რა სარგებელს ნახულობს აქედან თურქეთი? აღნიშნულ კითხვაზე გვპასუხობს კაატენსერი - იზმირის თავისუფალი ეკონომიკური ზონის გენერალური დირექტორი: „ჩვენ პრაქტიკულად უფასოდ ვიღებთ, უახლეს დასავლურ ტექნიკას, ვხსნით ახალ რეზერვუარებს თურქული საქონლის ექსპორტირებისათვის და რაც მთავარია, თეზის განლაგების ადგილებში მკვეთრად ეცემა უმუშევრობის დონე.“ კაატენსერის მტკიცებით 72.000 სამუშაო ადგილი იქნა უზრუნველყოფილი ქ. იზმირში თეზის გახსნითა და ამოქმედებით. თეზის ჩამოყალიბება და განვითარება მიმდინარეობდა-„BUILD-OPERATE AND TRANSFER“-ის პროექტის ფარგლებში. აღნიშნული მოდელის მიხედვით, ანტალიისა და მერსინის თავისუფალ ეკონომიკურ ზონებში თურქეთის ხელისუფლება უზრუნველყოფდა ტერიტორიის გამოყოფასა და ინფრასტრუქტურის განვითარებას. თურქეთის თავისუფალ ზონებში არსებობდა რიგი პრივილეგიებისა, რომლებიც ფაქტიურად უზრუნველყოფდნენ დინამიურ მუშაობას.

თურქეთის ეკონომიკურმა განვითარებამ ხელი შეუწყო საგარეო ვაჭრობის სწრაფ ზრდას. 1980 წელს საგარეო ვაჭრობის ტვირთბრუნვა შეადგენდა 7,3 მილიარდ დოლარს, 1987 წელს მან მიაღწია 24,4 მილიარდ დოლარს, ხოლო 1995 წელს ის 40 მილიარდ დოლარამდე გაიზარდა.

თურქეთის ექსპორტის სტრუქტურაში მოხდა რადიკალური ცვლილებები: თუ 1980 წელს სამრეწველო სა-

ქონლის ხვედრითი წილი შეადგენდა 41%, 1987 წელს 82%, ხოლო 1995 წლისათვის მან მიაღწია 97%-ს.

XX საუკუნის 80–90 – იან წლებში, თურქეთში ნაციონალური ექსპორტის წილი გაიზარდა 2,9 მილიარდიდან – 14,7 მილიარდამდე..

არსებითად გაუმჯობესდა თურქეთის ურთიერთობა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან. საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (IMF), ჯერ კიდევ 1980 წელს, როდესაც თ. ოზალი გახლდათ ს. დემირელის ხელისუფლების წარმომადგენელი, აღიარა მისი პერსპექტიული რეფორმები და მწვანე შუქი მისცა დასავლურ კრედიტებს. 1981 წლის იანვარში, თ. ოზალმა მოახერხა დიდი სახელმწიფოებრივი ვალის რესტრუქტურისაცა, რომელიც იმ დროისათვის 3,2 მილიარდ დოლარს შეადგენდა. თურქეთში ღიმილით იხსენებდნენ იმ პერიოდს, როდესაც ლუქსემბურგმა ქვეყანას 1 მლიონი დოლარის კრედიტი გამოუყო. მართლაც, დღევანდელი ვერ შეედრება 70-იანი წლების დასაწყისს, როდესაც ქვეყანა პარალიზებული იყო საგადასახადო ბალანსის დარღვევის გამო.

თუ ადრე თურქეთი უცხოური კრედიტების ვალში იმყოფებოდა, ეკონომიკური რეფორმების შედეგად, მან დაფარა ვალები, დააგროვა ოქროს რეზერვის სოლიდური მარაგი. 1997 წლისათვის მან შეადგინა 20 მილიარდი დოლარი. დღეისათვის თურქეთს საშუალება აქვს თვითონ განსაზღვროს, თუ ვინ და რა პირობებში გამოუყოფს მას კრედიტს.

თურქეთი ქვეყნის ეკონომიკურ არქიტექტორად წოდებული ოზალის დროს გახდა ერთ-ერთი დინამიურად განვითარებადი და გადამხდელუნარიანი ქვეყანა. მაგრამ მთავარი მიღწევა მაინც იმაში მდგომარეობდა, რომ ოზალის დროს, თურქი საზოგადოების მსოფლმხედველობაში კარდინალური ცვლილება მოხდა.

თ. ოზალი ტელე-რადიომაუწყებლობის პირდაპირ ეთერში ეწეოდა ქვეყანაში მიმდინარე ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური ზრდის პროპაგანდას.

ოზალის მიერ წარმოებული კოორდინირებული ეკონომიკური პროპაგანდის წყალობით, არამარტო თურქი მენარმე მიუტრიალდა გარესამყაროს სახით, არამედ რიგითმა თურქმა ირწმუნა თავისი შესაძლებლობები. ირწმუნა ის, რომ ნაყოფიერი შრომის შედეგად, მას შესწევდა უნარი გამხდარიყო მატერიალური თვალსაზრისით უზრუნველყოფილი და შესაბამისად საზოგადოებაში პატივსაცემი და მიღებული ადამიანი. ფაქტიურად ოზალის რეფორმებმა ბოლო მოუღო გარკვეულ „არასრულფასოვნების კომპლექსს“, რომლითაც თურქული საზოგადოების ძირითადი ნაწილი იყო დაავადებული. პრეზიდენტს გააჩნდა სრული მორალური უფლება განეცხადებინა: „1980 წლამდე თურქეთში ამბობდნენ - ჩვენ არ შეგვწევს უნარი ნორმალური სამენარმეო მოღვაწეობისა, ეს შეუძლიათ მხოლოდ ევროპელებსა და ამერიკელებს. ამიერიდან ასეთი განწყობილება უკვალოდ გაქრა.“ სწორედ, ეკონომიკური განახლების საფუძველზე ქვეყანამ დაიბრუნა თავისი ეროვნული ღირსება.

ბოლო ათი წლის განმავლობაში თურქეთმა მოახდინა დიდი ნახტომი მრეწველობის განვითარებაში. ამჟამად თურქეთი შედის მსოფლიოში ეკონომიკურად ყველაზე დინამიკურად განვითარებად ქვეყანათა ათეულში.

ეკონომიკური ზრდის ყოველწლიური ტემპი 1987 წელს შეადგენდა 5,8%, ხოლო 1997 წელს ზრდის ტემპის მაჩვენებელმა მიაღწია 10%.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა ტურისტთა რიცხვი თურქეთში. 1997 წელს ტურისტთა რიცხვმა 9,7 მილიონს მიაღწია. ტურიზმიდან ყოველწლიური შემოსავალი თურქეთში 7,5 მილიარდ დოლარს შეადგენდა.

ყოველივე ზემოხსენებულის მიუხედავად, ქვეყანაში არსებობდა მოსახლეობის გარკვეული კატეგორია, რომლებიც ოზალისა და მისი გუნდის შეხედულებებს არ იზიარებდა.

XX საუკუნის 80-90 - იან წლებში თურქეთს ძალზე აწუხებდა უმუშევრობის პრობლემა. წლების განმავლობაში უმუშევართა რიცხვი მოიცავდა 8-16%-ს. ქვეყანაში დღესაც შეიმჩნევა ინფლაციის მაღალი დონე. მაგალითად, 1980-1983 წლებში ინფლაცია შეადგენდა 31,3%-ს. 1983-1991 წლებში - 49%-ს, 1991-1997 წლებში 85,5%-ს. ოპტიმისტი ოზალი ყოველივე ამას ხსნიდა იმით, რომ თურქეთის სახელმწიფო ჩქარი ტემპით ვითარდებოდა. იგი თვლიდა ინფლაციას ჩამორჩენილობის გადალახვის პროცესის გარდაუვალ ასპექტად, მაგრამ სხვაგვარად ფიქრობდა თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი. ინფლაციასთან ქვეყნის ხელმძღვანელობის უშედეგო ბრძოლა შემდგომში გახდა თურქეთის VIII პრეზიდენტის მიერ ქ. მალათიაში ფორმირებული „დედასამშობლოს პარტიის“ (ANAP) მიმართ, ამომრჩეველთა უნდობლობის მთავარი მიზეზი, რის შედეგადაც, 1989 წლის ნოემბერს თურქეთში ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნებში „დედასამშობლოს პარტიამ“ დათმო თავისი პოზიციები.

მიუხედავად უარყოფითი მხარეებისა, თურქეთის ეკონომიკამ დიდ წარმატებებს მიაღწია. თურქეთი აგრარულ - ინდუსტრიული ქვეყნიდან გადაიქცა ინდუსტრიულ - აგრარულ ქვეყნად. იგი თავისი დონით გაუსწორდა სამხრეთ - აღმოსავლეთ აზიისა და შორეული აღმოსავლეთის ახალ ინდუსტრიულ სახელმწიფოებს.

საკონტროლო კითხვები:

1. დაახასიათეთ თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 80–იანი წლების დასაწყისში;
2. ახსენით რა როლი მიუძღვის თურგუთ ოზალს 80–90 იანი წლების თურქეთის ეკონომიკურ განვითარებაში;
3. რა როლი უკავია თურქეთის ეკონომიკურ პოლიტიკაში თავისუფალი ეკონომიკური ზონის საკითხს.

პრაქტიკული დავალება:

გააანალიზეთ XX საუკუნის 80–90– იანი წლების თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. მაჩიტაძე ელ., თურქეთის რესპუბლიკის ეკონომიკური ვითარება 80–იანი წლების დასაწყისში (სამხედრო რეჟიმის პერიოდში), თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გეოპოლიტიკის კათედრის შრომები, ტ. II, თბილისი, 1999.
2. მაჩიტაძე ელ., თურგუთ ოზალის ეკონომიკური პოლიტიკა. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, ტ. V, თბილისი, 2008.
3. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
4. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
5. სორდია გ., თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობის საკითხები, თსუ. შრომები, 2002.
6. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავ-

კასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.

7. ჩოჩიევი გ., უცხოური კაპიტალის მოზიდვის პრობლემა თანამედროვე თურქეთში (80–იანი წლები), მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორია, თბილისი, 1989.
8. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
9. Киреев Н.Г. История турции XX века. Москва, 2007.
10. Киреев Н.Г. История этатизма в турции. Москва, 1991.
11. Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
12. Масумова Н.Р. Особенности модернизации экономики Турции на современном этапе. Москва, 2012.
13. Мойсеев П. П., Турция: Программа экономической стабилизации 1980 г., Турция, История и Современность, Москва, 1988.
14. Трубникова С.А., Иностранные инвестиции в Турции. востоковедный сборник (выпуск второй). Москва, 2001.
15. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
16. Турция – современные проблемы экономики и политики. Москва, 1998.
17. Çavdar Tevfik., Türkiye' nin Demokrası Tarihi. Ankara, 2003.
18. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), Istanbul, 2005.
19. Akşit N, „Milli Tarih,“ с.И. İstanbul, 1993.
20. Hizbolah murders shock Turkey, Turkey Update, 1.
21. Ozal's interview with Die, Welt. 23 August 1990.
22. Refah partisi program!. Ankara, 1983.
23. www.iimes.ru.
24. www.e-devlet.com
25. www.tr.wikipedia.e_ekonomisi.org.tr
26. www.Türkiye Büyük Millet Meclisi.org.tr

თავი III

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 90-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1990 - 2002 წლებში

XX საუკუნის 80-იან წლებში ნაციონალურ-ისლამურ სინთეზს ქვეყანაში მიემხრო მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რამაც 90-იან წლებში ნიადაგი მოუმზადა ისლამურ იდეებს, რაც ისლამისტების აზრით, თანასწორობისა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპებზე იქნა აგებული და შესწევდა უნარი დაებრუნებინა თურქეთი ე. წ. „ისლამის ოქროს ხანაში.“

90-იან წლებში ქვეყანაში პოლიტიკური განვითარების მძიმე ტვირთი თავის თავზე აიღო ჯერ ისლამური „კეთილდღეობის,“ ხოლო შემდეგ „სათნოების“ პარტიამ, რომლებიც არჩევნებიდან არჩევნებამდე ძლიერდებოდნენ და მძლავრ დასაყრდენს იძენდნენ საზოგადოებაში.

90-იან წლებში ისლამისტების გააქტიურება და მათი ხელისუფლების სათავეში მოსვლა დაკავშირებული იყო მრავალწლიან პროცესთან. იგი უმთავრესად გამოწვეულია თურქულ საზოგადოებაში რელიგიური უფლებების განმტკიცებით და სახელისუფლებო პარტიებში ისლამური ორიენტაციის მომხრეთა ზრდით.

90-იან წლებში ისლამისტების მიმართ სახელისუფლებო პარტიების („დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“) ინტერესები ყოველთვის არ ემთხვეოდა ერთმანეთს, ისინი ხშირ შემთხვევაში ურთიერთ

საჯარო საყვედურებსა და დაპირისპირებებში ვლინდებოდა, რაც მკვეთრად ზემოქმედებდა ქვეყნის პოლიტიკურ მდგომარეობაზე და დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა საზოგადოებაში. ყოველივე ამან ქვეყანაში მათი ავტორიტეტის დაცემა და სოციალური დაძაბულობის ზრდა გამოიწვია. ქვეყნის ბიუჯეტის არამიზნობრივმა ხარჯებმა და ეკონომიკის

სულეიმან დემირელი

არასწორმა დაგეგმარებამ თურქული ლირის არნახული გაუფასურება გამოიწვია. ფაქტია, რომ თურქი მოსახლეობის ისლამისტებისადმი მხარდაჭერა უმთავრესად ქვეყანაში არსებული სისტემისადმი უნდობლობით იყო განპირობებული. რიგით ამომრჩევლებს მოსწყინდათ მემარჯვენე და მემარცხენე მიმართულების პარტიების მუდმივი ქიშპი, მტრობა, კორუფცია, დაპირებები მომავალში უკეთესი ცხოვრებისათვის და სხვა. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, 90-იან წლებში, ისლამური ორიენტაციის პარტიებმა მიზნად დაისახეს ქვეყანაში დაენყოთ „სამართლიანი წესრიგის“ დამყარება, რაც მუსლიმ ამომრჩეველთა დიდი ნაწილისათვის მისაღები აღმოჩნდა.

90-იანი წლების დასაწყისიდან ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტია საპარლამენტო არჩევნებში ნელი სვლით იკავავდა გზას ხელისუფლებისაკენ. 1991 წლის 20 ოქტომბერს ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნებში, პარტიამ ხმების 16,8% მიიღო და პარლამენტში 62 დეპუტატი გაიყვანა.

№	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	დედასამშობლოს პარტია(ANAP)	24,01	115
2	კეთილდღეობის პარტია(RP)	16.8	62
3	ჭეშმარიტი გზის პარტია(DYP)	27.03	178
4	მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია(DSP)	10.75	7
5	სოციალ-დემოკრატიული სა-ხალხო პარტია	20.75	88

1991 წლის არჩევნებში გამარჯვებული „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის თავმჯდომარემ სულეიმან დემირელმა სოციალ-დემოკრატების შეთავაზებით თურქეთის ისტორიაში პირველად ჩამოაყალიბა მემარჯვენეებისა და მემარცხენეების კოალიციური მთავრობა, მაგრამ 1993 წლის 17 აპრილს მოულოდნელად გარდაიცვალა თურქეთის პრეზიდენტი თურგუთ ოზალი, რასაც ქვეყანაში გარკვეული პოლიტიკური ცვლილებები მოჰყვა. ახალ პრეზიდენტად აირჩიეს სულეიმან დემირელი.

„კეთილდღეობის“ პარტიისა და მისი მეთაურის ნეჯმეთინ ერბაქანის პირველი სერიოზული წარმატება 1994 წლის 28 მარტს ჩატარებული მუნიციპალური (ადგილობრივი) არჩევნები იყო, რომელშიც ისლამური მიმართულების პარტიებს მხარი დაუჭირა მოსახლეობის 19%-მა. არჩევნები რესპუბლიკური თურქეთისათვის სენსაციური იყო, რადგანაც ეს „კეთილდღეობის“ პარტიის სერიოზული განაცხადი იყო დიდ პოლიტიკაში.

ერთი შეხედვით თითქოს შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო ლაიციისტურ თურქეთში ისლამისტების წარმატება,

თანსუ ჩილერი

მაგრამ ეს ყველაფერი ათწლეულების განმავლობაში წარმოებული პოლიტიკის ლოგიკური შედეგი იყო. საქმე ისაა, რომ 40-იანი წლებიდან მოყოლებული მთავრობამ მოსალოდნელი კომუნისტური საფრთხის განეიტრალების მიზნით დაიწყო ისლამის წახალისება, რომელიც 90-იან წლებში ისლამის აღორძინების ნამდვილ ოაზისად იქცა.

ამის ნათელი მაგალითია 28 მარტის არჩევნები, სადაც ისლამურმა პარტიამ ქვეყნის ცენტრალურ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონებში და თურქეთის დიდ ქალაქებში (ანკარა და სტამბოლი) ხმათა უმრავლესობა მოიპოვა.

1995 წლის მეორე ნახევარში პრემიერ-მინისტრ თანსუ ჩილერის მთავრობასა და პარლამენტის დაპირისპირებამ თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში ვითარება მკვეთრად დაძაბა.

1995 წლის 5 დეკემბერს დაგეგმილ პარლამენტის საგანგებო სხდომაზე უნდა განხილულიყო არჩევნების ვადის გადატანის და პრემიერ-მინისტრ თანსუ ჩილერისა და მისი მთავრობის ნდობის საკითხი, რაც უმთავრესად გამონვეული იყო ქვეყანაში შექმნილი მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებით და პრემიერის დიდძალი არარეგისტრირებული უძრავ-მოძრავი ქონებით. საგანგებო სხდომა არ შემდგარა, რადგან პარლამენტში დეპუტატთა საჭირო რაოდენობა (150 კაცი) არ გამოცხადდა. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა შეთანხმდნენ, რომ მეჯლისის არჩევნები ჩატარდებოდა 1995 წლის 24 დეკემბერს. რითაც ფაქტობრივად ქვეყანაში წინასაარჩევნო სამზადისი დაიწყო.

1995 წლის 6 დეკემბერს, თურქეთის სტატისტიკის სამმართველოს მიერ გამოქვეყნებული მონაცემებით, თურქეთში ამომრჩეველთა რაოდენობა წინა არჩევნებთან შედარებით 7,3%-ით გაიზარდა. რაც საარჩევნო კანონში შეტანილი ცვლილებებით (24 დეკემბრის საპარლამენტო არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება პირველად 18 წელს მიღწეულ ახალგაზრდებსაც ეძლეოდათ) იყო გამოწვეული. საგრძნობლად გაიზარდა საარჩევნო უბნების რაოდენობაც (139 ათასი).

ისლამურმა „კეთილდღეობის“ პარტიამ წინასაარჩევნო მართონის დროს პოპულისტური ლოზუნგების გამოყენებით („ჩვენ მოვდივართ ხელისუფლებაში, რათა მივცეთ ხალხს ის, რაც მათ სურთ;“ „მორწმუნეთა ჩავვრაზე უარი;“ „ერის დამცირების შეწყვეტა;“ „ნამდვილ დემოკრატიაზე გადასვლა;“ „დამოუკიდებელი, საკუთარი საგარეო პოლიტიკის წარმოება“ და სხვა) შეძლო თურქი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ნდობის მოპოვება. არჩევნების წინ მათ ქვეყნის გადარჩენის ერთ-ერთ საშუალებად პარტიის „ეროვნული“ მოდელი მიიჩნიეს: „მდიდარი მოქალაქე – მდიდარი სახელმწიფო.“

პარტია საჯაროდ აცხადებდა, რომ აუცილებელი იყო „რწმენის“ თავისუფლების აღიარებაზე ისეთი კანონის მიღება, რომელიც ჩადრის ტარების თავისუფლებას, დღეში ხუთჯერ ლოცვას, ვაკუფებისა და რელიგიური სკოლების საქმიანობას, ლოცვაში არაბული ენის გამოყენებას უზრუნველყოფდა.

შეიძლება ითქვას, რომ 1995 წლის 24 დეკემბრის არჩევნები თურქეთისათვის დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობის მოვლენად უნდა გადაქცეულიყო, რომელსაც რესპუბლიკური თურქეთის შემდგომი ბედი უნდა განესაზღვრა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თანსუ ჩილერის წინასაარჩევნო მიმართვა თურქეთის მოსახლეობისადმი:

„თქვენი გადაწყვეტილება - ეს არის არჩევანი ცივილიზაციასა და სიბნელეს შორის” (უნდა ვივარაუდოთ, რომ სიბნელეში ჩილერი ისლამისტების გამარჯვებას გულისხმობდა (ე. მ.).

თურქეთის პოლიტიკური წრეებისათვის „კეთილდღეობის” პარტიის წარმატება მოულოდნელობას არ წარმოადგენდა. ისლამური იდეების ქადაგებით ქვეყანაში პარტიამ უკანასკნელ წლებში დიდი პოპულარობის მოპოვება შეძლო. სტამბოლში გამართულ წინასაარჩევნო მიტინგზე პარტიის ლიდერმა ნეჯმეთინ ერბაქანმა განაცხადა: „თუკი თურქი მოსახლეობა მხარს მის პარტიას არ დაუჭერდა, მსოფლიოს მონები იქნებოდნენ.” ამას თან დაემატა 1995 წლის მარტში სტამბოლში ახალი არეულობები, რაც შიიტთა ყავახანების დაცხრილვამ და ათობით მორწმუნე ადამიანის დაღუპვამ გამოიწვია.

როგორც ვხედავთ, თურქეთში წინასაარჩევნო კამპანია მეტად დაძაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა, რაც შემდგომში ისლამისტებსა და ლაიცისტებს შორის დაპირისპირების საბაზი გახდა. 1995 წლის 24 დეკემბერს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, სადაც 550 ადგილზე პრეტენზიას 12 პარტია აცხადებდა. მათგან დაწესებული 10%-იანი ზღვარი გადალახა და ხმების 21,38% მოიპოვა ისლამური ორიენტაციის „კეთილდღეობის” პარტიამ.

არჩევნების შემდეგ თურქეთში მდგომარეობა სასიკეთოდ უნდა შეცვლილიყო, მაგრამ მოხდა პირიქით, კოალიციის შექმნასთან დაკავშირებით პარტიებს შორის დაიწყო დაპირისპირება.

1	კეთილდღეობის პარტია (RP)	21,38	158
2	ჭეშმარიტი გზის პარტია (DYP)	19,18	135
3	დედასამშობლოს პარტია (ANAP)	19,05	132
4	მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია (DSP)	14,64	76
5	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	10,71	49
6	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	8,18	-

1995 წლის დეკემბრის არჩევნებს თურქეთში პოლიტიკური კრიზისი მოჰყვა, რადგანაც არჩევნების შედეგებს არცერთი პარტიისთვის არ მიუცია ერთპარტიული მთავრობის შექმნის უფლება. მეტიც, „ჭეშმარიტი გზის“ და „დედასამშობლოს“ პარტიები, საგრძნობლად ჩამორჩა ნეჯმეთინ ერბაქანის ისლამურ პარტიას. კოალიციური მთავრობის შექმნასთან დაკავშირებით ქვეყანაში დაიწყო რთული პოლიტიკური „ვაჭრობა.“ უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ გარიგება უმთავრესად რამდენიმე საკითხის ირგვლივ მიმდინარეობდა: ვინ გახდებოდა პრემიერ-მინისტრი, ვინ იქნებოდა კოალიციის მესამე წევრი, თუკი „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიები გაერთიანდებოდნენ, ვინ უხელმძღვანელებდა მთავრობაში ეკონომიკის საკითხებს, როგორ განაწილდებოდა პარტიებს შორის მინისტრთა პორტფელები და სხვა.

სიტუაციას ართულებდა ის გარემოებაც, რომ სახელისუფლო პარტიებმა საერთო ენა ვერ გამონახეს. ამიტომაც არ იყო გამორიცხული, რომ დაიწყებოდა ნეჯმეთინ ერბაქანის პარტიასთან დაახლოების პროცესი.

მეორე მთავარი წინააღმდეგობა სამთავრობო პარტიებს შორის გახლდათ საკითხი, თუ ვინ გახდებოდა კოალიციის მესამე წევრი. მესუთ ილმაზი აცხადებდა, რომ კოალიციაში „მემარცხენე – დემოკრატიული“ პარტია

(ბიულენტ ეჯევითი) უნდა შესულიყო, რომელთანაც იგი ინტენსიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა, ხოლო თანსუ ჩილერი უფრო „სახალხო-რესპუბლიკური“ (დენიზ ბაიკალი) პარტიისაკენ იხრებოდა. კოალიციის შემთხვევაში პრემიერ-მინისტრის პოსტზე თანსუ ჩილერიც და მესუთ ილმაზიც ასახელებდნენ ბიულენტ ეჯევითის კანდიდატურას. ჩილერს და მის პარტიას ილმაზი არ სურდა არათუ პრემიერ-მინისტრად, არამედ საგარეო საქმეთა მინისტრადაც კი.

მესუთ ილმაზი

თანსუ ჩილერის მომხრეები და თვით „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერი დენიზ ბაიკალი, მესუთ ილმაზის სამთავრობო ფორმულას მიიჩნევდა „ომის ტაქტიკად და არა შეთანხმებად“ და თვლიდა, რომ ეს იყო „დედასამშობლოს“ და მისი ლიდერის მხრიდან „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის იზოლაციაში მოქცევის ცდა, რაც მათი აზრით ქვეყანას კარგს არაფერს მოუტანდა.

რაც შეეხება „კეთილდღეობის“ პარტიას, თავდაპირველად მასთან კოალიციაზე კონკრეტულად ახალს არაფერს აცხადებდნენ, მაგრამ ამ პარტიისადმი მესუთ ილმაზის შედარებით ლოიალურ დამოკიდებულებას ბოლო პერიოდში პოლიტიკოსები (დეველეთ ბაჰჩელი, დენიზ ბაიკალი) აშკარად საუბრობდნენ.

ასეთ ვითარებაში, როცა პარტიებს შორის დავა და დაპირისპირება არ ნელდებოდა, საზოგადოებრივი აზრი უფრო მეტად იხრებოდა იმ დასკვნისაკენ, რომ „თურქეთი რჩებოდა ქაოსურ სიტუაციაში და პარტიათა ლიდერები გონს უნდა მოსულიყვნენ, რათა არ დაეღუპათ ქვეყანა.“

პოლიტიკურმა არამყარობამ ქვეყანაში ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება გამოიწვია. არჩევნების შემდეგ თურქეთში ახალი ძალით იფეთქა ინფლაციამ, რამაც ფასების მკვეთრი ზრდა გამოიწვია. ენერგომატარებლების და ბენზინის ფასმა ქვეყანაში 20-25%-ით მოიმატა. 15%-ით გაძვირდა სასმელისა და თამბაქოს ნაწარმი, 12%-ით შაქარი და პური, 100%-ით საფოსტო მომსახურება და ა. შ.

1996 წლის იანვრის მონაცემებით თურქული ლირა, ამერიკულ დოლართან მიმართებაში თითქმის 10 ათასი ერთეულით დაეცა და თებერვლის დასაწყისისათვის ერთი აშშ დოლარი 65000 ლირას გაუთანაბრდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თანსუ ჩილერის განცხადება: „ნუ შევქმნით ქვეყანაში დაძაბულობას, ნუ ავჩქარდებით, ნუ მოვშლით ნდობის იმ ფაქტორს, რომელიც ჩვენს შორის დღემდე არსებობს.“ ამით მან მიმართა მესუთ ილმას, რომლის აქტიურობის ნეგატიურობაზე აშკარად მიუთითებდნენ.

1996 წლის მარტში, ჯერ თანსუ ჩილერის მთავრობაში ყოფნის დროს, „კეთილდღეობის“ პარტიის ზოგიერთი აქტივისტი ეცდებოდა სამხედრო გენერალიტეტის ხელმძღვანელობა შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში ლოცვის შეზღუდვის მცდელობაში დაედანაშაულებინა, თითქოსდა ყაზარმებში ამისათვის არანაირი პირობები არ არსებობდა. სამხედრო ხელმძღვანელობამ ამ ფაქტთან დაკავშირებით საზოგადოებას აუწყა, რომ ისლამური ორიენტაციის პარტია მორწმუნეებთან არმიის დაპირისპირებას ვერ შეძლებდა. მათ მეჩეთებისა და სკოლების შემდეგ არმიის შიგნითაც სურდათ თავიანთი ღონისძიებების განხორციელება.“ ამ ფაქტთან დაკავშირებით ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე ალი სირმენი აღნიშნავდა: „ქვეყანაში არავითარი ეჭვი არ არსებობს იმისა, რომ „კე-

თილდღეობის” პარტია არმიასთან ბრძოლას განაგრძობს.” ფაქტია, რომ დაპირისპირება სამხედროებსა და ისლამისტებს შორის გარკვეულ საკითხებში არსებობდა და იარსებებდა მომავალშიც.

უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ „კეთილდღეობის” პარტიის ტაქტიკა ამ შემთხვევაში მეტად მიზანმიმართული იყო. ამით ისინი ცდილობდნენ არმია პარლამენტისათვის დაეპირისპირებინათ, შემდეგ კი ეს უკანასკნელი არმიის წინააღმდეგ გამოეყენებინათ. ხელისუფლებაში მოსვლის შემთხვევაში, პარტიას განზრახული ჰქონდა საერო მმართველობაში გარკვეული ცვლილებების შეეტანა. ამის მიღწევაში მათ ორი მთავარი დაბრკოლება - პრესა და არმია ელოებოდათ.

კონსტიტუციის თანახმად, პოლიტიკურ პარტიებს ეძლეოდათ 45 დღე შესათანხმებლად და თუ ამ პერიოდში ისინი ვერ მორიგდებოდნენ, პრეზიდენტი დაითხოვდა პარლამენტს და დაინიშნებოდა ახალი არჩევნები.

ნეჯმეთთინ ერბაქანი

მესუთ ილმაზმა, თანსუ ჩილერთან კავშირი არჩია და შექმნა ე. წ. „ანაიოლის” მთავრობა მესუთ ილმაზის ხელმძღვანელობით, სადაც პრემიერის პოსტი მას წლის ბოლომდე უნდა დაეკავებინა. 1997-1998 წლებში მას თანსუ ჩილერი შეცვლიდა, ხოლო 1999 წელს ძალაუფლებას კვლავ ილმაზი დაიბრუნებდა. 1996 წლის დასაწყისში თანსუ ჩილერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა თავის პარტნიორ მესუთ ილმაზს გადასცა, რის შემდგომაც მათ შორის პოლიტიკური დაპირისპირება დაიწყო. კერძოდ, ილმაზმა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ თანსუ ჩილერს ძველი ცოდვები შეახსენა, მოითხოვა საიდუმლო საქმიანობი-

სათვის გათვალისწინებული „საპრემიერო ფონდის“ შესაბამისი დოკუმენტები და არარეგისტრირებული უძრავ-მოძრავი ქონების დეკლარაცია. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, საზოგადოებაში გავრცელდა სხვადასხვა მოსაზრება, თითქოსდა მმართველი პარტიების დაპირისპირება გამომწვეული იყო ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის წამქეზებლობით, რათა კოალიციურ მთავრობას სერიოზული სიძნელეები შეექმნოდა.

ზემოხსენებულმა ფაქტებმა გარკვეულწილად დაძაბა და გაართულა ურთიერთობა კოალიციაში მყოფ პარტიებს შორის. რის გამოც 1996 წლის 7 ივნისს კოალიცია დაიშალა.

1996 წლის 29 ივნისს „ჭეშმარიტი გზის“ და „კეთილდღეობის“ პარტიის მოლაპარაკების შედეგად შეიქმნა ე. წ. „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობა, სადაც პრემიერ-მინისტრის თანამდებობას მონაცვლეობით თანსუ ჩილერი და ნეჯმეთინ ერბაქანი დაიკავებდნენ. მთავრობას პირველი სწორედ ეს უკანასკნელი ჩაუდგა სათავეში. ისლამური პარტიები ადრეც მონაწილეობდნენ კოალიციებში, მაგრამ ამ შემთხვევაში პარტია წამყვანი ლიდერის, სამთავრობო კოალიციის ინიციატორის მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მისი ლიდერი კი რესპუბლიკის მთელი ისტორიის განმავლობაში პირველად გახდა მთავრობის მეთაური. ეს ფაქტი გავლენიანმა თურქულმა ჟურნალმა „აქტუელმა“ შემდეგნაირად შეაფასა: „ქვეყნის სისტემაში მოხდა იმ სოციალური ჯგუფების ინტეგრაცია, რომლებიც ადრე სისტემის საზღვრებიდან იყვნენ გაძევებულნი.“ 1996 წლის ზაფხულში, სამხედროების იძულებითი თანხმობა ნეჯმეთინ ერბაქანის ხელისუფლებაში მოსვლაზე, სხვებთან ერთად იმ ფაქტის დადასტურებაა, რომ რესპუბლიკურ თურქეთში სამხედრო გადატრიალებების დრო ისტორიას ჩაბარდა. რესპუბლიკის მმარ-

თველობის და ლაიციზმის დამცველები, არც აშშ-ის, არც ევროკავშირის ქვეყნებიდან და არც საკუთარი ქვეყნის ელიტისაგან გრძნობდნენ მხარდაჭერასა და თანადგომას.

ნეჯმეთინ ერბაქანმა ისარგებლა რა მეტოქეთა ბანაკში არსებული განხეთქილებით, მან ანკარელ „რკინის ქალბატონს“ თანსუ ჩილერს ახალ მთავრობაში შესთავაზა საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტი. იმავე დროს ის ჩილერს დაჰპირდა, რომ ერთხელ და სამუდამოდ მოუგვარებდა სასამართლოს მხრიდან მის კორუფციაში ბრალდების საკითხს.

პოლიტიკური ექსპერიმენტის შედეგმა არ დააყოვნა. „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერების გამოსვლების ტონი (დროებით) საგრძნობლად შერბილდა. მათ თავიანთ საპროგრამო დებულებებს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სიახლე დაუმატეს და განაცხადეს, რომ „ამიერიდან იყვნენ არა მხოლოდ ისლამისტები, არამედ დემოკრატი ისლამისტები.“

ნეჯმეთინ ერბაქანის მხრიდან დიპლომატიურ ნაბიჯს წარმოადგენდა „ლაიციზმის“ დაცვის ნიშნით ჩატარებული „კეთილდღეობის“ პარტიის ყრილობა, ხოლო შემდეგ პარტიის ხელმძღვანელებთან ერთად მუსტაფა ქემალ ათათურქის მავზოლეუმის მონახულება და გვირგვინით შემკობა. საპატიო სტუმართა წიგნში ერბაქანმა აღნიშნა, რომ „ყველაფერს გააკეთებდა ათათურქის მიერ დაარსებული რესპუბლიკის კიდევ უფრო გაძლიერებისათვის.“ დამსწრე საზოგადოებას მან ისიც განუცხადა, რომ „პარტიის მიერ აღიარებული „ეროვნული შეხედულების“ პრინციპები ქემალიზმის პრინციპების ანალოგიურია.“ ნიშანდობლივია ისიც, რომ მავზოლეუმის მონახულების შემდეგ ნეჯმეთინ ერბაქანი ქვეყნის პრეზიდენტ სულეიმან დემირელსაც ეახლა, რომელმაც „პრემიერ-მინისტრს ლაიციზმის გაკვეთილები ჩაუტარა და

ურჩია, რომ „ნუ ეძებდა ქვეყანაში ამჟამად არსებული რეჟიმის ალტერნატივას, უმჯობესი იყო მისი დაცვა და განმტკიცება.“

მმართველობაში მოსვლის შემდეგ ისლამური ორიენტაციის ხელისუფლებამ არმიასთან დაიწყო ფრთხილი პოლიტიკის გატარება. ჯერ კიდევ 1996 წლის მარტში „კეთილდღეობის“ პარტიის აქტივისტები სამხედრო ხელმძღვანელობას ადანაშაულებდნენ ყაზარმებში ჯარისკაცებისათვის ლოცვის აკრძალვაში. რის სანაცვლოდაც სამხედროები აცხადებდნენ, რომ „არმიას მორწმუნეებთან ვერავინ დააპირისპირებდა.“ მოგვიანებით სიტუაცია შეიცვალა. განსაკუთრებით აქტიური ხასიათი მიიღო მას შემდეგ, რაც „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერმა ფრთხილად, მაგრამ მაინც შეახსენა საზოგადოებას რელიგიური ღოზუნგები და კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის გეგმები, რომლითაც დაიწყო ქვეყნის ცხოვრებაში ახალი პოლიტიკური კურსის გატარება.

ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერებს და მათ შორის გამოცდილ ნეჯმეთინ ერბაქანსაც, თავდაპირველად ეგონათ, რომ ისინი შეძლებდნენ რეჟიმის შეუცვლელად მმართველობაში ძალთა ახალი ბალანსის შექმნას. უკიდურეს შემთხვევაში, საზოგადოების ძლიერი მხარდაჭერით განახორციელებდნენ ამას. მაგრამ, როგორც ცხადი გახდა, პარტიის კადრების ძირითადმა ნაწილმა მოცდა არ ისურვა და რაკილა ისინი აღმასრულებელ ხელისუფლებაში და პარლამენტში შედარებით უმრავლესობით მოვიდნენ, მათ ხელში გადავიდა ქვეყნის უმსხვილესი ქალაქების - სტამბოლისა და ანკარის მუნიციპალიტეტების მმართველობა, „ნილაბი ჩამოიხსნეს“ და მოკლე დროში გამოააშკარავეს თავიანთი სამუშაო გეგმები. კერძოდ, პარტიის ახლადარჩეული საპარლამენტო ჯგუფის პირველივე სხდომა რელიგიური

ატრიბუტიკისა და სიმბოლიკის აღდგენით მიმდინარეობდა, შესრულდა ლოცვები თურქულ და არაბულ ენებზე. პარლამენტში შედგა მოკლე დისკუსიაც თემაზე: „საჭირო იყო თუ არა დეპუტატის ფიცის ტექსტში ტერმინის „საერო სახელმწიფოს“ შენარჩუნება და შესაბამისი წარმოთქმა“ და სხვა. ლოცვის შესრულების შემდეგ თავის გამოსვლაში ერბაქანმა დეპუტატებს შეახსენა, რომ „ანკარაში 70 წელზე მეტი ხნის წინათ თურქეთის დიდი ეროვნული მეჯლისის პიველი სხდომაც ლოცვით დაიწყო.“

საზოგადოებისა და ზოგიერთი საერო პარტიების ლიდერთა ყურადღება იმ პერიოდში მიპყრობილი იყო პრემიერ-მინისტრის მიერ ოფიციალურ სამთავრობო რეზიდენციაში მოწყობილ რელიგიურ ცერემონიაზე, ეს იყო სარამაზანო ტრაპეზი, რომელზეც მიწვეულნი იყვნენ თურქეთის რელიგიური საზოგადოებებისა და ორდენების ლიდერები. ამ ღონისძიების პროტესტის ნიშნად „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ხელმძღვანელობამ რეზიდენციის კედელთან შავი გვირგვინიცი კი დადგა. იმ დღეებში თურქეთის საზოგადოების ერთი ნაწილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, თურქეთის სახელმწიფოს რელიგიის კონტროლის ქვეშ გადასვლაზე. „რომელ ქემალიზმზე, საეროებაზე, რესპუბლიკურ კანონებსა და თანამედროვე სამართალზე შეიძლება ვისაუბროთ, როცა უმაღლეს სახელმწიფოებრივ საფეხურზე ტარიკათების უპირატესო ბასა და ბატონობას აყენებენ. სანამ ქვედა ეშელონებში გრძელდება კამათი ტარიკათების, ჩალმის, თექას, რელიგიური ექსპლუატაციის შესახებ, პრემიერ-მინისტრი სამთავრობო რეზიდენციაში ორდენტა შეიხებს იღებს... რითაც, თანამედროვე რესპუბლიკური თურქეთის ყველა სტრუქტურას, მის ყველა ელემენტსა და კანონს თითო პანდურს ამოჰკრავს.“

უფრო ფრთხილ შეფასებას იძლეოდა ცნობილი თურქი პოლიტოლოგი ხ. ბილიასი - „ქვეყნის პოლიტიკაში არსებული სიძნელებები მაინც არ იქნა გადალახული და არ მოხდა ხალხის დამშვიდება, პირიქით, ქვეყანაში შეიქმნა ახალი პრობლემები. ასეთ ვითარებაში კი შეუძლებელია ჯანსაღ ეკონომიკაზე საუბარი.“ ფაქტია, რომ ხელისუფლებას უძნელდებოდა ამ სფეროში რაიმე ღონისძიების გატარება.

ხელისუფლებაში „ისლამური“ პარტიის მოსვლის შემდეგ, საგრძნობლად შეიცვალა დამოკიდებულება ისლამურ ორგანიზაციებთან. თურქეთს, როგორც ტრადიციულ მუსლიმურ ქვეყანას, 90-იან წლებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მუსლიმურ სამყაროში და აქტიურ როლს ასრულებს ისლამურ სახელმწიფოებთან ეკონომიკურ და სავაჭრო თანამშრომლობის გაფართოებაში.

1995 წლის ბოლოს თურქეთში დაარსდა ისლამურ – ევრაზიული საბჭო. ნეჯმეთინ ერბაქანის თანადგომითა და ხელმძღვანელობით სტამბოლში შეიკრიბა რვა ისლამური სახელმწიფოს წარმომადგენელი, რომელთა მიზანი იყო თანამშრომლობის განვითარება და ერთობლივი, კონკრეტული პროექტების რეალიზაცია.

1996 წლის 9 ნოემბერს, ანკარაში, ისლამური ქვეყნების კონფერენციის – „თანამშრომლობა და განვითარება,“ სამეთვალყურეო კომიტეტის სხდომაზე, პრემიერ-მინისტრ ერბაქანის წინადადებით დაადგინეს შეექმნათ დასავლური შვიდეულის მსგავსი ისლამური „რვათა კავშირი.“ „ახალი სამყაროს წარმოშობის დღე“ - ასე უწოდა ნეჯმეთინ ერბაქანმა – თურქეთის, ეგვიპტის, ირანის, პაკისტანის, მალაიზიის, ბანგლადეშის, ინდონეზიის და ნიგერიის წარმომადგენელთა შეხვედრას. ფორუმზე „დიასახლისის“ გარდა მხოლოდ ირანმა და ინდონეზიამ გამოგზავნეს სახელმწიფოს მაღალი რანგის ხელმძღვანე-

ლები, ხოლო დანარჩენმა ხუთმა ქვეყანამ კი მხოლოდ სახელისუფლო მოხელეები.

ახალი ორგანიზაციის წევრთა პირველი ოფიციალური შეხვედრა 1997 წლის 4 იანვარს შედგა. ანკარაში გამართულ სამიტზე სიტყვით გამოსულმა პრემიერმა ერბაქანმა აღნიშნა, რომ „ამ შეხვედრის მიზანი იყო არა მარტო ისლამური, არამედ ყველა განვითარებული ქვეყნების ერთ ჯგუფად გაერთიანება.“ „რვათა კავშირის“ სტრატეგიული გეგმა კი გულისხმობდა განვითარებად სახელმწიფოებზე დასავლეთის ინდუსტრიული ქვეყნების დომინირების დასრულებას. პერსპექტივაში გათვალისწინებული იყო მასში შუა აზიის ყოფილი საბჭოთა მუსლიმური რესპუბლიკების ჩართვაც, რასაც საბოლოო ჯამში თურქეთის ძალაუფლების ქვეშ მძლავრი ისლამური პოლიტიკური და ეკონომიკური „კავშირის“ ჩამოყალიბება მოჰყვებოდა. „რვიანის“ შემდგომი შეხვედრა დანიშნული იყო 1998 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, მაგრამ ქვეყანაში შექმნილი შიდა პოლიტიკური დაძაბულობის გამო ის არ შედგა.

ისლამისტების მიერ რესპუბლიკური თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში დაწყებულმა ღონისძიებებმა, რომლებიც საერო ხელისუფლებისათვის მიუღებელი იყო, სამხედრო გენერალიტეტის, პარტიების და პოლიტიკურ მოღვაწეთა უკმაყოფილება გამოიწვია. ისინი კონსტიტუციის, მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ქვეყნის დემოკრატიული და ლაიცისტური განვითარების გზის მხარდაჭერას მოითხოვდნენ.

ისლამური ორიენტაციის პარტიის მოღვაწეობას გამოეხმაურნენ თურქეთის წამყვანი პოლიტიკური პარტიების ლიდერები, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ „კეთილდღეობის“ პარტიის საქმიანობას და მოითხოვდნენ „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობის დაშლას. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, „სახალხო - რესპუბლიკური“

პარტიის ლიდერის დენიზ ბაიკალის აზრით, „თურქეთში დაძაბულობამ ისეთ ზღვარს მიაღწია, რომ მისი განმუხტვა შეუძლებელი ხდებოდა, თუ „რეფაჰის“ მთავრობა არ გადადგებოდა“. ამ საკითხთან დაკავშირებით „დედასამ შობლოს“ პარტიის ლიდერი მესუთ ილმაზი კატეგორიულად აცხადებდა, რომ „უმოკლეს დღეებში ამჟამინდელი მთავრობა დაემხოვება და მის ადგილს ფართო პლატფორმის მქონე ახალი ხელისუფლება დაიკავებდა, რომელშიც ისლამურ პარტიას ადგილი აღარ ექნებოდა.“

„მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბიულენტ ეჯევიტმა თავის საჯარო გამოსვლაში აბსურდი უწოდა ერბაქანის მიზნებს, რომ ის „გააერთიანებდა ისლამისტებს და ამით დაუპირისპირდებოდა არაისლამურ სამყაროს.“ აქედან გამომდინარე, ისინი საერო მმართველობის პოლიტიკურ ძალებს მოუწოდებდნენ გაერთიანებისაკენ.

თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში შექმნილი რთული ვითარების გამო, პრეზიდენტი სულეიმან დემირელი იძულებული გახდა, 1997 წლის 6 თებერვალს ტელევიზიით გამოსულიყო და გაეკრიტიკებინა თავსიმიში (სტამბოლში ცენტრალური უბანი) მეჩეთის მშენებლობისა და უმაღლეს სასწავლებლებში ქალების თავსაბურით სიარულის ხელშე მწყობი ღონისძიებები. ანტილაიცისტურ გამოსვლებზე სულეიმან დემირელმა განაცხადა, რომ „არავის აქვს უფლება ითამაშოს მოქალაქეთა რელიგიურ მრწამსზე. ნურავინ ეცდება რელიგიის როგორც პოლიტიკურ იარაღად გამოყენებას. რელიგიის პოლიტიზაცია შეცდომაა. არსებული კრიზისიდან კი ქვეყნის გამოყვანის ერთადერთი საშუალება ახალი საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნაა.“

ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობას გულგრილად ვერ ხვდებოდნენ სამხედროები. ისინი საკითხის ეროვნული

უშიშროების საბჭოზე გამოტანას და განხილვას მოითხოვდნენ. პრეზიდენტმა დემირელმა კარგად იცოდა, რომ საკითხის ამგვარად დაყენება ქვეყანაში დაძაბავდა სიტუაციას, ამიტომ საკითხი დეკემბრის სხდომაზე არ გაიტანა. თუმცა, გენერალურმა შტაბმა პრეზიდენტის გვერდის ავლით თვითონ დაიწყო მოქმედება. სამხედროებმა გენერალური შტაბის უფროსის ისმაილ ქარადაის ბრძანებით ჩამოაყალიბეს ე. წ. „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფი“, რომელიც დაკავებული იყო სხვადასხვა ვილაიეთებში სადაზვერვო ინფორმაციის შეგროვებით. ისინი სახელმწიფო მოხელეებზე ადგენდნენ მონაცემებს. გენშტაბის მიერ დანიშნული შტაბის ოფიცრები აკონტროლებდნენ სამინისტროებს, სახელისუფლებო ორგანოებს და სხვა.

სამხედრო ხელმძღვანელობამ „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფის“ მიერ მომზადებული მასალის შესაბამისად დაიწყო ე. წ. „ქარიშხლის ოპერაცია.“ სულემან დემირელს ისლა დარჩენოდა, შეგუებოდა შექმნილ ვითარებას. 1997 წლის 23 იანვარს, გოლჯუქში სამხედრო ხელმძღვანელობამ ჩაატარა წვრთნები, რომლითაც გააფრთხილა ხელისუფლება, მაგრამ ისლამისტები უკან არ იხევდნენ. მეორე დღეს „ისლამურმა ბიზნესმენტა საბჭომ“ მიიღო დადგენილება - „დემოკრატიზაციის პერსპექტივები თურქეთში,“ სადაც მთავარი აქცენტი გენშტაბის ეროვნული თავდაცვის სამინისტროსადმი დაქვემდებარებისა და უშიშროების საბჭოს გაუქმებაზე იყო გადატანილი.

1997 წლის 1 თებერვალს სინჯანის მუნიციპალიტეტის კულტურის განყოფილების ხელშეწყობით თეატრის სცენაზე დადგეს „იერუსალიმის დღისადმი“ მიძღვნილი წარმოდგენა, რომელიც რელიგიურ ხასიათს ატარებდა. ამ ფაქტმა ძალოვანებსა და ისლამის მომხრეებს შორის კიდევ უფრო დაძაბა ისედაც რთული ურთიერთობები. 4 თებერვალს ეთიმესგუთის ჯავშანსატანკო ნაწილების

სასწავლო-მოსამზადებელი დივიზიის კუთვნილი 20-მდე ტანკისა და სამხედრო ჯარისაგან შემდგარი ექსკორტი სინჯანის ქუჩებში გამოვიდა. სამხედრო ტექნიკის ქალაქში გამოჩენა საზოგადოების გარკვეული ფენისათვის მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. სინჯანის მუნიციპალიტეტს, ისლამურ ქალაქად გადაქცევა უნდოდა, რომლისთვისაც ბევრი რამ გააკეთა. საკუთარ ილჩეში აკრძალა სასმელის გაყიდვა, ახალი წლის წინ ინდაურებით ვაჭრობა, რადგან მისი აზრით ეს ქრისტიანული ტრადიცია იყო. თანაც სინჯანში დადგმულ სპექტაკლს ირანის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი მყრიზა ბაგჰერი ესწრებოდა. სიტყვით გამოსვლისას მან „კეთილდღეობის“ პარტიას მოუწოდა: „ნუ შეშინდებით, თუ ფუნდამენტალისტებს დაგიძახებენ.“ ეს ყველაფერი ტანკების ქუჩაში გამოყვანის მიზეზი გახდა. მალე აღნიშნული მუნიციპალიტეტის თავმჯდომარე სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მიერ იქნა დაპატიმრებული. როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ტანკების ქუჩაში გამოყვანის გადანყვეტილება გენშტაბის უფროსს და ჯარების სარდლებს ერთობლივად მიუღიათ.

თურქეთის შეიარაღებული ძალები რეაქციონერების პარალელურად ტერორიზმის წინააღმდეგაც განაგრძობდნენ ბრძოლას. 1997 წლის 16 თებერვალს ეროვნული უშიშროების საბჭომ მთავრობას „ტერორიზმთან ბრძოლის, პრობლემებისა და გადანყვეტის გზების შესახებ მოხსენება წარუდგინა.“ მოხსენებაში მოცემული იყო ინფორმაცია დეპუტატების ხელშეუხებლობის და ქურთი მოსახლეობის სულ უფრო ზრდის შესახებ, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ არსებობს საფრთხე იმისა, რომ ქურთი მოსახლეობა გაასწრებდა თურქულს. იქვე შემოთავაზებული იყო ქურთი მოსახლეობის შეზღუდვის წინადადებებიც.

რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლის ფრონტზე კი შეიარაღებული ძალები შეუდგნენ „ცენტრალური სამოქალაქო ინიციატივის“ მიერ 1 თებერვალიდან დაწყებულ სინათლის ჩაქრობის კამპანიას. ეს იყო ერთგვარი პროტესტის ფორმა რეაქციის წინააღმდეგ.

აქედან გამომდინარე, 1997 წლის თებერვალში სამხედრო გენერალიტეტმა ეროვნული უშიშროების საბჭოში დაიწყო „კეთილდღეობის“ პარტიის წინააღმდეგ ბრძოლა.

„კეთილდღეობის,“ როგორც სამთავრობო პარტიის საქმიანობამ დასავლეთისა და ევროპის რიგი სახელმწიფოების (აშშ, ინგლისი, საფრანგეთი) და თვით თურქეთის პოლიტიკური ელიტა აიძულა, ქვეყანაში ისლამური რეჟიმის აღდგენის საშიშროებაზე ხმამაღლა განეცხადებინათ. ხელისუფლებაში „რეფაჰის“ მოსვლის შემდეგ სისტემამ თვისობრივად ახალი, აჩქარებული, ინერციული თვითგანვითარება დაიწყო, რომელიც სულ უფრო ნაკლებად ითვალისწინებდა მრავალი წლის მანძილზე გამომუშავებული საერო რეჟიმის არსებობის ქცევის ნორმებს. სამხედრო გენერალიტეტი, აღნიშნული პარტიის „ისლამური“ საქმიანობის გამო თავდაპირველად მხოლოდ მუქარის გამომხატველი საჯარო განცხადებებით იფარგლებოდა. 1997 წლის 5 თებერვალს არმიის ხელმძღვანელობის გადაწყვეტილებით მოწვეული იქნა ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომა, რომელზეც განიხილეს ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის საკითხი.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ (1997 წლის 28 თებერვალი) ქვეყანაში გავრცელდა ხმები მოსალოდნელი სამხედრო გადატრიალების საშიშროების შესახებ. ამ ნაბიჯს გენშტაბის მეთაური ქარადაი იმ შემთხვევაში მიმართავდა, თუკი „კეთილდღეობის“ პარტია კონსტიტუციის საწინააღმდეგო საქმიანობას არ შეწყვეტდა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომამდე ორი დღით ადრე, სულეიმან დემირელი ქვეყნის „ჯანსალ“ საზოგადოებას ქვეყანაში ირთიჯას საშიშროებასთან დაკავშირებით შექმნილ სიტუაციაზე აუწყებდა. „თუ ქვეყანაში რელიგიის საკითხებში კანონის საწინააღმდეგო პოლიტიკა გატარდება, ეს ნიშნავს, თურქეთის რესპუბლიკაში კანონების არშესრულებას, რითაც ირღვევა კონსტიტუცია, მისი მე-14 და 24-ე მუხლები - კანონი პოლიტიკური პარტიების შესახებ. დღევანდელი საერო რეჟიმი კი ტერორიზმთან ბრძოლის შესახებ დაცულია კანონით (1-ლი, მე-7 და მე-8 მუხლები), სისხლის სამართლის კოდექსით (312-ე მუხლი)... სახელმწიფოს თავის დასაცავად კანონიერი უფლებები გააჩნია და თუ აღმასრულებელი ხელისუფლება მათ ცხოვრებაში გაატარებს, შეშფოთების საბაზი აღარ იარსებებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში კი საუბარი იქნება სახელმწიფო მექანიზმის ნაკლოვანებებზე. ქვეყანაში არ შეიძლება არა მარტო ისლამის, არამედ საეროობის პოლიტიზირებაც, რადგან არსებული რეჟიმი საერო კანონებით საიმედოდ არის დაცული.“

აქედან გამომდინარე, პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა 1997 წლის 28 თებერვალს მოიწვია ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომა, რომელმაც თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მნიშვნელოვანი ცვლილებები წარმოაჩინა. კერძოდ: ეროვნული უშიშროების საბჭო, რომელიც ქვეყნის პრეზიდენტთან არსებულ სათათბირო ხმის უფლების მქონე სტრუქტურაა, მოულოდნელად ზემდგომ მაკონტროლებელ ორგანოდ ჩამოყალიბდა და როგორც თურქულ საზოგადოებაში ამბობდნენ „სულ მოკლე დროში შესაძლებელი იყო ქვეყნის ყველაზე საჭირობო საკითხების განხილვის და გადაწყვეტის უფლებაც მის ხელში გადასულიყო.“ თუ ეს ასე მოხდებოდა, თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყებოდა სრულიად ახალი

ეტაპი. როცა მთავრობის ყოველი მოქმედება ეროვნული უშიშროების საბჭოს მეთვალყურეობის და კონტროლის საგანი გახდებოდა და ეს უკანასკნელი მის საქმიანობაში ჩაერეოდა მაშინ, თუ ამისი აუცილებლობა შეიქმნებოდა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე მსჯელობის საგანი გახდა ქვეყანაში არსებული მმართველობის წესის წინააღმდეგ მიმართული ის ქმედებები, რომელიც დემოკრატიულ-ლაიცისტურ და სოციალურ-სამართლებრივ სახელმწიფოს ემუქრებოდა და თურქეთში ძველ ყავლაგასულ, დრომოჭმულ წეს-ჩვეულებების აღდგენა-დამკვიდრებას ისახავდა მიზნად. სხდომაზე წარმოდგენილი იყო ისლამისტთა საქმიანობის დამადასტურებელი ფაქტები, რომელიც ლაიცისტური სახელმწიფოს შეცვლისაკენ იყო მიმართული.

ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობიდან გამომდინარე უშიშროების საბჭომ შეიმუშავა ოცი ძირითადი დებულება, რომელიც აუცილებელი გახდა რესპუბლიკური, ლაიცისტური თურქეთის დასაცავად:

1. სისხლის სამართლის კოდექსში შეტანილი იქნას ცვლილება და დაემატოს პუნქტი – ანტილაიცისტური მიმდინარეობებისაგან ქვეყნის დაცვის შესახებ;

2. ათათურქის რეფორმების და სახელმწიფო წყობის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებების აღკვეთის მიზნით მოხდეს ადგილობრივი მმართველობის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა;

3. აიკრძალოს ათათურქის მიერ მიღებული კანონის დარღვევით სხვა რომელიმე ისეთი დირექტიული გადანყვეტილებების მიღება და ამოქმედება, რომელიც მოქალაქეებს უფლებას მისცემს სახელმწიფო ორგანოებში სამსახურის დროს რელიგიური ხასიათის სამოსელით იარონ;

4. მეტი ყურადღება მიექცეს დავას, ქვეყანაში სამოსელის თაობაზე არსებული კანონმდებლობის შესახებ.

აღნიშნული კანონით იკრძალება რელიგიური ტანისამოსით სიარული ოფიციალურ დაწესებულებებში;

5. ზემოაღნიშნული ორი პუნქტის მოთხოვნათა შესრულების მიზნით შეიქმნას სპეციალური საკოორდინაციო ცენტრი;

6. შეივსოს და დაიხვეწოს არსებული კანონმდებლობა ქალაქების, მერების იურიდიული პასუხისმგებლობის ამაღლების, აგრეთვე მათი დასჯის ახალი მექანიზმის შემოღების თვალსაზრისით (ამ პუნქტით, საბჭო განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას ქალაქის მერების მიერ თავის პარტიებთან ურთიერთობის საკითხების მოგვარებაზე);

7. თურქეთში არსებული ყურანის შემსწავლელი კურსები დაექვემდებაროს ქვეყნის განათლების სამინისტროს;

8. სასამართლო ორგანოების დამოუკიდებლობის გაფართოების და მათზე პარტიული ზეწოლის აღკვეთის მიზნით, ახლებურად დარეგულირდეს ურთიერთობების მექანიზმი პროკურატურასა და იუსტიციის სამინისტროს შორის;

9. მომზადდეს ახალი კანონი შეიარაღებული ძალებიდან რელიგიური მოტივით დათხოვნილ სამხედრო მოსამსახურეთა სახელმწიფო სტრუქტურებში მუშაობის დაწყების აკრძალვის შესახებ;

10. მომზადდეს კანონმდებლობა მოსახლეობაში არსებული პნევმატური იარაღის (თოფების) აუცილებელი რეგისტრაციის შესახებ;

11. შემუშავდეს კანონმდებლობა სახელმწიფო სტრუქტურებში კადრების პოლიტიკური შეხედულებების შერჩევის თვალსაზრისით;

12. პრესაში სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული და ქვეყნის კონსტიტუციის ძირითადი მუხლების საწინაა

ღმდეგო პუბლიკაციების გამოქვეყნებისათვის პასუხისმგებლის მიზნით მოქმედ კანონში შეტანილი იქნას შესაბამისი ცვლილებები და დაუყონებლივ ამოქმედდეს კანონის ახალი რედაქცია;

13. ყველა რელიგიული მიმდინარეობა თუ ისლამური ჯემაათი, აყვანილ იქნას მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ, ხოლო მრევლის წევრებს შორის ფულის აგროვება აიკრძალოს;

14. შესწავლილ იქნას ტარიკათებისა და ჯემაათების ფინანსური წყაროები და მათ წინააღმდეგ ამოქმედდეს კანონი ე. წ. „შავი ფულის“ შესახებ;

15. კონტროლზე იქნას აყვანილი ისლამური კონცერნები, ჰოლდინგები, აგრეთვე მათი ხელმძღვანელებისა და ბიზნესმენების მოღვაწეობა;

16. საფუძვლიანად იქნას შესწავლილი ისლამური ჰოლდინგების მიერ ე. წ. „არაკანონიერი გზებით ნაშოვნი ფულის კანონიერ კაპიტალად ქცევის ოპერაციათა“ შესახებ უკვე მოკვლეული ინფორმაცია და მიღებულ იქნას შესაბამისი ზომები;

17. ეროვული უშიშროების საბჭო წინ უნდა აღუდგეს ტარიკათებისა და ისლამური დაჯგუფებების გამალეებულ მილიტარიზაციას;

18. შეუწყდეს სახელმწიფო სტიპენდია და უკან იქნან გამოძახებული უცხოეთში მივლინებული ის სტუდენტები, რომლებიც პროპაგანდას უწევენ რელიგიური სახელმწიფოს შექმნის იდეას;

19. მთელი ძალით ამოქმედდეს კონსტიტუციის 174-ე მუხლი, „რევოლუციური მდგომარეობის კანონების შესახებ;“

20. აღიკვეთოს გერმანიიდან, ირანიდან, ლიბანიდან და საუდის არაბეთიდან თურქეთში შემოსული სხვადასხვა სახის ყოველგვარი შემოწირულობანი და ფინანსური

სუფსიდიები, რომლებიც მოდის „რეფაჰისტა“ ერთ-ერთი ახალგაზრდული ორგანიზაციის – „ეროვნული ახალგაზრდობის ფონდის“ სახელზე.

დებულების სისრულეში მოყვანის მიზნით ეროვნული უშიშროების საბჭოს სტრუქტურაში შეიქმნა სპეციალური დანაყოფი, რომლის მუშაობა კონტროლდებოდა უშიშროების საბჭოს მდივნის - არმიის გენერალის ილჰან ქილიჩის მიერ.

1997 წლის 28 თებერვლის დადგენილებას, მცირე შესწორებების შემდეგ სამხედროებმა ხელი მოაწერეს 1 მარტს. მაგრამ ნეჯმეთინ ერბაქანმა დადგენილებაზე ხელმოწერა აღარ ისურვა და ქვეყანაში „ხელმოწერის კრიზისად“ ცნობილი ხუთდღიანი ეპოპეა დაიწყო. ერბაქანი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ხელმოწერა „კეთილდღეობის“ პარტიის მიერ საკუთარ იდეოლოგიაზე უარის თქმის ტოლფასი იყო. 5 დღიანი წინააღმდეგობის შემდეგ ის იძულებული გახდა ხელი მოეწერა დოკუმენტი-სათვის.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს თებერვლის ულტიმა ტუმმა კიდევ უფრო გააძლიერა ისლამური ორიენტაციის პარტიის განცხადებები საერო რეჟიმსა და სამხედრო გენერალიტეტის წინააღმდეგ. რასაც ქვეყანაში ისლამისტთა მასობრივი გამოსვლები მოჰყვა.

1997 წლის 11 მაისს სტამბოლში, სულთან ახმედის მოედანზე „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატების, 142 ისლამური ორგანიზაციის, იმამ-ჰათიბების 23 სკოლის მოსწავლეთა და მასწავლებელთა მონაწილეობით გაიმართა „ისლამის გზის“ მომხრეთა 30 - ათასიანი მიტინგი. მიტინგზე ცალ-ცალკე იდგნენ შავსამოსიანი ქალები, წვეროსანი მამაკაცები და დოლბანდიანი 5-6 წლის ბიჭუნები. ორგანიზატორებს გამოტანილი ჰქონდათ შემდეგი შინა-

არსის ლოზუნგები: „ხელები შორს იმამ-ჰათიბების სკოლებისაგან,“ „შარიათი ან სიკვდილი,“ „ძირს დიქტატურა,“ ზოგ დროშაზე არაბულად ეწერა: „აქ თურქეთია და არა ისრაელი.“

შეიძლება ითქვას, რომ ხელისუფლების სათავეში მოსულმა ისლამურმა მთავრობამ, ხელთ იგდო ქვეყანაში ძირითადი მართვის მექანიზმები. რამდენიმე თვის შემდეგ თავი დაანებეს თურქულ საზოგადოებაში საკუთარი გავლენის რეალური ხარისხის შეცნობას. კერძოდ, არჩევნებზე წარმატება აღიქვეს არა თავიანთი სოციალური ლოზუნგების, არამედ იდეოლოგიის მხარდაჭერად და ეს წარმატება ისტორიულ შანსად ჩათვალეს.

ხელისუფალთა ქმედებამ ქვეყნის საზოგადოებრიობა კიდევ უფრო შეაშფოთა, რასაც საპასუხო, ანტიისლამისტური კამპანია მოჰყვა. მთავრობისა და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოებში „კეთილდღეობის“ პარტიის მომხრეებს თურქეთის შარიათული რეჟიმისაკენ შემობრუნებასა და ქვეყანაში საერო ხელისუფლების საფუძვლების ნელ-ნელა შერყევის მცდელობაში ადანაშაულებდნენ. ხელისუფლების მიმართ მძაფრი კრიტიკით გამოვიდა ქვეყნის კერძო სექტორის ყველაზე გავლენიანი ორგანიზაციის - თურქეთის სავაჭრო, სამრეწველო პალატებისა და ბირჟების კავშირის ხელმძღვანელობა. საზოგადოებაში კი გახშირდა ხელისუფლებიდან „რეფაჰის“ გაძევების მოთხოვნები. რამდენიმე დღის შემდეგ, „რეფაჰი“ დაგმეს თურქეთის უმსხვილესმა პროფკავშირულმა გაერთიანებებმაც. კონფედერაციის თავმჯდომარემ თურქიმ მერალმა განაცხადა, „ხალხს ახლანდელი მთავრობის მიმართ არავითარი ნდობა აღარ გააჩნია, მსოფლიოს საქმიანი წრეები უნდობლობას განიცდის, რამაც ინვესტიციები შეაჩერა, მთავრობა კი სოციალური პრინციპების უარყოფას აპირებს. საერო საზოგადოებამ ყოველი ღონე

უნდა იხმაროს, ხელისუფლებიდან „კეთილდღეობის“ პარტიის წასასვლელად.“

მიუხედავად „პოლიტიკური ექსპერიმენტისა,“ თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში კვლავ იფეთქა კრიზისმა. 1997 წლის 1 მარტს ანკარაში შედგა ეროვნული უშიშროების საბჭოს მორიგი სხდომა, რომელზეც საბოლოოდ უნდა გადაწყვეტილიყო „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობის ბედი. რადგანაც, ოპოზიციურ ძალასა და საზოგადოებრიობას სურდა ნათლად დაენახა, არის თუ არა მართლაც ისეთი ჰარმონიული და იდეალური კოალიციის მთავრობის პარტნიორული ურთიერთობანი, როგორსაც ამას ნეჯმეთინ ერბაქანი და თანსუ ჩილერი ხატავდნენ.

მინისტრთა კაბინეტის სხდომის წინ ჩილერმა შეკრიბა თავისი პარტიის წევრი მინისტრები და განუცხადა, რომ ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე კონკრეტული პროგრამის გამოტანას აპირებდა, რომელიც მიზნად ისახავდა თურქეთში ყურანის კერძო კურსების აკრძალვასა და იმამ-ჰათიბების სკოლებზე მეთვალყურეობის დანერგვას. აგრეთვე, ლაიციზმის საწინააღმდეგო გამოსვლების კონტროლზე აყვანას და სხვა.

საპარლამენტო კოალიციაში შემავალმა ჩილერის პარტიამ, მინისტრთა კაბინეტის სხდომის წინ მკვეთრად დაძაბა ურთიერთობა კოალიციაში შემავალ ისლამურ პარტიასთან, რაც შემდგომში სერიოზული განხეთქილების საბაზისი კი გახდა.

მინისტრთა კაბინეტის 1997 წლის 1 მარტის სხდომას ფართო გამოხმაურება მოჰყვა თურქულ პრესაში. გაზ. „თურქიე“ მას „ისტორიულს“ უწოდებდა და დასძენდა, რომ „კოალიციური მთავრობა ყოველნაირად შეეცდება ქვეყნის სახელმწიფო მოხელეთა დიდი ნაწილის გულის მოგებას ხელფასების 30%-ით მომატებით.“ ყურადღება

იყო გამახვილებული, ქვეყანაში რვანლიანი სავალდებულო განათლების შემოღების აუცილებლობაზეც, რომელიც „ახალგაზრდების ლაიცისტური სულისკვეთებით აღზრდას შეუწყობდა ხელს.“

გაზ. „საბაჰ“-ის ცნობით, „რვანლიანი განათლების შემოღების გადაწყვეტილების მიღება დროული და საჭირო იყო, რადგანაც ბოლო წლებში ქვეყანაში მკვეთრად გაიზარდა იმამ-ჰათიბების სკოლათა რიცხვი. 1997 წლისთვის ქვეყანაში მოქმედ 473 ყურანის კურსების სახელწოდებით ცნობილ სკოლაში, 5 ათასზე მეტი ბავშვი სწავლობდა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს არაერთი გაფრთხილების მიუხედავად, ისლამური პარტიები და ორგანიზაციები ყველანაირი ხერხითა და მეთოდებით აგრძელებდნენ საკუთარი მიზნების რეალიზებას. 1997 წლის 11 მაისს „კეთილდღეობის პარტიის ინიციატივით, სტამბოლში გაიმართა მრავალათასიანი მიტინგი, სადაც ანტილაიცისტური ლოზუნგები და რესპუბლიკური თურქეთის საწინააღმდეგო მოთხოვნები დაუფარავად იყო წარმოდგენილი.

თურქეთში ისლამური პარტიის გააქტიურებას ხელისუფლების მხრიდან მოჰყვა მასობრივი ზეწოლა. კერძოდ, 1997 წლის 21 მაისს თურქეთის საკასაციო სასამართლოს მთავარმა პროკურორმა ვურალ სავაშმა „კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის მოთხოვნით, საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელი შეიტანა. პრეს-კონფერენციაზე მან განაცხადა, რომ „ქვეყანაში საეროობის პრინციპის დამრღვევ ქმედებათა არსებობის გამო აუცილებელი გახდა ისლამური პარტიის დახურვაზე სარჩელის აღძვრა.“ მალე თურქეთში გამოჩნდა ეს ვრცელი დოკუმენტი ბროშურის სახით, რომელშიც ასზე მეტ გვერდზე მმართველობის საწინააღმდეგო მრავალრიცხოვანი დარღვევები იყო

ჩამოყალიბებული. დასკვნაში ხაზგასმული იყო, რომ თურქეთის რესპუბლიკის მთელი ისტორიის მანძილზე ქვეყანა არასოდეს მდგარა რეაქციის ისეთი საშიშროების წინაშე როგორც ახლაა.“

საზოგადოებაში დაინყეს ნეჯმეთინ ერბაქანის მიერ წარმოთქმული ანტილაიციისტური გამონათქვამებისა და ქმედებების დეკლარირება. ამ ფაქტს დაერთო „კეთილდღეობის“ პარტიაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა „რეფაჰის“ პარტიის (ყოფილი) გენერალური მდივნის, პარლამენტის დეპუტატის აი-დინ მენდერესის სენსაციური განცხადება, რომელიც ერბაქანის პოლიტიკით უკმაყოფილო იყო და პროტესტის ნიშნად, მომხრე პარლამენტარებთან ერთად იძულებული გახდა „გადამდგარიყო გენერალური მდივნის თანამდებობიდან და გადასულიყო ოპოზიციაში.“ აი-დინ მენდერესს სრული მხარდაჭერა გამოუცხადეს კოალიციის მეორე წევრის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის დეპუტატთა ჯგუფმა, მინისტრებმა ი. აქთუნამ და ი. ერეზისმა, რომლებმაც უკმაყოფილება გამოხატეს თანსუ ჩილერის „რეფაჰთან“ კავშირის გამო.

„რეფაჰის“ წინააღმდეგ პროტესტებითა და ბრალდებებით თურქეთში გამოდიოდნენ პოლიტიკოსები, პუბლიცისტები, ლიტერატორები, ჟურნალისტები და ა. შ. უხუცესი თურქი მწერალი ოქთაი აქბალი „რეფაჰის“ ერთ-ერთი დეპუტატის შესახებ წერდა: „პარლამენტში ყველაფერია - გინება, წყევლა, მაგრამ ყველაზე მეტია ბოდვა... შეიძლება თუ არა მეჯლისში ისეთი ადამიანები იყვნენ, რომლებიც უხეშობის, გინების კორიანტელს აყენებენ? როცა ასეთი პიროვნებები სხდომის დარბაზში სხედან, ყველა დეპუტატმა დაუყოვნებლივ უნდა დატოვოს დარბაზი..., მაგრამ „რეფაჰის“ წევრებია გამონაკლისი, განა „რეფაჰის“ მიზანი და ამოცანა თურქეთის რესპუბლიკის

ლიკვიდაცია და შარიათული სახელმწიფოს შექმნა? რა სამწუხაროა, რომ შარიათის გუნდის დამანგრეველ საქმიანობაზე ქვეყანაში უკანასკნელ დღემდე ხუჭავენ თვალს.“

რთული ვითარებიდან გამომდინარე, ქვეყნის საზოგადოების აზრი ორად გაიყო, ერთნი, კოალიციური მთავრობის პოზიციას მყარ ნაბიჯად მიიჩნევდნენ, ხოლო მეორე ნაწილს კი მიაჩნდა, რომ ნეჯმეთინ ერბაქანის მთავრობა ველარ გაუძლებდა მორიგ დანოლას და არმია მას გადადგომას აიძულებდა.“

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მთავრობის გადადგომის ეს მოთხოვნა ახალი ძალით დაიწყო მოახლოებული ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ (1997 წლის 26 მაისი), რომელიც საერო, დემოკრატიული რეჟიმის დაცვისათვის ადრე მიღებული გადაწყვეტილებების შესრულების საკითხებს განიხილავდა.

1997 წლის 26 მაისს შეიკრიბა ეროვნული უშიშროების საბჭო, სადაც განიხილეს რეაქციონერებიდან მომდინარე შიდა საშიშროების საკითხი. სხდომაზე გადაწყდა არმიიდან 61 ოფიცრისა და 100 უნტერ-ოფიცრის დათხოვნა. რომელთაგან დაახლოებით 90% რეაქციონერი, დანარჩენი კი უკიდურესად მემარცხენე იყო. ნეჯმეთინ ერბაქანი იძულებული გახდა ამ გადაწყვეტილებაზეც მოეწერა ხელი.

ივნისში გენშტაბმა დაიწყო ერთი მეორეს მიყოლებით ბრიფინგების ჩატარება, სადაც ბოლო დროს ქვეყანაში შექმნილი მოვლენები განიხილებოდა. 1997 წლის 10 მაისს „კეთილდღეობის“ პარტიის წევრმა, იუსტიციის მინისტრმა შევექეთ ქაზანმა მოსამართლეებსა და პროკურორებს ბრიფინგზე წასვლა აუკრძალა. მიუხედავად ამისა, გენშტაბი მაინც აგრძელებდა მუშაობას.

1997 წლის 11 ივნისს მორიგ ბრიფინგზე გენშტაბის დაზვერვის სამმართველოს უფროსი გენერალი ჩეთინ სანერი სიტყვით გამოვიდა, მან აღნიშნა, რომ „კონსტიტუციის პირველი, მეორე და მეოთხე მუხლებისა და შიდა სამსახურეობრივი კანონის 35-ე მუხლის შესაბამისად თურქეთის შეიარაღებული ძალების პირველი მოვალეობაა ლაიცისტური და დემოკრატიული წყობის დაცვა.“ გენერალი მოუწოდებდა თურქეთის ყველა მოქალაქეს, ებრძოლათ რეაქციის წინააღმდეგ. შეხვედრაზე გენერალმა ფევზი თურქერმა ხაზი გაუსვა თურქეთში მოქმედი ისლამური ორიენტაციის 2500 საზოგადოების, 500 ფონდის, 1000 ფირმის, 800 სკოლის საქმიანობის შესახებ. მანვე მოხსენებაში აღნიშნა, რომ თურქეთში მოღვაწეობდა 5 ათასი შეიხი,⁶ რომელთა უმეტესობა ქურთული წარმოშობისა იყო და სხვა.

არმიასა და „კეთილდღეობის“ პარტიის დაპირისპირება ყველაზე წამგებიანი კოალიციის მეორე სუბიექტის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიისათვის გამოდგა. რაც დრო გადიოდა, მით უფრო მეტი დეპუტატი გადიოდა პარტიიდან. თანსუ ჩილერი ხედავდა, რომ პარტია ეშლებოდა. მან ჯგუფის წევრებთან ერთად ჩათვალა, რომ ერთადერთი გამოსავალი მისი გაპრემიერება იქნებოდა. ჩილერის გაანგარიშებით გაპრემიერებით თვითონაც გადარჩებოდა და მთავრობაც. ამიტომ მან ნეჯმეთინ ერბაქანს მოუწოდა 18 ივნისამდე გადაამდგარიყო.

ერბაქანი კი თავის მხრივ არ ენდობოდა ჩილერს. იგი შემოდგომისათვის რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნების ჩატარებას და პოლიტიკური პარტიების შესახებ კა-

⁶ შეიხ-ი [არაბ. *sheih*] - არაბულ ქვეყნებში: 1. გვარის მეთაური; სოფლის მამასახლისი. 2. მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო პირი, ღვთისმეტყველი და სამართლისმცოდნე.

ნონში ცვლილებების შეტანას მოითხოვდა, რათა დახურვისაგან ეხსნა „კეთილდღეობის“ პარტია.

1997 წლის ივნისის დასაწყისში, ვითარება ქვეყანაში იმდენად რთული შეიქმნა, რომ მას მოჰყვა კოალიციური მთავრობის დაშლა.

1997 წლის 18 ივნისს ს. დემირელის გადაწყვეტილებით ისლამისტი პრემიერი ნეჯმეთინ ერბაქანი გადააყენეს დაკავებული თანამდებობიდან. იმავე წლის 30 ივნისს პრეზიდენტმა ახალი კაბინეტის დაკომპლექტება დაავალა მესუთ ილმაზს, რომელმაც „მემარცხენე-დემოკრატიული“ და „დემოკრატიული თურქეთის“ პარტიის მხარდაჭერით ჩამოაყალიბა 55-ე ე. წ. „ანასოლდეს“ მთავრობა, რომელიც სამხედროთა მხარდაჭერით კარგად სარგებლობდა.

პირველი სერიოზული ნაბიჯი, რომელიც „ანასოლდეს“ მთავრობამ გადადგა, იყო რვანლიანი სავალდებულო სწავლების შემოღება, სადაც კანონი ამ დონის სასწავლო დაწესებულებებში ერთიანი სახელმწიფო პროგრამების სავალდებულო გამოყენებას და რელიგიის სწავლების რეგულირებასაც ითვალისწინებდა (რაც საგანმანათლებლო სისტემაში ისლამისტების პოზიციების შესუსტებას ისახავდა მიზნად).

ისლამისტებზე ზეწოლა მთავრობის შეცვლის შემდეგაც გაგრძელდა. პარტიის უნიათობამ არა მარტო სამხედროების გულისწყრომა, არამედ ლაიცისტური საზოგადოებრივი აზრის უკმაყოფილებაც გამოიწვია.

ისლამისტების დამოკიდებულება სახელმწიფოს კონსტიტუციური წყობისადმი ორაზროვანი იყო და მათი მხრიდან თურქეთის, როგორც ლაიცისტური სახელმწიფოს მხარდაჭერა მკვეთრად არ იყო დაფიქსირებული. მათეული დემოკრატიის გაგება ზოგჯერ მხოლოდ ქალების

უფლებებით შემოიფარგლებოდა. გარდა ამისა, გაჩნდა ეჭვი, რომ „კეთილდღეობის“ პარტიას კავშირი ჰქონდა ისლამურ სამხედრო დაჯგუფებებთან.

გენერალური პროკურორის ვ. სავაშის სასამართლო გამოძიება ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის საქმიანობის შესახებ რვა თვის განმავლობაში გრძელდებოდა. წარმოდგენილი იყო მრავალი ისეთი დოკუმენტი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას. მედიაში გავრცელებული ინფორმაციით, დოკუმენტების შესწავლაში, მნიშვნელოვანი როლი სამხედროების ინიციატივით შექმნილმა ე. წ. „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფმა“ შეასრულა. რომლის მიერ წარმოდგენილ ანგარიშში მოყვანილი იყო პარტიის მიერ ქვეყანაში ლაიციზმის დამხობის მიზნით ისლამური ორგანიზაციებისა და რადიკალური გაერთიანებებისაგან მსხვილი ფინანსების მიღების ფაქტები. მოხსენებაში აგრეთვე წარმოდგენილი იყო დოკუმენტები გერმანიაში „კეთილდღეობის“ პარტიის საფარველ ქვეშ მოქმედი ორი ისლამური საზოგადოების - „ეროვნული შეხედულების ევროპული განყოფილების“ და „ეროვნული ახალგაზრდობის ვაკუფის“ - საქმიანობის შესახებ.

1998 წლის 16 იანვარს თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ აკრძალა „კეთილდღეობის“ პარტია, მისი მთელი ქონება ხაზინას გადაეცა, ხოლო პარტიის თავმჯდომარეს ნეჯმეთინ ერბაქანსა და კიდევ ხუთ ხელმძღვანელს შეევეთ კაზანს, აჰმეთ თუქადალს, შეევეთ ილმაზს, ჰასან ჰუსეინ ჯელანს და ჰალილ იბრაჰიმ ჩელიქს ხუთი წლით აეკრძალათ პოლიტიკური მოღვაწეობა (მათ აეკრძალათ აგრეთვე სხვა პარტიის დაარსება, ხელმძღვანელობა და წევრობა). სასამართლოს 329 გვერდიან გადაწყვეტილებაში „კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის დამამტკიცებელი უამრავი დებულება იყო წარმოდგენილი.

დასაბუთებული იყო, რომ ნეჯმეთინ ერბაქანი „28 წლის განმავლობაში ისლამური ფასეულობების მიმდევრად რჩებოდა.“ დოკუმენტი სადაოდ არ ხდიდა „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატების ხელშეუხებლობას, თუმცა მასში ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ „როგორც იურიდიულ პირს, პარტიას აღარ შეეძლო შელავათების მიღება. მას არ შეეძლოთ რელიგიებზე, სექტებსა და მოძღვრებებზე დაყრდნობა და შესაბამისი დასახელებების გამოყენება. სახელმწიფო რეჟიმის სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი საფუძვლები ნაწილობრივადაც არ უნდა შეგუებოდა რელიგიურ რწმენასა და პრინციპებს. გადაწყვეტილებაში აღნიშნული იყო თურქეთისათვის საეროობის მნიშვნელობა. ამ პრინციპის მიღებამ „დაანგრია შუასაუკუნებრივი დოგმატიკა და მეცნიერების მნიშვნელობა ცხოვრებისეულ პრინციპად აქცია, რომელიც თავისუფლებისა და დემოკრატიის გარანტია იყო.“

ნეჯმეთინ ერბაქანი არაფრად აგდებდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს და განაგრძობდა უნივერსიტეტებში თავსაბურავის ტარებისათვის მორწმუნეთა წაქეზებასა და საერო რეჟიმის წინააღმდეგ მონოდეტებით გამოდიოდა. ამის ფონზე ქვეყნის სხვადასხვა რაიონებში, უნივერსიტეტებისა და მეჩეთების წინ ტარდებოდა აქციები, სადაც აქტიურობით გამოირჩეოდნენ პარტიის ლიდერები. ნეჯმეთინ ერბაქანი საზოგადოებას მოუწოდებდა: „ეს პარტია ჯიჰადის⁷ ისლამური არმიაა, რომლისთვისაც თქვენ მთელი ძალით უნდა იღვანოთ.“ მონო-

⁷ჯიჰადი - (Arab.) წმინდა ბრძოლა, სარწმუნოებისთვის ბრძოლა; სიტყვა - გულმოდგინება, თავგამოდება რწმენის გავრცელების და განმტკიცების მიზნით ნებისმიერი საშუალებების გამოყენებასთან დაკავშირებული ისლამით გათვალისწინებული დანაწესი, რომელიც ითვალისწინებს სხვა რელიგიის მიმდევრების წინააღმდეგ წმინდა ომის გამოცხადებასაც.

დების პარალელურად გაისმოდა მუქარებიც. მაგალითად: „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატი ჰალილ ჩელიქი საზოგადოებას მოუწოდებდა, რომ „თუ სამხედრო გენერალიტეტი „კეთილდღეობის“ პარტიის ხელისუფლების დროს იმამ-ჰათიბების სკოლებს დახურავდა, სისხლი დაიღვრებოდა და ქვეყანაში ალჟირზე უარესი რამ მოხდებოდა.“

ფაქტობრივად, ისლამისტები საზოგადოებას დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებდნენ, რასაც ქვეყანაში უნდა მოჰყოლოდა პოლიტიკური სიტუაციის ახალი აზვირთება და მათი ძალაუფლების განმტკიცება. ეს აისახა კიდევ საკონსტიტუციო სასამართლოს ორი წევრის გადმოხრებაში. კერძოდ, ჰაშიმ ქილიჩმა და საჯით ადალმა განაჩენის წინააღმდეგ მისცეს ხმა. მოტივების წერილობით განმარტებაში ს. ადალის აზრით „საეროობის დამტკიცება არ შეიძლება „კეთილდღეობის“ პარტიის მსგავსი პარტიების არსებობის გარეშე მოხდარიყო.“ მან დაიმონმა ევროკავ შირის გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ და აღნიშნა, რომ „საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება ამ ორგანიზაციის პრინციპებს შეესაბამება. საკონსტიტუციო სასამართლოს მტკიცება იმის შესახებ, რომ „კეთილდღეობის“ პარტიის განცხადებებსა და ქმედებებს ტერორთან აქვს კავშირი - დაუსაბუთებელია. პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლა შეუძლია როგორც ხელისუფლებას, ასევე ოპოზიციას.“ ჰ. ქილიჩი კი ამტკიცებდა, რომ „აზროვნების თავისუფლება მარტო მათთვის კი არ უნდა არსებობდეს, ვინც პოზიტიურ შეხედულებებს ან არარეალურ იდეებს წარმოადგენენ, არამედ იმათთვისაც, ვინც განსაკუთრებულ, შეშფოთების გამომწვევ აზრებს გამოთქვამენ. მისი აზრით, დარღვეული იქნა დაცვის უფლება, რადგანაც, იგი უბრალოდ არ არსებობდა. მონმეებისათვის არ მოუსმენიათ, კონსტიტუ-

ციაში გათვალისწინებული დაცვის პირობები და უფლებები არ შესრულებულა.“ როგორც ჰ. ქილიჩი თვლის, კონსტიტუციის შეცვლა პარლამენტში ერბაქანის ზოგიერთი გამოსვლის გამო მის უპასუხისმგებლობაში დადანიშნაულება თვით კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება. კანონის მიხედვით დეპუტატი პასუხს არ აგებს იმაზე, როგორ იყარა კენჭი ან რით გამოვიდა მეჯლისში, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი იძულებული იქნებოდა პარლამენტში ყოფნის მთელი ხუთი წლის განმავლობაში ხმა არ ამოელო. ჰ. ქილიჩი იმასაც არ დაეთანხმა, რომ აკრძალვის მიზეზად შეიძლება თავსაფრის ტარებაც ჩაითვალოს. მან მრავალჯერ დაიმონმა შესაბამისი კანონმდებლობა, რომელიც უმაღლესი განათლების დაწესებულებებში, მათი ავტონომიური სტატუსის შესაბამისად, უფლებას იძლევა ტანსაცმლის, მსოფლმხედველობის, ტრადიციების, რწმენის საკითხებში დამოუკიდებლად იმოქმედონ.

ჰ. ქილიჩი იმის წინააღმდეგია, რომ რომელიმე პარტიის ან მისი წევრის მიერ თავისი იდეოლოგიის არსის განმარტება შეფასდეს როგორც რელიგიური რწმენის ექსპლუატაციის მცდელობა. „დემოკრატიაზე ლაპარაკი არ შეიძლება იქ, სადაც წახალისებულია თანამოაზრეობა, შეხედულებათა ცალმხრივობა, სადაც ითვლება, რომ თითოეულმა ისევე უნდა იფიქროს, როგორც ყველა დანარჩენმა... ცხადია, თურქეთს საზოგადოების სამართლებრივი წესრიგის დაცვის უფლება აქვს. კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის მეშვეობით სახელმწიფოს ერთიანობის, საეროობის პრინციპის დაცვა - სახელმწიფოს სტრუქტურული მთლიანობისათვის ჯერ კიდევ ყველაფერს არ წარმოადგენდა. სახელმწიფოს მოვალეობა იდეებისა და რწმენის გასახელმწიფოებრიობაში კი არა, არამედ ნდობისა და თავისუფლების ატმოსფეროში, ინდივი-

დუმებისა და ორგანიზაციებისათვის საკუთარი თავის გახსნის საშუალების უზრუნველყოფაში.“

რაც შეეხება ერბაქანის მიერ პრემიერ-მინისტრის შენობაში ტარიკათების ლიდერებისათვის გამართულ სადღის, ჰ. ქილიჩი ამ ღონისძიებებს განიხილავდა როგორც მშვიდობისა და თანამშრომლობის უზრუნველყოფაზე გათვლილ სოციალური აქტივობის მაგალითს.

ს. ადალის აზრით, დემოკრატია „არ წარმოადგენს გაყოფისა და დანაწილების, იძულებითი გაჩუმების, ზეგავლენის, დაშინებისა და მიტაცების ხელოვნებას, „კეთილდღეობის“ პარტია არსებული რეჟიმის ნაწილი იყო, რომელიც მასების პარტიად, მიღებული ხმების წყალობით იქცა, ის საეროობას კი არ უთხრიდა ძირს, არამედ ანართობდა მას... საეროობა განმტკიცებულია, დროა სახელმწიფომ არბიტრის პოზიცია დაიკავოს... ახლანდელ სისტემას სახელმწიფოს რამდენიმე კაცი შეადგენს, მათთვის უზრუნველყოფილია უპირატესობა. იქმნება საშიშროება იმისა, რომ - მმართველი პარტიის ხელთ არსებულ ძალაუფლებას საკუთარი სურვილის მიხედვით გამოიყენებენ. კონფლიქტების ჭეშმარიტი სათავე სწორედ აქაა. პოლიტიკური ბრძოლა თანაბარ პირობებში უნდა მიმდინარეობდეს.“

თურქეთის უმაღლესი საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას, ისლამური პარტიის დახურვის შესახებ, უარყოფითად შეხვდნენ დასავლეთში, რადგან ეს ქვეყანაში დემოკრატიის შეზღუდვად მიიჩნიეს.

ამ მხრივ საინტერესოა აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის განცხადება, რომელშიც ნათქვამია, რომ: „კეთილდღეობის“ პარტიისათვის დახურვის განაჩენის გამოტანა დიდ ზიანს მოუტანდა თურქეთში მრავალპარტიულ სისტემას და შეაფერხებდა ქვეყანაში დემოკრატიზაციის პროცესს.“

ამ განცხადებას გამოეხმაურა თურქეთის უმაღლესი საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე ი. ოზდენი, რომელმაც განაცხადა, რომ „თურქეთი ამერიკის მსახური როდია, რომ მისი ყველა სურვილი შეასრულოს. ჩვენ ჩვენი კონსტიტუცია გვაქვს და მის საფუძველზე ვიმოქმედებთ. არცერთ უცხო ქვეყანას არა აქვს უფლება, რომ რაიმე ზეგავლენის მოხდენა სცადოს მსგავსი საკითხების გადაწყვეტაზე.“

რეჯაი ქუთანი

თურქეთის პრეზიდენტმა სულე იმან დემირელმა „კეთილდღეობის“ პარტიის აკრძალვას „საწყენი მოვლენა“ უწოდა, თუმცა იქვე დასძინა, რომ გადაწყვეტილება სერიოზული, სასამართლო განხილვის შედეგად მიღებული ლოგიკური განაჩენია, „კანონი“ ყველაზე მაღლა დგას და იგი უზენაესია“ - აღნიშნა პრეზიდენტმა.

1998 წლის გაზაფხულზე, აკრძალული „კეთილდღეობის“ პარტიის ბაზაზე დაფუძნდა ისლამურ ფასეულობებზე ორიენტირებული „სათნოების“ პარტია, რომლის ლიდერად იმავე წლის 14 მაისს არჩეული იქნა რეჯაი ქუთანი.

„კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის შემდეგ ეროვნული უშიშროების საბჭოში გაიმართა დისკუსია, თუ ვინ და როგორ წარმოადგენდა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში საზოგადოების იმ მსხვილ სოციალურ ფენას, რომელიც ისლამურ პარტიას უჭერდა მხარს. თურქი მეცნიერი უმუთ კივანჩი ამ საკითხთან დაკავშირებით წერდა: „პარტიის დახურვასთან ერთად ხელისუფლების სათავეში ახალი ძალის მოყვანის შანსი არ გამქრალა. რას უნდა წარმოადგენდეს ის პოტენციალი, რომელმაც პარ-

ტიის წარმატება უზრუნველყო. „კეთილდღეობის“ დახურვის და ახალი „სათნოების“ პარტიის ჩამოყალიბებით მათ პარლამენტში მოახერხეს კვლავ ჰყოლოდათ ძლიერი ძალა.“

1998 წლის დასაწყისში 550 ადგილიდან 160 ეკუთვნოდა დამოუკიდებლებს, რომელთა შემადგენლობაშიც 147 დეპუტატი ყოფილ ისლამურ „კეთილდღეობის“ პარტიას წარმოადგენდა. მეორე ადგილზე აღმოჩნდა „დედასამშობლოს“ (139), მესამეზე „ჭეშმარიტი გზის“ (92), შემდეგ მოდიოდნენ „მემარცხენე-დემოკრატიული“ (63), „სახალხო-რესპუბლიკური“ (55), „თურქეთის დემოკრატიული“ პარტია (22) და სხვა.

ამ ფაქტთან დაკავშირებით დამოუკიდებელი დეპუტატი ჯემილ ჩიჩეკი (ყოფილი „კეთილდღეობის“ პარტია) ამტკიცებდა, რომ „კეთილდღეობის“ პარტია რეალობაში ხელოვნურად გაბერილი პარტია იყო და მისი დახურვაც ამას ადასტურებდა. „სამართლიანი წყობის“ იდეა იდეოლოგიური მოდელისაგან მისწრაფებას მოწმობს, მაშინ როცა თურქეთი პრაგმატულ მიდგომას საჭიროებს. პარტია დახურულია, მაგრამ საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი ამას ყურადღებას არ აქცევს. ნეჯმეთთინ ერბაქანსკი, ნამდვილად, საზოგადოებისათვის უნდა მიემართა პარტიის პრობლემის სამართლიანი გზით მოგვარებაზე, ახალი პირობების, მეთოდების შემოღებაზე, რის შემდეგაც თურქეთში დაპირისპირებებისაგან ყველა შეიკავებდა თავს. „ჩვენ შეგვიძლია თავსაფრიანი ქალიშვილების რეაქცია გავიგოთ, მაგრამ პარტიამ წინასწამ მარცხისთვის განწირული კონფლიქტების (წვერის, თავსაფრების, ნამაზის თანახმად სამუშაო დღის მოწესრიგების) შედეგადაც დაკარგა ძალაუფლება.“ პასუხად ჩიჩეკი აღიარებდა, რომ „როცა XXI საუკუნის დასაწყისში იქ, სადაც სახელმწიფომ

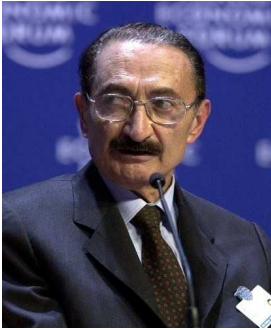
მეცნიერებასა და სწავლების ხარისხს უნდა მიხედოს, ქალიშვილების თავსაფრებზე ზრუნავენ - ეს მათთვის უბედურებაა. ადრე მორწმუნეებს იმაში ადანაშაულებდნენ, რომ შვილებს სკოლაში არ უშვებდნენ, ეხლა მათ ეკითხებიან - რატომ უშვებთო.“

„კეთილდღეობის“ პარტიის ყოფილი წევრები - პარლამენტის დეპუტატები პარტიის დახურვის შემდეგ დამოუკიდებელი სტატუსით დიდხანს არ დარჩენილან. ხანმოკლე დროის განმავლობაში აქტივისტებმა შექმნეს ახალი „სათნოების“ პარტია და როგორც „კეთილდღეობის“ პარტიის კანონიერი მემკვიდრე, ესწრებოდნენ სხდომებს, აწყობდნენ ერბაქანთან შეხვედრებს, ამუშავებდნენ პარტიის საქმიანობის ახალ კონცეფციას და სხვა.

ერთ-ერთმა თურქულმა გაზეთმა „ჰურრიეთმა“ პარტიის ახალი დასახელების გამო მწარე ირონიისაგან თავი ვერ შეიკავა და დასძინა: „ბოლოს და ბოლოს გავიგებთ, რა არის სათნოება? ასეთი დასახელების პარტია ვერ იცრუებს, საეროობის პრინციპების აღიარების, საკონსტიტუციო სასამართლოს განდიდების შემდეგ მას მტრად ველარ გამოაცხადებენ და ა. შ. პარტია ბოსნიელი მუსლიმებისათვის შეგროვილ ფულს ვერ მიითვისებს და არაბული ქვეყნებიდან მას ტომრებით ვერ ჩამოიტანს. მისი ლიდერები გადასახადებს თავს არ აარიდებენ, თავიანთი ქონების შესახებ პატიოსნად განაცხადებენ და ზექიათს⁸ დაუფიქრებლად ღარიბებს გადასცემენ, რამდენადაც „სათნოება“ თანასწორობის გარეშე არ არსებობს, ამიერიდან, პარტია თანასწორობას განათლების დარგშიც მოითხოვს, ე. ი. არა მარტო თავსაფრიანი, არამედ მემარცხენე ათეის-

⁸ ზექიათი - ისლამური ტერმინი, ნიშნავს ქონების ერთი ნაწილის ღარიბებზე მიცემას.

ტი⁹ ქალიშვილებისთვისაც. იგი მამაკაცებისა და ქალების თანასწორობას დაუჭერს მხარს, არჩევნებზე კი ქალების კანდიდატურებსაც წამოაყენებს.“

ბიულენტ ეჯევითი

„სათნოების“ პარტიამ, ჯერ კიდევ 1998 წლის ზაფხულში განაცხადა, რომ პარტია მზად იყო ახალი საპარლამენტო არჩევნებისათვის. მათ ლიდერებს - რეჯაი ქუთანს და აიდინ მენდერესს არაერთგზის აღუნიშნავთ, რომ პარტიის რეორგანიზება მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, თუ ხელისუფლება ქვეყნის საყოველთაო დემოკრატიზაციისათვის (იგულისხმება

საკანონმდებლო და სახელმწიფო ძალაუფლება) გადამჭრელ ნაბიჯებს გადადგამდა. იმ პერიოდში თურქეთში ისეთი განცხადებებიც კი გაისმა, თითქოს „პარტიის ხელმძღვანელობა ქალების გარეშე შეუძლებელიაო.“ ამ ფაქტის შემდეგ, იზმირის ილის „სათნოების“ პარტიის ხელმძღვანელობაში, რომელიც 25 კაცს ითვლიდა, არჩეული იქნა ოთხი ქალი (მათგან ორი თავსაბურავს არ ატარებდა), ამასთან დაკავშირებით პარტიის ხელმძღვანელობამ განაცხადა, რომ „პარტიაში მამაკაცებისა და ქალების დაყოფა არ იარსებებს.“ „სათნოების“ პარტიისაგან პარლამენტის დეპუტატთა შორის ჩატარებული გამოკითხვით, აშკარა გახდა, პარტიაში „თავსაბურავიანი“ ქალების მიღების ტენდენცია, მისი რეალიზება კი თავდაპირველად სავილაიეთო ორგანიზაციებს დაევალათ.“

⁹ ათეისტი - ათეიზმის მიმდევარი; პირი, რომელსაც ღმერთი არ სწამს.

„სათნოების“ პარტიის ლიდერმა რეჯაი ქუთანმა თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში უარყო ვარაუდი, თითქოსდა ყოფილი ისლამური „სათნოების“ პარტია „კეთილდღეობის“ პარტის გაგრძელებას წარმოადგენდა. მან იქვე დასძინა, რომ „სათნოების“ პარტია 15 წლის წინ შეიქმნა და დღეს მას 55%-ით ახალი თაობა შეადგენს. ამდენად, როგორც კადრების, ასევე სტრუქტურულად „სათნოების“ პარტია, „კეთილდღეობის“ გაგრძელებას არ წარმოადგენდა.“

ცალკეულ ეტაპზე საზოგადოებაში გამოთქმული იყო ეჭვი პარტიაში სავარაუდო ცვლილებათა შესახებ. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება გააჩნია თურქ ისტორიკოსს ჰასან პულურს. ის აღნიშნავდა, რომ „რასაც არ უნდა ლაპარაკობდნენ, როგორც არ უნდა შეიცვალოს პროგრამები, „სათნოების“ პარტია დღეს დეპუტატების, მუნიციპალიტეტების და პროვინციათა ხელმძღვანელობის შემადგენლობის მიხედვით „კეთილდღეობის“ პარტიის გაგრძელებაა. ეს კადრები ციდან არ ჩამოფრენილან. დიდი ხანია იცნობენ ერთმანეთს. ამ კადრებს უდრეკი საძირკველი აქვთ შენარჩუნებული..... ფაქტია, რომ მათ სახელისუფლებო „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის იმედზე ხელი აიღეს.“

საერო ხელისუფლება „სათნოების“ პარტიას არ აძლევდა თავიანთი საქმიანობის განახლების საშუალებას. სასამართლო დევნა მათ მიმართ 1998 წლის ზაფხულიდან შემოდგომამდე გრძელდებოდა. ასე მაგალითად, რიზეს პროვინციაში, ერთ-ერთ მუნიციპალიტეტის ისლამისტი თავმჯდომარის ეყუზუნის მიმართ გამოაქვეყნეს განცხადება გამოძიების დაწყებასთან დაკავშირებით. განცხადებაში ნათქვამი იყო, რომ მუნიციპალიტეტის ხელშეწყობით რიზეში „მზადდებოდა მომავალი სამხედრო კადრები,

განკუთვნილი ისლამური სახელმწიფოს დასამყარებლად. ამისათვის, ისინი სამხრეთ-აღმოსავლეთში, აღმოსავლეთსა და ცენტრალურ ანატოლიაში თავს უყრიდნენ ობლებსა და ღარიბი ოჯახის შვილებს. ჩვენ მათ ისე ვამზადებთ, რომ ისინი თვალის დაუხამხამებლად გადაეშვებიან ცეცხლში. ახლა 400 ასეთი ბავშვი რიზეს ტერიტორიის ინტერნატებსა და პანსიონატებში ცხოვრობენ,“ - აცხადებდა მუნიციპალიტეტის თავმჯდომარე. ხელისუფლებამ ე. უზუნს მისი ცხრა წლის წინანდელი საქციელიც შეახსენა, როცა იგი 23 აპრილის (რესპუბლიკიური მმართველობის პერიოდიდან იგი ბავშვთა დღესასწაულია) ღონისძიების ჩაშლას ლამობდა, რადგან თვლიდა, რომ ის „ხელოვნური“ იყო, ხოლო ბავშვებს არ აძლევდა ლექსის წაკითხვის უფლებას, თითქოსდა მათში სულთნის ჩამოგდება იყო შექებული.“ „სათნოების“ პარტიის აქტივისტები როგორც საზოგადოების წინაშე, ისე ძალოვან და საკანონმდებლო სტრუქტურებში გამოდიოდნენ, როგორც რეფორმირების ინიციატორები. მაგალითად, ამ საკითხთან დაკავშირებით პარტიის ერთ-ერთი დეპუტატი ხ. დიკიჯიმი საზოგადოების წინაშე გამოვიდა მოსაზრებით, რომ გენშტაბი დაქვემდებარებულყოფილ თავდაცვის სამინისტროს, რომელსაც, როგორც ცნობილია, თურქეთში, სამოქალაქო პირი (მმართველი პარტიის წარმომადგენელი) უდგას სათავეში. მისივე შეხედულებით, გენშტაბის მეთაური (რომელსაც ჯარების სახეობათა სარდლებიც ექვემდებარებიან) პარლამენტის და არა პრეზიდენტის მიერ უნდა იყოს დანიშნული. მოსაზრებაში ყურადღება გამახვილებული იყო აგრეთვე ეროვნული უშიშროების საბჭოს ლიკვიდაციისა და მისი ფუნქციების მთავრობისათვის გადაცემის საკითხზე. „სათნოების“ პარტიის 100-ზე მეტი დეპუტატის მიერ ხელმოწერილი წინადადებები სხვა მოსაზრებებსაც

შეიცავდა, რომლებიც სამოქალაქო ხელისუფლების სტრუქტურებში სამხედროთა წარმომადგენლობის შეზღუდვასაც ითვალისწინებდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით, პარტიის ლიდერმა რ. ქუთანმა განაცხადა, რომ ის აპირებდა „უმალლესი სამხედრო საბჭოს გადანყვეტილებების ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოში გაგზავნას, რამდენადაც ამ საბჭოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებანი ქვეყნის სასამართლო ორგანოებისათვის შეუვალი იყო.“

1998 წლის მინურულს, თურქეთის ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ მიუმთაზ სოისალმა, რომელსაც ადრე მინისტრის პოსტები ეკავა, დაიწყო თავისი შეხედულებების დაფიქსირება საზოგადოების წინაშე, იგი ეჭვის ქვეშ აყენებდა, ხელისუფლებისა და საერო პოლიტიკოსების დამოკიდებულებას ისლამისტებისადმი და მოითხოვდა ბრძოლიდან ჩამოეშორებინათ „სათნოების“ პარტია. მისი მტკიცებით: „თურქეთში მეორდებოდა სიტუაცია, რომელიც 1997 წლის 28 თებერვლამდე იყო შენარჩუნებული, როცა ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაგმო ხელისუფლებაში ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის ქმედებანი და ანალოგიური შეიძლება მომხდარიყო „სათნოების“ პარტიის მაგალითზე.“

მთელი 1998 წლის განმავლობაში ქვეყანაში მიმდინარეობდა კამათი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნის გარშემო. პრემიერმა მ. ილმაზმა და „სახალხო – რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერმა დენიზ ბაიკალმა, 5 ივლისს ხელი მოაწერეს ე. წ. „თანხმობის პაქტს“, რომლის მიხედვითაც გადაწყდა, რომ არჩევნები ჩატარდებოდა 1999 წლის 18 აპრილს.

1998 წლის 25 ნოემბერს პარლამენტმა უნდობლობა გამოუცხადა 55-ე მთავრობას. პრეზიდენტმა სულეიმან

დემირელმა მინისტრთა კაბინეტის ჩამოყალიბება დაავალა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერს ბიულენტ ეჯევიტს, რომლის მიერ შექმნილი უმცირესობის მთავრობა თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ დაამტკიცა 1999 წლის 17 იანვარს.

მომავალ არჩევნებთან დაკავშირებით პრეზიდენტმა დემირელმა განაცხადა: „თურქეთში რესპუბლიკისადმი, ლაიციზმისადმი, არმიისადმი მტრობა დაუშვებელია. თუ მომავალ არჩევნებში ბოროტად გამოიყენებენ რელიგიურ განწყობილებებს და არმიის მიმართ მტრულ გამოსვლას ექნება ადგილი, სახელმწიფო სათანადო ზომებს მიიღებს. ჩვენ არ შეველევიტ რესპუბლიკას, რომელმაც დღემდე მოგვიყვანა. ყველამ უნდა იმოქმედოს დემოკრატიული, ლაიციზტური რესპუბლიკის კანონების ფარგლებში. პარტიებიც თავიანთ არსებობას დემოკრატიულ-ლაიციზტურ რესპუბლიკას უნდა უმადლოდნენ. არ მოჭრან ტოტი, რომელზედაც თვითონ სხედან, მომავალ არჩევნებს მიმართულება სჭირდება, რომელსაც ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა მისცემს. ყველა უნდა დაირაზმოს დემოკრატიული და ლაიციზტური რესპუბლიკის გარშემო და ხმა უნდა მისცენ სტაბილურობას.“

როგორც ვხედავთ, ქვეყანაში მზადდება ახალი გამოსვლები, რომლებიც მიმართულია ისლამური ორიენტაციის პარტიის საქმიანობის წინააღმდეგ და ქვეყანაში საერო მმართველობის განსამტკიცებლად, რომლის გარანტიად თურქეთის რესპუბლიკაში ყოველთვის სამხედრო გენერალიტეტი გვევლინება.

აღმასრულებელი ხელისუფლებიდან ისლამური ორიენტაციის ადამიანების ჩამოშორების და საერო კოალიციური კაბინეტის ფორმირების შემდეგ, არმიის მესვეურებმა ეროვნული უშიშროების საბჭოში თავიანთი შესაძლებლობის გამოყენებით დაიწყეს აღმასრულებელ ხე-

ლისუფლებაში ისლამისტთა საქმიანობის შედეგების ლიკვიდაცია. 1998 წლის ზაფხულიდან აქტიური ზომები იქნა გატარებული სახელმწიფო დაწესებულებების - პირველ რიგში განათლების სამინისტროს, უნივერსიტეტების, სამხედრო სასწავლებლებისა და სხვა სახელმწიფო სტრუქტურების მიმართ. ძირითადად საქმე ეხებოდა ქვეყანაში ისლამის პროპაგანდაში ეჭვმიტანილი კადრების წმენდას, მოსწავლეთა და მასწავლებელთა მიერ „რელიგიური ტანისამოსის“ ტარების ხაზით საერო კანონმდებლობის დაცვას, ვაკუფების¹⁰ საქმიანობის შემოწმებას და სხვა.

1998 წლის მარტში უნივერსიტეტების რექტორებმა ახალი ვითარების გათვალისწინებით გამოაქვეყნეს განცხადება დოღბანდის შესახებ, რომელშიც ხაზგასმული იყო, რომ „უნივერსიტეტის მასწავლებელთა საზოგადოებაში მიიღო რეზოლუცია დოღბანდის თაობაზე საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებისა და განათლების სამინისტროს ინსტრუქციების შესრულების აუცილებლობის შესახებ. „თავსაფარი და ჩარშაფი - პოლიტიკურ განხეთქილებათა საბაზია..... უნივერსიტეტები კი ცოდნისა და ტექნიკური პროგრესის ტაძარი.“ მოვლენები, რომლებიც უნივერსიტეტებში - ჩვენი პროგრესის, ჩვენი დინამიკის, ჩვენი მომავლის ლოკომოტივებში ხდება და რომლებიც თანამედროვეობასთან გვაერთებს, ხელს უშლის მათ განვითარებას და ზიანს აყენებს ქვეყანას.“ როგორც ვხედავთ, განსაკუთრებით რთული იყო უნივერსიტეტებში მოსწავლეთა მიერ დოღბანდის ტარებაზე უა-

¹⁰ ვაკუფი - (Arab. Wakūf) მაჰმადიანურ ქვეყნებში: უძრავი ან მოძრავი ქონება, რომელიც საჩუქრის სახით გადადის უპირატესად მაჰმადიან სასულიერო პირთა ხელში.

რის თქმისათვის კომპანიის ჩატარება. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ქვეყნის შორეულ რეგიონებში, კერძოდ, ბინგელის პროვინციის ქ. ბათმანში პროტესტის ნიშნად დაიწყო გამოსვლები, რასაც რამდენიმე ათეული დემონსტრანტის დაკავება მოჰყვა.

1998 წლის ზაფხულიდან საგრძნობლად გაძლიერდა გენერლების გავლენა მთავრობაზე და თვით პრემიერ-მინისტრ მ. ილმაზზე, რომელსაც ბრალად ედებოდა იმ პერიოდში მოქმედ მეჯლისში ისლამისტების მიმართ რბილი, შემრიგებლური პოზიციის დაკავებაში.

პარლამენტის ერთ-ერთ სხდომაზე პრემიერ-მინისტრი მ. ილმაზი შეეცადა სამხედროებისათვის მიეთითებინა, თუ რაში მდგომარეობდა მათი მოვალეობა. მან განაცხადა, რომ „რეაქციასთან ბრძოლა მთავრობის მოვალეობაა და არა სამხედროების. მათ თავიანთი საქმე უნდა აკეთონ, რადგან ბევრი სამუშაო აქვთ ეგეოსის ზღვაზე, კვიპროსზე, ქურთებთან და სხვა...“ მ. ილმაზის სიტყვები თურქეთის მასობრივ ინფორმაციათა საშუალებებმა დაუყოვნებლივ გავრცელეს, სამხედრო ხელმძღვანელობა მისი მეთაურის არმიის გენერალ ი. ჰ. ყარადაის თავმჯდომარეობით მაშინვე შეიკრიბა გენშტაბში სათათბიროდ. მონაწილეებს შორის იყვნენ სახმელეთო ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ხუსეინ ქივრიკოღლუ, სამხედრო-საზღვაო ძალების სარდალი, ადმირალი სალიმ დევრიშოღლუ, სამხედრო-საჰაერო ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ილჰან კილიჩი, ჟანდარმერიის ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ფიქრეთ ოზდენ ბოზთეფე. გენერლებმა თათბირის შემდეგ მკაცრი განცხადება მოამზადეს - „მიმართვა ერისადმი,“ რომელიც ქვეყნისათვის 1998 წლის 21 მარტს გახდა ცნობილი. საზოგადოებამ ამ ფაქტს - მთავრობისადმი სამხედროების მემორანდუმი უწოდა. ასეთი მკვეთრი განცხადება გენშტაბს ის-

ლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის დროსაც არ გაუკეთებია. მასში, ნათქვამი იყო, რომ „თურქეთის შეიარაღებული ძალების მოვალეობა და უფლებამოსილება კონსტიტუციით არის დადგენილი... ტერორისა და რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლა ყოველი მოქალაქის უპირველესი მოვალეობაა, ვისაც ამ ქვეყანაში თავისუფლად და დამოუკიდებლად ცხოვრება სურს. კონსტიტუციითა და კანონებით თურქეთის შეიარაღებული ძალებისადმი მინიჭებული უფლებამოსილებანი როგორც ადრე, ახლაც დაუყონებლივ იქნება შესრულებული... თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველთვის ემორჩილებოდნენ რესპუბლიკურ მთავრობას, მაგრამ არავის, რა თანამდებობაც უნდა ეჭიროს და რა მოვალეობასაც არ უნდა ასრულებდეს, არ შეუძლია გამოვიდეს და იმოქმედოს ისე, რომ ჩრდილი მიაყენოს თურქეთის შეიარაღებულ ძალებს ან ეჭვი შეიტანოს მათში, როგორც ქვეყნის უსაფრთხოების, სეპარატიზმისა და რეაქციასთან მებრძოლში... თურქეთის შეიარაღებული ძალები ჩვენი ქვეყნისათვის საშიშროება კი არ არის, არამედ იგი უსაფრთხოების გარანტიაა. ისინი არასოდეს გააკეთებენ იმას, რაც მათ რწმენასა და ერისადმი პატივისცემას შებლაღავს და მომავალშიც, თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველგვარ პოლიტიკურ მოსაზრებებზე ამალღებიან და თავიანთ პოზიციასა და მოქმედებას შეინარჩუნებენ.“

საზოგადოებისადმი გენშტაბის მიმართვამ ქვეყნის პოლიტიკურ წრეებში აღშფოთება გამოიწვია. ცნობილი პოლიტოლოგი აიდინ ენგინი აღწერს იმ დრამატულ ვითარებას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მემორანდუმის გამოქვეყნების შემდეგ. ხომ არ მომხდარა სამხედრო გადატრიალება? მ. ილმაზი ხომ არ გადამდგარა? და სხვა. მხოლოდ შუაღამისას გახდა ცნობილი, რომ არავითარი გადატრიალება არ იყო მომხდარი. ენგინი დასძინდა სამოქალაქო ხელისუფლების საქმეებში სამხედროების ჩარევის

შესახებ: „როგორია საზოგადოებისა და ხელისუფლების განვითარების შედეგი ამ უკანასკნელი ორმოცი წლის მანძილზე, მიღწეულია თუ არა პროგრესი, თუ ყველაფერი ეს უაზრო შრომას გვაგონებს - ოფლისა და სისხლის-ღვრით ქვას მთაზე ააგორებს, შემდეგ იგი უკანვე ჩამოგორდება და ყველაფერი თავიდან იწყება.“

ისლამურმა „სათნოების“ პარტიამ გენშტაბის დემარში ღიად დაგმო. პარტიის ზოგიერთმა წევრმა მ. ილმაზს სამხედროების ამგვარ ქმედებათა წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა და აღნიშნა, რომ მემორანდუმი უფრო მკაცრია, ვიდრე 28 თებერვლის გადაწყვეტილებანი. თ. ჩილერმა კომენტარისაგან თავი შეიკავა. „დემოკრატიული თურქეთის“ პარტიის ლიდერმა (კოალიციის მონაწილე) ჰ. ჯინდორუქმა განაცხადა, რომ მიმართვა მთავრობას კი არა, პირადად მ. ილმაზს ეკუთვნისო. პრეზიდენტმა ს. დემირელმა თავი შეიკავა ამ ფაქტზე კომენტარისაგან. თურქეთის უმსხვილესი პროფესიული გაერთიანების თავმჯდომარემ თიურკ მერალმა განაცხადა, რომ იგი შენუხებუღია ქვეყანაში შექმნილი ვითარებით.

არმიის ოფიციალური პირების განცხადებაზე მ. ილმაზმა ტელევიზიით გამოსვლისას აღნიშნა, რომ მისი მოღვაწეობა ქვეყანაში „დემოკრატიულია“ და ის კვლავ ურყევად რჩება თავის პოზიციებზე, რათა მისი ვალია თავი აარიდოს ყველაფერს, რაც რესპუბლიკურ თურქეთს განვითარებაში შეუშლიდა ხელს.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა მ. ილმაზის მჭიდრო ურთიერთობაზე ისლამურ კაპიტალთან. ამ ფაქტთან დაკავშირებით მ. ილმაზმა განაცხადა, რომ „ჯეროვნად უნდა დადგინდეს, ეწევა თუ არა რომელიმე ფორმირება რეაქციულ საქმიანობას. თუ დადგენილი იქნება ანტისახელმწი-

ფოებრივი საქმიანობა, ჩვენი მთავრობა კანონის შესაბამის ზომებს მიიღებს.”

მის მრავალრიცხოვან კომენტარებში გამოთქმული იყო იდეა, რომ 28 თებერვლის გადაწყვეტილებები ქვეყანაში არ ხორციელდება, რომ ისლამის მომხრეებმა მოახერხეს და შექმნეს საკუთარი პარტიები, ვაკუუმები, მედრესეები, ჰოლდინგები და დარწმუნებული არიან, რომ შეძლებენ საეროობასა და დემოკრატიაზე ორიენტირებული რესპუბლიკის დამსობას. გამოჩენილი ეკონომისტი, მემარცხენე ცენტრისტული წრეების წარმომადგენელი იაკუბ კეპენეკი სტატიაში „რემონტი“ წერდა: „20 მარტის შემდეგ პოლიტიკური ცხოვრება ახალ კალაპოტში დგება... პოლიტიკა ქვეყანაში ხელახლა იქმნება, მის წამყვან საზრუნავს კი ისლამის მომხრეთა მზარდი გავლენა წარმოადგენს.... ისლამის პოლიტიზირების საკითხში მეჯლისის პარტიათა უმეტესობა (ერთის გარდა - „სახალხო - რესპუბლიკური“ პარტია) გამოვიდა ისლამის აშკარად პოლიტიზირების წინააღმდეგ. კეპენეკის აზრით, „პოლიტიკური ისლამის“ ნაქეზება თურქეთში ახალი ხილი არ იყო, იგი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო და მთიდან დაგორებული თოვლის გუნდასავით თანდათან გაიზარდა, თუმცა ისლამის ახლანდელი პოლიტიზირება წინანდელისაგან რიგი თავისებურებებით გამოირჩევა. „პოლიტიკური ისლამი“ თავის შიგნით სულ უფრო იშლება - რბილი ვარიანტიდან უკიდურესობამდე, ფარული არაბულიდან ღია თურქულ ნაციონალიზმამდე.” კეპენეკი იქვე დასძენს, რომ „პოლიტიკური ისლამი“ დღითი დღე სულ უფრო სწრაფად იღებს ხელში საზოგადოების მართვას. ჩინოვნიკების აშკარა დახმარებით კი სახელმწიფო სტრუქტურები ისლამური კადრების ხელში გადადის, ეს ხდება ყველგან – განათლებიდან – უშიშროებამდე, ჯანდაცვიდან - გუბერნატორების თანამდებობამდე. ბოლო დროს ნათლად გამოიკვეთა კიდევ ერთი მოვლე-

ნა – თურქეთის სულიერი ცხოვრება თავის საფუძველში სულ უფრო მეტად მიისწრაფის ისლამისაკენ. ეს არა მარტო უნივერსიტეტების ხელმძღვანელთა მხრიდან დოლბანდის პრობლემასთან დამოკიდებულებაში ვლინდება, არამედ იმ ყურადღების მასშტაბებშიც, რომელიც ბეჭდვით გამოცემებში ისლამს ეთმობა. ინტელექტუალური გარემო პირველ ყოვლისა ტარიკათების შეიხებით ან სულიერი მოძღვარებით არის წარმოდგენილი. თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველმხრივ ცდილობენ ამ ტენდენციის შეჩერებას. თავიანთი პოლიტიკის სფეროდ ისინი საეროობას ასახელებენ. მათ სურთ შეაგულიანონ ის პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც საეროობის სიკეთით სარგებლობენ. სურთ, რომ პარტიებმა თვითონ დაიცვან საეროობა. წინააღმდეგობანი ამ პუნქტიდან იწყება. პარტიები ხვდებიან, რომ საეროობის გარეშე დემოკრატია არ არსებობს, მაგრამ პრაქტიკაში ამის ტრანსფორმირებას წლობით აჭიანურებენ. ასეთ პირობებში საზოგადოებას ვერაფრით ვერ დაულწევია თავი დილემისაგან – „ხიშტი თუ ირთიჯა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ, სამხედროებსა და სამოქალაქო ხელისუფლებას შორის პოლემიკა იმით დასრულდა, რომ სამთავრობო კოალიციის მეთაურებმა მ. ილმაზმა, ბ. ეჯევითმა და ჰ. ჯინდორუქმა ხელახლა განაცხადეს რეაქციასთან ბრძოლა და სახელმწიფოს ყველა ინსტანციის თანამშრომლებს შეახსენეს, რომ თურქეთში მზადდებოდა კანონპროექტი ვაკუუმების, ორდენების, შემონირულობათა მოკრეფის აკრძალვის, სისხლის სამართლის კოდექსის 163-ე მუხლის გაუქმების შემდეგ წარმოშობილი სიცარიელის შევსებისათვის მზადებისა და ისლამის პროპაგანდისათვის სასჯელის, ისლამის მომხრე სახელმწიფო მოსამსახურეების სამსახურიდან დათხოვის შესახებ. მ. ილმაზმა შეხვედრაზე მონაწილეთა სახელით განაცხადა, რომ „რეაქციასთან ბრძოლის

საკითხებში მთავრობასა და შეიარაღებულ ძალებს შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს, მთავრობამ მიიღო ყველაზე ქმედითი ზომები რეაქციასთან ბრძოლაში, რისთვისაც ხელისუფლების სხვადასხვა დონეზე რამდენიმე დამატებითი ცენტრი და მექანიზმია შექმნილი.” მ. ილმაზი ამტკიცებდა, რომ „მისი გამოსვლები და განცხადებები არასწორად იქნა მიწოდებული და განმარტებული საზოგადოებისათვის. ამასთან იმედი გამოთქვა, რომ ყველა გაუგებრობა ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე იქნებოდა მოხსნილი.”

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მორიგი სხდომა პრეზიდენტ სულეიმან დემირელის თავმჯდომარეობით ჩატარდა 1998 წლის 27 მარტს. სხდომაზე ეროვნული უშიშროების საბჭოს და გენშტაბის სამდივნომ დანვრილებით წარმოადგინა მასალები რელიგიური საზოგადოებების, ისლამური კაპიტალის, ვაკუუმების საქმიანობის, აგრეთვე სახელმწიფო სამსახურში რეაქციული კადრების არსებობაზე. პრეამბულაში აღნიშნული იყო, რომ ყოველივე ეძღვნებოდა მიმდინარე საგარეო და საშინაო მოვლენების შეფასებას, რომლებიც ქვეყნის ეროვნული უშიშროების მდგომარეობაზე ახდენდნენ გავლენას. მოხსენებაში განსაკუთრებული ყურადღება იყო დათმობილი „სეპარატისტულ ტერორიზმთან განსახორციელებელ ბრძოლის ზომებზე (იგულისხმება ქურთი სეპარატისტები (ხაზგასმა ჩემია)) და სხვა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებული დოკუმენტის დებულებათა კომენტარებისას თურქული საზოგადოება გამოხატავდა ფრიად განსხვავებულ, ხშირ შემთხვევაში ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრს. მაგალითად, თურქეთში მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების ექსპლუატაციაზე საუბრისას ხშირად მოიხსენიებდნენ ისლამური საზოგადოებების სახელს. მეორეს მხრივ, სამთავ-

რობო კოალიციაში შემავალი „თურქეთის დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერი ჰ. ჯინდორუქი აქტიურად მოითხოვდა ეროვნული უშიშროების საბჭოს უფლება - მოსილება-თა და ვალდებულებათა ზღვრის დადგენას. მისი აზრით, „საბჭო ქვეყანაში მთავრობის მაკონტროლებელ ორგანოდ უნდა იქცეს.“ თურქეთის განათლების მინისტრი კი მოსახლეობას აუწყებდა, რომ „სამინისტროს რამდენიმე წამყვანი ჩინოვნიკი დოლბანდის თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა შეუსრულებლობის გამო გათავისუფლებულ იქნა სამსახურიდან, ასევე ისინიც, ვინც სამინისტროს კადრებში რეაქციონერთა შეღწევას უწყობდა ხელს. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე ხ. ჩეთინქაი აცხადებდა, რომ „მაღალ თანამებობებზე დარჩენილი „ისლამური ორგანიზაციების“ მომხრეები, რომლებსაც სკოლებისათვის წიგნების მიმწოდებელი საგამომცემლო დაწესებულებები ეკუთვნით, აქტიურად საქმიანობენ თურქულ-ისლამური სინთეზის განსახორციელებლად. დღეს სახალხო განათლების სამინისტრო ერთ ორდენს, „მიურიდებს“ ექვემდებარება, ეს ხალხი ისე განაგრძობს ორგანიზებას, რომ მინისტრ ულუგბაისა და ეჯევიტის შეშფოთებას არ ინვევს.“ ჩეთინქაიას მოსაზრებით, „სულეიმანის, ნაკშბენდიების და ნურჯისტების ორდენების მომხრეებმა სახელმწიფო სტრუქტურებში „თავიანთი ფინანსური ორგანიზაციები შექმნეს.“ ტელევიზიით უკვე იკრძალებოდა ისეთი პროგრამის ჩვენება, რომელშიც „პოლიტიკური ისლამისა“ და მათ მომხრეთა მიმართ კრიტიკული შენიშვნები იყო გამოთქმული.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მიერ ჩატარებული სხდომის დღის წესრიგში შეტანილი ირთიჯას და ეკონომიკურ შესაძლებლობების საკითხზე მიმომხილველი მუსტაფა ბალაბაი წერს: „ეროვნული შეხედულების მომხრეები ქვეყანაში სამსხვერპლო ცერემონიისა და ზოგიერთი

მუნიციპალიტეტისაგან წელიწადში მილიონ დოლარზე მეტს იღებენ. ისლამური ორგანიზაციების საქმიანობას აქტიურად უჭერენ მხარს საზღვარგარეთ (ირანი, ლიბანი, კუვეიტი, საუდის არაბეთი) მოქმედი ისლამური ორგანიზაციები. ქვეყნის შიგნით ისლამური კაპიტალის სიმძლავრე საზოგადოებების, კომერციული კომპანიების, პოლდინგების, ფინანსური ორგანიზაციების, ვაკუუმებისა და ზოგიერთი მუნიციპალიტეტების ხარჯითაა ფორმირებული. გამოვლენილი 385 კომპანიის საერთო კაპიტალი 500 ტრილიონ ლირას ითვლის. გარდა ამისა, კვების დარგში, ინდუსტრიაში, ტექსტილში, მშენებლობაში, ჯანდაცვაში, საგამომცემლო საქმეში, მარკეტინგში, საბანკო და საფინანსო საქმეში ოთხი ათასამდე ფირმა ითვლება. ისინი მხოლოდ საკუთარ კაპიტალზე მუშაობენ და ბანკების კრედიტებით არ სარგებლობენ.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის ზოგიერთი დაწვრილებითი ცნობების მოყვანის შემდეგ პრესამ კომენტირება გაუკეთა ამ სხდომაზე გენერალურ შტაბთან შექმნილ დასავლეთის მუშათა ჯგუფის მოხსენებას. უმთავრესი ყურადღება დაეთმო დოლბანდის ტარების, სახელმწიფო კადრებში ისლამისტების შეღწევის, ისლამურ-ფინანსური წყაროების, განათლების სისტემის მდგომარეობას და სხვა.

ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ერბაქან-ჩილერის მთავრობის წასვლით არ შეიძლება მოგვარებულიყო „პოლიტიკური ისლამის“ საკითხი. მ. ილმაზიცი და კოალიციაში შემავალი მისი მოადგილეებიც „ვერ ამჩნევდნენ“ ისლამის მომხრეების გავლენის ზრდას სახელმწიფო ორგანიზაციებში.

სწორედ ქვეყანაში შექმნილ ამ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, 1999 წლის 18 აპრილს ჩატარდა საპარლამენ-

ტო არჩევნები, რომელიც „მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის გამარჯვებით დამთავრდა.

პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია (DSP)	22,06	136
ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	17,98	129
სათნოების პარტია (FP)	15,38	111
დედასამშობლოს პარტია (ANAP)	13,22	86
ჭეშმარიტი გზის პარტია (DYP)	12,0	85
სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	8,79	-

არჩევნების შემდეგ, თურქეთის საზოგადოებაში ფართო ხასიათი მიიღო მოსაზრებამ იმის შესახებ, თუ რით იყო გამოწვეული „მემარცხენე - დემოკრატიული“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიების გამარჯვება და ვინ გაერთიანდებოდა მომავალ სამთავრობო კოალიციაში.

„მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის გამარჯვება მეტწილად გამოწვეული იყო, მათი მთავრობაში მოღვაწეობის პირველსავე თვეს, კენიაში თურქეთის ნომერ პირველ მტრად შერაცხული, „ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის დამაარსებლის და ლიდერის აბდულაჰ ოჯალანის დაკავებით. ამ ფაქტმა საზოგადოების თვალში „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია და მისი ლიდერი ბ. ეჯე-

აჰმეთ ნეჯდეთ სეზერი

ვითი გმირად აქცია, რადგანაც ანკარა ოჯალანის დაკავებ-
ბას უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში ამაოდ ცდი-
ლობდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ბ. ეჯევიტს პოპულარობა
არც ადრე აკლდა. 1974 წელს სწორედ მან შეიყვანა თურ-
ქეთის არმია კვიპროსში.

„ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის ლიდერის დაკავე-
ბას ქვეყნის დიდ ქალაქებში (სტამბოლი, ანკარა) ტერო-
რისტული აქტები მოჰყვა, რამაც თურქეთის მოსახლეობა-
ში ნაციონალური გრძნობების გაღვივება გამოიწვია, ეს
კი გარკვეულწილად აისახა „ნაციონალური მოძრაობის“
პარტიის (დ. ბაჰჩელი) გამარჯვებაში.

თურქეთის პოლიტიკური ელიტა ვარაუდობდა, რომ
„ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია თურქეთში არსე-
ბულ 10%-იან ბარიერს გადალახავდა, მაგრამ ამგვარ
წარმატებას არავინ მოელოდა.

ისლამისტების წარუმატებლობას ხელი გარკვეულწი-
ლად შეუწყო პოლიტიკიდან ძველი ლიდერის ნ. ერბაქანის
ჩამოცილებამაც. აქედან გამომდინარე, პარტია არჩევ-
ნებს მოუმზადებელი შეხვდა.

1999 წლის საპარლამენტო არჩევნებში დამარცხდა
მემარჯვენე ცენტრისტული ძალებიც. სახელისუფლებო
„დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიებმა სა-
ერთო ჯამში ხმების 25,23% მოიპოვეს (წინა არჩევნებში
კი 38,83%). არჩევნების შემდეგ, ქვეყანაში შექმნილი ში-
დაპოლიტიკური ვითარების გამო დღის წესრიგში მთელი
სიმწვავეთ დადგა ამ პარტიების გაერთიანების საკითხი.
მით უფრო, რომ საუბარი იყო პარტიების ორი შეურიგებე-
ლი ლიდერის თ. ჩილერისა და მ. ილმაზის გადადგომაზე.

ამ ფაქტის გაგრძელებას წარმოადგენდა თ. ჩილერის
პარტიის ყოფილი წევრის, შინაგან საქმეთა მინისტრის,
იჰჟამად ქ. ელაზის დამოუკიდებელი დეპუტატის მეჭმედ
ალარის მიერ, 1999 წლის 2 მაისს ანკარაში, იპოდრომზე

ჩატარებული მიტინგი, სადაც უმრავლესობა მოითხოვდა თ. ჩილერის გადადგომას. მის პოსტზე კი სახელდებოდა ყოფილი სახელმწიფო მინისტრების აივაზ გოქდემირისა და მეჰმედ ალას კანდიდატურები, ხოლო „დედასამშობლოს“ პარტიის ლიდერად ასახელებდნენ თ. ოზალის შვილს აჰმეთ ოზალს. 1999 წლის არჩევნებში მემარჯვენეების დამარცხებას პოლიტოლოგები მათ შორის არსებული უთანხმოებით, გაუთავებელი შუღლითა და მაფიოზურ კლანებთან მათი კავშირით ხსნიდნენ.

რესპუბლიკური თურქეთის ისტორიაში მეჯლისის გარეთ პირველად დარჩა „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია. ვარაუდობდნენ, რომ ეს ფაქტი ქემალიზმს დიდ დარცხმას მიაყენებდა („სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიამ წინა არჩევნებში ხმების 10,7% მოიპოვა).

1999 წლის 2 მაისს პირველად შეიკრიბა თურქეთის ახლადარჩეული 21-ე მონვევის დიდი ეროვნული კრება, რომელიც ექსესებით დაიწყო. სხდომაზე ისლამური „სათნოების“ პარტიის დეპუტატის, მერვე ქავაქჩის პარლამენტში თავსაბურთით გამოჩენამ დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი

„მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიისა და ქემალისტური იდეების სხვა პარტიის დეპუტატებმა მერვე ქავაქჩის დარბაზიდან გაძევება მოითხოვეს. ეს ფაქტი იმის აღმნიშვნელი იყო, რომ ისლამური პარტია და მისი წევრები გაუსაძლის პირობებშიც კი მზად არიან შეინარჩუნონ ისლამური ტრადიციები.

1999 წლის 3 მაისს თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა ახალი, რიგით 57-ე მთავრ

ობის ჩამოყალიბება დაავალა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერს ბ. ეჯევითს, რომელიც 9 ივნისს თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ დაამტკიცა. მან იმავე დღეს გამართულ პრესკონფერენციაზე განაცხადა, რომ „ახალ სამთავრობო კოალიციაში შევიდოდა სამი - „მემარცხენე-დემოკრატიული,“ „ნაციონალური მოძრაობის“ და „დედასამშობლოს“ პარტიები.

ბ. ეჯევითის ახალი მთავრობის ჩამოყალიბების პროცესს თან დაერთო საპრეზიდენტო არჩევნების წინა ციებ-ცხელება. 2000 წელს ვადა გაუდიოდა სულეიმან დემირელს, რომელსაც კონსტიტუციით მეორედ არჩევის უფლება არ ჰქონდა. დღის წესრიგში დადგა ახალი პრეზიდენტის არჩევის საკითხი.

თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრის ბ. ეჯევითის მიერ პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებული იქნა საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი, რომელსაც ყველასათვის მოულოდნელად მხარი დაუჭირა მეჯლისში შემავალი ხუთივე პარტიის ლიდერმა და შეთანხმდნენ ერთ საერთო კანდიდატზე.

ვინაიდან სეზერი პარლამენტის წევრი არ იყო, მისი პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებისათვის თურქეთის კონსტიტუციის თანახმად აუცილებელი იყო მინიმუმ 110 დეპუტატის ხელმოწერა. პარლამენტის წევრი პარტიების ლიდერთა ერთსულოვანმა მხარდაჭერამ სეზერის გამარჯვება წინასწარვე უზრუნველყო.

თურქეთის კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტობის კანდიდატმა მეჯლისში უნდა მოიპოვოს დეპუტატთა საერთო რაოდენობის (550) 2/3, ანუ 367 ხმა. წარუმატებლობის შემთხვევაში ინიშნება არჩევნების მეორე ტური იმავე პირობით. თუ მეორე ტურიც ვერ გამოავ-

ლენდა გამარჯვებულს, მაშინ ინიშნება მესამე ტური, სადაც საკმარისია დეპუტატთა უბრალო უმრავლესობის მხარდაჭერა.

საპრეზიდენტო არჩევნების პირველ ტურში, რომელიც შედგა 2000 წლის 27 აპრილს, სეზერმა მიიღო დეპუტატთა 281 ხმა და 220 ხმით გაუსწრო მეორე ადგილზე მყოფ იალჩინთაშს, რომელმაც მხოლოდ 61 ხმა მიიღო. 2000 წლის 1 მაისს გამართულ მეორე ტურში, სეზერს 314 ხმა ჰქონდა და ეჭვს არ იწვევდა, რომ 5 მაისს გამართული არჩევნების მესამე ტურში გაიმარჯვებდა. მესამე ტურში სეზერმა მოახერხა 330 დეპუტატის მხარდაჭერა და გახდა თურქეთის რესპუბლიკის მეათე პრეზიდენტი.

2000 წლის 16 მაისს სულეიმან დემირელმა ოფიციალურად მოიხსნა პრეზიდენტის უფლება მოსილება. აჰმეთ ნეჯდეთ სეზერმა კი მეჯლისის წინაშე ფიცის დადებისას ჩამოაყალიბა თავისი პოლიტიკური კურსის ძირითადი დებულებები. მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავ აღიარა ლაიციზმის პრინციპი, როგორც ქვეყნის ხელშეუხებელი კანონი, რომლის გარეშე დემოკრატიულ თურქეთში სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრების მოწესრიგება წარმოუდგენელი იქნებოდა.

პრეზიდენტის თქმით, მისი საქმიანობის უმთავრესი და სწორი გზა „ათათურქის პრინციპების დაცვა და განმტკიცებაა.“

ახმედ ნეჯდეთ სეზერმა თავის გამოსვლაში, ფაქტობრივად, დააფიქსირა ათათურქის პრინციპებზე დაფუძნებული რესპუბლიკური თურქეთის არსებობა, რომელსაც, მისი აზრით, ვერანაირი ძალა ვერ დაშლიდა.

არჩევნებში დემოკრატიული ძალების გამარჯვების მიუხედავად, ქვეყანაში კვლავ შეინიშნებოდა ისლამური „სათნოების პარტიის“ წარმატებები, რომელმაც არჩევნებში მესამე ადგილი დაიკავა და კიდევ ერთხელ

აჩვენა ხელისუფლებას, რომ არ აპირებდა ფარ-ხმალის დაყრას და ყოველ ღონეს იხმარდა ხელისუფლებაში კვლავ მოსასვლელად.

რესპუბლიკური თურქეთის მომხრეები და რაც მთავარია, სამხედრო გენერალიტეტი ყველანაირი ბერკეტებითა და მეთოდებით ცდილობდნენ გზიდან ჩამოეშორებინათ ისლამური მიმართულების პარტიები.

„სათნოების პარტიის“ სასამართლო პროცესი 25 თვე გრძელდებოდა. 2001 წლის 22 ივნისს ეს პარტია საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მუსტაფა ბუმინის განცხადებით, დაშლილად გამოცხადდა. პარტია დაიშალა არა იმიტომ, რომ იგი აკრძალული „კეთილდღეობის“ პარტიის მემკვიდრე იყო, არამედ იმიტომ, რომ ეს ორგანიზაცია იქცა მმართველობის ლაიცისტური ფორმის მოწინააღმდეგეთა ერთ-ერთ ძირითად ცენტრად.

საკონსტიტუციო სასამართლომ „სათნოების“ პარტიის მთელი ქონება სახელმწიფო ხაზინას გადასცა, პარტიის ხუთ დეპუტატს (მერვე ქავაჩს, ნაზლი ილიჯაქს, ბექირ სობაჯს, რამაზან იენიდელს, მეჰმეთ სილანის) ანტილაიცისტური ქმედებების გამო შეუწყვიტეს უფლებამოსილებანი და 5 წლით აუკრძალეს პოლიტიკური საქმიანობა.

„სათნოების“ პარტიის ლიდერმა რეჯაი ქუთანმა და მისმა თანაპარტიელებმა მკაცრად გააკრიტიკეს სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა პოლიტიკურ სცენაზე ძალთა თანაფარდობა (ისლამური პარტიის დეპუტატები პარლამენტში დარჩნენ დამოუკიდებელი დეპუტატის სტატუსით).

„სათნოების“ პარტიის დაშლის შემდეგ თურქეთის ეროვნულ კრებაში დეპუტატები შემდეგნაირად განაწი

ლდნენ: „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია - 123 ადგილი, „ნაციონალური მოძრაობა“ -126, „დედასამშობლო“ - 88, „ჭეშმარიტი გზის“- 83, დამოუკიდებელი დეპუტატები - 113. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, პარლამენტში მთავარ ოპოზიციურ ძალად იქცა თ. ჩილერის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია.

„სათნოების“ პარტიის აკრძალვის შემდეგ, 2001 წლის ივლის-აგვისტოში თურქეთში ჩამოყალიბდა ისლამური ორიენტაციის ორი პარტია: კონსერვატული „ბედნიერების“ პარტია, რომლის თავმჯდომარე გახდა რეჯაი ქუთანი და ნოვატორთა ისლამური „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია, რომლის ლიდერი გახდა სტამბოლის ყოფილი მერი, რეჯეფ თაიფ ერდოღანი.

როგორც ვხედავთ, ისლამური ორიენტაციის პარტიის მცირე მარცხის მიუხედავად, XXI საუკუნის დასაწყისში, ახალი პარტიების აღმოცენებით, ქვეყანაში კვლავ შეინიშნება მათი მიზანსწრაფვა და საქმისადმი ერთგულება. აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესოა 2002-2011 წლებში, თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში შექმნილი მდგომარეობა.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 90-იან წლებში;
- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს ისლამისა და ლაიციზმის საკითხი 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში;
- 3) რა ადგილს იკავებს 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში ისლამური პოლიტიკური პარტიები;

- 4) რა როლი უჭირავს სახელისუფლებო და ოპოზიციურ პარტიებს თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში;
- 5) ახსენით, სამხედროების როლი 90-იანი წლების თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში;
- 6) რა მსგავსებასა და განსხვავებას ხედავთ 90-იან წლებში მოღვაწე პოლიტიკურ ლიდერებს შორის.

პრაქტიკული დავალება:

გაანალიზეთ XX საუკუნის 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ადეიშვილი კ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თსუ შრომები, №341, თბილისი, 2002.
2. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, საკანდიდატო დისერტაცია.
3. ბატიაშვილი ზ, ცნობარი თურქეთზე, საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №23, თბილისი, 1999.
4. ბატიაშვილი ზ, თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
5. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულიდან თარგმნა და კომენტარები გაუკეთა გიორგი სორდიაშვილმა, თბილისი, 2000.

6. კომახია მ., პოლიტიკური ისლამი თურქეთში, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №47, თებერვალი 2001.
7. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
8. მაჩიტაძე ელ., ისლამისტური პარტიები თანამედროვე თურქეთში, ორიენტალისტური ძიებანი, კრებული, 3-4, თბილისი, 1995.
9. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
10. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
11. სანიკიძე გ., ალასანია გ, გელოვანი ნ, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.-XXI ს.-ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
12. Киреев Н.Г. История турции XX века. Москва, 2007
13. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
14. Шувалова Н.Б. Турция XX век(сборник обзоров). Москва, 2002.
15. Ahmet Akcül, „Dünyanın Değişimi ve Erbakan Dervimi,“ İstanbul. 1995.
16. Akşit N, „Milli Tarih,“ c.II. İstanbul, 1993.
17. Bilge. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Kış 7. Ankara, 1999.
18. Bodgener D., Ankara's pipe dreams come true. Meed, 22 April 1994.
19. Erbil Tuşalp., Şeriati beklerken. İstanbul, 1996.
20. Çavdar Tefvîk., Türkiye' nin Demokrasî Tarihi. Ankara, 2003.
21. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul, 2005.
22. Zürcher E. J Turkey: a modern history. 2004
23. www.turkishdailynews.com.tr
24. www.iimes.ru.
25. www.akparti.org.tr
26. www.chp.org.tr

27. www.mhp.org.tr
28. www.dyp.org.tr
29. www.anap.org.tr
30. www.dp.org.tr

თავი IV

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XXI საუკუნის 10-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2002-2011 წლებში

2002 წლის დასაწყისისათვის, თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში არამყარი სიტუაცია შეიქმნა. გაზაფხულის მინურულიდან კი პოლიტიკურ წრეებში დაიწყო საუბარი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების შესაძლო ჩატარებაზე. ქვეყნის ხელისუფლების მიერ ამგვარი შესაძლებლობის უარყოფის მიუხედავად, ანალიტიკოსთა დიდი ნაწილი იმთავითვე მიიჩნევდა, რომ ქვეყანაში შექმნილი ვითარება მოვლენების ამგვარი განვითარების რეალურ საფუძველს იძლეოდა. კერძოდ, პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითის შერყეული ჯანმრთელობა და ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესში პარტიებს შორის წარმოქმნილი უთანხმოება მოსალოდნელი სამთავრობო თუ პოლიტიკური კრიზისის შესაძლო დასაწყისად იყო მიჩნეული.

ივნისის დასაწყისში საზოგადოებასთან შეხვედრისას ბ. ეჯევითმა განაცხადა პრეზიდენტის „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიასთან დაპირისპირების შესახებ. პარტიის ლიდერი დევლეთ ბაჰჩელი სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა თურქეთის კონსტიტუციაში იმგვარ ცვლილებათა შეტანას, როგორცაა: სიკვდილით დასჯის გაუქმება; ქურთულ ენაზე სწავლებისა და სატელევიზიო გადაცემათა შემოღება და სხვა, რაც ევროკავშირში განევრიანების უმთავრეს წინაპირობას წარმოადგენდა.

ისეთ პრინციპულ საკითხზე, როგორც ევროკავშირში თურქეთის ინტეგრაციაა, მმართველ პარტიებს

შორის კონსენსუსის მიუღწევლობა ქვეყანაში სამთავრობო კრიზისის დაწყების მიზეზი შეიძლებოდა გამხდარიყო. პრემიერი იტოვებდა იმედს, რომ ოპოზიციურ პარტიათა ლიდერებთან კონსულტაციებით მოახერხებდა პარლამენტში ზემოხსენებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა მიღებას. თუმცა, პოლიტიკურ წრეებში კრიზისის თავიდან აცილების ერთადერთ საშუალებად ვადამდელი არჩევნების ჩატარებას იმთავითვე მიიჩნევდნენ. ამ მოსაზრებას დევლეთ ბაჰჩელის განცხადება აძლიერებდა: „მისი პარტიის პოზიცია ხელს შეუშლიდა სამთავრობო პოლიტიკური კურსის გატარებას.“

ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების გამართვის ირგვლივ დებატები მას შემდეგ გამწვავდა, რაც პრემიერ-მინისტრმა, „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბიულენტ ეჯევიტმა, დეპუტატებთან შეხვედრისას განაცხადა, რომ „ჰორიზონტზე არჩევნების გამართვის შესაძლებლობა ჩანდა და თანაპარტიელებს მოუწოდა წინასაარჩევნო კამპანიისაკენ.“ ეჯევიტის ეს განცხადება შეიძლება შეფასდეს როგორც მთავრობის მიერ (რომელიც მოვლენათა ამგვარი განვითარების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო) ვადამდელი არჩევნების ჩატარებასთან დაკავშირებით მიცემულ პირველ „ნიშნად.“

მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ ეჯევიტი აიძულა საზოგადოებისათვის განემარტა მისი სიტყვები, რომ ის „ჰორიზონტის“ მიღმა 2004 წელს დაგეგმილ საპარლამენტო არჩევნებს გულისხმობდა და არა ვადამდელს.

ქვეყანაში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, ეჯევიტის გადადგომის აუცილებლობაზე დებატები კიდევ უფრო გამწვავდა. ოპოზიციურ პარტიის დეპუტატებ-

თან ერთად თავად პრემიერ-მინისტრის თანაპარტიელთა ერთი ნაწილიც გადადგომის მოთხოვნით გამოვიდა.

ქვეყანაში დიდი გამოხმაურება მოჰყვა „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ლიდერისა და ვიცე-პრემიერის დევლეთ ბაჰჩელის 5 ივლისის განცხადებას ვადამდელი არჩევნების ჩატარებაზე (სამთავრობო კოალიციის წევრ პარტიათა ლიდერები – ბ. ეჯევიტი და მ. ილმაზი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ ვადამდელი არჩევნების ჩატარებას). მისი მოსაზრებით, პოლიტიკური გაურკვეველობა ქვეყანაში ეკონომიკური პროგრამის განხორციელების ერთ-ერთ უმთავრეს შემაფერხებელ ფაქტორად განიხილებოდა, რის გამოც აუცილებელი ხდებოდა მოენვიათ პარლამენტის სხდომა და მიეღოთ გადაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ. მისი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო 3 ნოემბრისათვის. ყოველივე ეს კი იმას მოასწავებდა, რომ თურქეთის მოქმედი ხელისუფლება არჩევნებს ჯანსაღ ატმოსფეროში ჩაატარებდა.

პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი გამოძახილი მოჰყვა ბაჰჩელის ამ გამოსვლას. სამთავრობო კოალიციის წევრის „დედასამშობლოს“ პარტიის ლიდერის მ. ილმაზის განცხადებით, „ის არჩევნების დაგეგმილ დროს ჩატარების მომხრე იყო.“ „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის თავმჯდომარის დ. ბაიკალის თქმით, „ქვეყანაში არსებული ვითარებიდან ერთადერთი გამოსავალი ვადამდელი არჩევნების ჩატარება იყო.“ ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ლიდერის რეჯეფ ერდოღანის განცხადებით, „დევლეთ ბაჰჩელიმ გამოსვლა ძალზე დაავიანა, აუცილებელი იყო არჩევნები უფრო ადრე ჩატარებულიყო.“

დენიზ ბაიკალო

თურქეთის წინასაარჩევნო პოლიტიკურ ცხოვრებაში საზოგადოების ყურადღება კიდევ ორმა ფაქტორმა მიიპყრო: პირველი – სახელმწიფო მინისტრის ქემალ დევრიშის აღიარებამ, რომ აპირებდა პოლიტიკური მოღვაწეობის დაწყებას (იგი ერთადერთი მინისტრი იყო, რომელიც არცერთი პოლიტიკური პარტიის წევრი არ იყო) და მეორე –

პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითსა და მის უახლოეს თანაპარტიელსა და ვიცე-პრემიერ ჰუსამეთინ ოზქანს შორის წარმოქმნილი დაპირისპირება (ორივე ფაქტი შეფასდა, როგორც წინასაარჩევნო პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი მოვლენა), რაც ჰ. ოზქანის როგორც პარტიის, ისე ვიცე-პრემიერის თანამდებობის დატოვებით დამთავრდა. ამ ფაქტმა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის რიგებში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ჰ. ოზქანის ამ ნაბიჯს სამი მინისტრის (სახელმწიფო მინისტრები – რეჯეფ ონადი, მუსტაფა ილმაზი და კულტურის მინისტრ ისთემიჰან თალაის) გადადგომა და ოცამდე დეპუტატის პარტიის რიგებიდან გასვლა მოჰყვა. ამით კი ვადაძეული არჩევნების ჩატარების პროცესმა დამატებითი იმპულსი შეიძინა.

არჩევნების გამართვის კონკრეტულ თარიღზე ალაპარაკდა კოალიციური მთავრობის წევრი, „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე მ. ილმაზი. ამ საკითხთან დაკავშირებით პარლამენტში წარმოდგენილ პარტიათა ლიდერებს შორის განსხვავებული მოსაზრებები არსებობდა, რაც უმთავრესად თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესის კრიტიკულ ფაზაში შესვლით იყო

გამონწვეული. კერძოდ, 2002 წლის 20 დეკემბერს კოპენჰაგენში დაგეგმილ ევროპის კავშირის სამიტზე უნდა გარკვეულიყო, თუ რომელი სახელმწიფოები შეძლებდნენ ხსენებულ ორგანიზაციაში განევრიანებაზე დიალოგის დაწყებას. მ. ილმაზი მიიჩნევდა, რომ ნოემბერში არჩევნების გამართვა („ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ინიციატივა) ხსენებული დიალოგის დაწყებისათვის აუცილებელი პოლიტიკური კრიტერიუმების შესრულების პროცესს მნიშვნელოვნად შეაფერხებდა. მიმომხილველთა გარკვეული ნაწილის აზრით, დ. ბაჭყალის ეს წინადადება სწორედ ამას ისახავდა მიზნად. იგი სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების, ეროვნულ უმცირესობათა ენებზე სწავლების და სხვა კატეგორიული წინადადებების წინააღმდეგი იყო.

2002 წლის 5 ივლისს სახელმწიფო მინისტრმა ჰასან გემიჯმა და განათლების მინისტრმა მეთინ ბოსტანჯიოღლუმ დატოვეს „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია.

თურქეთის საზოგადოების ყურადღება მიიპყრო საგარეო საქმეთა მინისტრმა ისმაილ ჯემმა და სახელმწიფო მინისტრმა ქემალ დევრიშმა. მთავრობაში მიმდინარე კრიზისის ფონზე ისინი განიხილებოდნენ ძალად, რომელსაც სამომავლო გეზი უნდა განესაზღვრა. მათ მოსაზრებებს შეუერთდა გადამდგარი ვიცე-პრემიერი ჰუსამეთინ ოზქანიცი, რამაც გააძლიერა მოსაზრება თითქოსდა ჯემი-დევრიში-ოზქანის სამეული შეეცდებოდა ახალი პოლიტიკური პარტიის ფორმირებას.

2002 წლის 11 ივლისს, ისმაილ ჯემმა დატოვა საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობა და „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის რიგები. 2002 წლის 22 ივლისს მან ჩამოაყალიბა „ახალი თურქეთის“ პარტია,

რაც თურქულ საზოგადოებაში შეფასდა, როგორც ბ. ეჯევიტის მთავრობისათვის მიყენებული ყველაზე მძიმე დარცყმა, რომელმაც საბოლოოდ ცხადყო, რომ არსებული ხელისუფლება ფუნქციონირების გაგრძელებას ვერ შეძლებდა. ვადამდელი არჩევნების ჩატარება გარდაუვალ რეალობად იქცა.

ის, თუ რამდენ ხანს შეძლებდა ბ. ეჯევიტის მთავრობა პოზიციების შენარჩუნებას, დამოკიდებული იყო ორ ძირითად ფაქტორზე: პირველი, დაიწვედა თუ არა

დეველეთ ბახჩელი

კოალიციური მთავრობის დეპუტატთა რაოდენობა 276-ზე დაბლა (პარლამენტში ნდობის ვოტუმის შესანარჩუნებლად საჭირო რაოდენობა) და მეორე, დარჩებოდა თუ არა მთავრობაში ქემალ დევრიში, რომელსაც შეეძლო ქვეყანაში სტაბილური ეკონომიკური ვითარების შენარჩუნება. ქ. დევრიში პოლიტიკურ პარტიათა ლიდერების

მხრიდანაც ზეწოლას განიცდიდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ჯემი-დევრიში-ოზქანის ახალი პოლიტიკური მოძრაობა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესო განცხადება გააკეთა პრემიერმა ბ. ეჯევიტმა - დევრიშის გადადგომის შემთხვევაში ისიც დატოვებდა თანამდებობას. ფაქტობრივად, ყოველივე ეს მეტყველებდა დევრიშის დადებით იმიჯზე.

2002 წლის 17 ივლისს გამართულ კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერების შეხვედრაზე გამოიკვეთა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების თარიღი. ბ. ეჯევიტმა და მ. ილმაზმა გაიზიარეს დ. ბაჰჩელის მოსაზრება არჩევნების 2002 წლის 3 ნოემბერს ჩატარე-

ბაზე. იმავდროულად მათ მიიღეს გადაწყვეტილება მთავრობაში დარჩენისა და არჩევნებამდე ხელისუფლების სათავეში ყოფნის შესახებ (მიუხედავად იმისა, რომ კოალიციური მთავრობის წევრი პარტიების დეპუტატთა რიცხვი ნდობის ქვოტების შენარჩუნებისათვის აუცილებელ რაოდენობაზე დაბლა დაეცა – 272 დეპუტატი).

პრემიერ-მინისტრმა და „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბ. ეჯევითმა, რამდენიმე დღის წინ კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერებთან მიღწეული შეთანხმების მიუხედავად განაცხადა, რომ იგი ვადამდელი არჩევნების ჩატარების წინააღმდეგი იყო და კონსულტაციების გამართვა დაიწყო ცალკეულ პოლიტიკურ პარტიებთან. სახელმწიფო ტელევიზიით (TRT-1) გამოსვლისას მან განაცხადა, რომ სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგად, ხელისუფლებაში მოსვლის მაღალი შანსი ჰქონდათ ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ და პროქურთული ორიენტაციის პარტიას. ბ. ეჯევითის მოსაზრებით, ისლამური და პროქურთული ორიენტაციის პარტიათა წარმატებამ, შეიძლება სერიოზული საფრთხე შეუქმნას ქვეყანაში არსებულ ლაიცისტურ რეჟიმს. მის მოსაზრებას დაუპირისპირდნენ სამთავრობო კოალიციის წევრები დ. ბაჰჩელი და მ. ილმაზი.

თურქეთის პარლამენტმა 2002 წლის 28 ივლისს განაახლა მუშაობა და 1 აგვისტოს მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების მიმდინარე წლის 3 ნოემბერს გამართვის შესახებ.

ანალიტიკოსთა აზრით, არჩევნებში საზოგადოება ძველ და ტრადიციულ პოლიტიკურ პარტიებს ნაკლებად ენდობოდა და სურდა ხელისუფლებაში ახალი პო-

ლიტიკური ძალების მოსვლა. ვარაუდით, არჩევნებში გამარჯვების რეალური შანსი შედარებით ახალ, ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას ჰქონდა. წინასწარი სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგებიც ქვეყანაში ამ პარტიის ლიდერის რეჯეფ თაიფ ერდოღანის მზარდ პოპულარობაზე მეტყველებდა.

არჩევნებში წარმატების რეალური შანსი გააჩნდათ მემარცხენე ორიენტაციის მქონე „სახალხო-რესპუბლიკურ“ (თავმჯდომარე - დენიზ ბაიკალი) და „ახალი თურქეთის“ (თავმჯდომარე - ისმაილ ჯემი) პარტიებსაც. უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ დ. ბაიკალმა 1999 წლის საპარლამენტო არჩევნებში 10%-იანი ბარიერის გადალახვა ვერ შეძლო და პარლამენტს მიღმა დარჩა. აქედან გამომდინარე, იგი ამ ეტაპზე ხელისუფლებაში მყოფ პოლიტიკურ ძალებთან არ ასოცირდებოდა, რაც მისი პარტიის რეიტინგის ზრდას მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს. ისმაილ ჯემი კი თურქეთის ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარულ და წარმატებულ პოლიტიკურ მოღვაწედ ითვლებოდა, მის მიერ ფორმირებული პარტია საზოგადოებაში ნოვატორული იდეებისა და მიდგომების გამტარებელ ძალად აღიქმებოდა. წინასაარჩევნო პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საკითხს, თუ რომელ პარტიაში გაერთიანდებოდა სახელმწიფო მინისტრი ქემალ დევრიში? მისი განვევრიანება იმ პოლიტიკური ერთეულის რეიტინგს მნიშვნელოვნად გაზრდიდა. 2002 წლის 5 აგვისტოს იგი გადადგა დაკავებული თანამდებობიდან, თუმცა ამაში მოულოდნელი არაფერი ყოფილა. ფაქტი ერთია, რომ მისი სახელი ბოლო დროს ხშირად ასოცირდებოდა ყოფილ საგარეო საქმეთა მინისტრ ისმაილ ჯემთან და მის პარტიასთან. 15 აგ-

ვისტოს ქ. დევრიშის განცხადებამ თავისი არჩევანის მემარცხენე-ცენტრისტულ „სახალხო-რესპუბლიკურ“ პარტიაზე შეჩერების შესახებ ქვეყნის პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია. განცხადების თანახმად, მისი მიზანი არჩევნების წინ მემარცხენე-ძალების გაერთიანება იყო. ამისკენ მოუწებდა, „ახალი თურქეთისა“ და „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიები, თანაც ისე, რომ მემარცხენე ძალების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თვითონ უარს ამბობდნენ პრემიერ-მინისტრის პოსტზე და აღნიშნულ თანამდებობას როტაციული პრინციპით ორორი წლის განმავლობაში ისმაილ ჯემსა და დენიზ ბაიკალს სთავაზობდა. ი. ჯემმა უარი განაცხადა ასეთ შემთავაზებაზე, რაც საკმარისი აღმოჩნდა ქ. დევრიშისათვის, რათა არჩევანი დ. ბაიკალზე შეეჩერებინა, რაც ცხადია, არაერთგვაროვნად იქნა აღქმული. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ მისი ეს ნაბიჯი რ. ერდოღანის ისლამური „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ხელისუფლების სათავეში ერთპიროვნულად მოსვლის აღკვეთის სურვილმა განაპირობა. მეორენი კი მიიჩნევდნენ, რომ ქ. დევრიშის ახალი თურქეთის პარტიაში განვითარების შემთხვევაშიც კი კითხვის ნიშნის ქვეშ რჩებოდა აღნიშნული პარტიის მიერ 10%-იანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვის საკითხი.

სექტემბრისათვის ქვეყანაში საარჩევნო სამზადისი სრული დატვირთვით მინდინარეობდა, რაც ძირითადად პარტიებს შორის წინასაარჩევნო ბლოკების ჩამოყალიბებასა და პარტიული სიების ახალი წევრებით გამტკიცების მცდელობაში გამოიხატებოდა. მაგალითად: სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია ყოველგვარ საარჩევნო

ბლოკში გაერთიანების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო. პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევიტის „დემოკრატიული-მემარცხენე“ პარტია კი არჩევნების წინ დეპუტატთა ნახევარმა დატოვა. კოალიციის მესამე წევრმა - „დედა-სამშობლოს“ პარტიამაც დეპუტატთა დიდი რაოდენობა დაკარგა, ამ შემთხვევაში მიზეზად მ. ილმაზისადმი უნდობლობას ასახელებდნენ.

როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო საინფორმაციო საშუალებებში დიდი რეზონანსი გამოიწვია 20 სექტემბერს უმაღლესი საარჩევნო კომისიის მიერ გამოტანილმა დადგენილებამ, რომლის მიხედვით „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ლიდერს რ. ერდოღანსა და ცნობილ ისლამისტ ნ. ერბაქანს აეკრძალათ არჩევნებში დეპუტატობის კანდიდატის სტატუსით მონაწილეობის მიღება. ისინი კონსტიტუციის 312-ე მუხლით იყვნენ ნასამართლევნი, რაც იდეოლოგიური დანაშაულის ჩადენისა და ანარქისტული მოღვაწეობის ნაქეზების გამო პოლიტიკურ მოღვაწეობაში გარკვეულ შეზღუდვებს ითვალისწინებდა, მათ შორის, პარლამენტის წევრად არჩევის უფლების ჩამორთმევასაც. მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის პარლამენტის მიერ გაუქმებული იყო 312-ე მუხლის მეორე ნაწილი, უმაღლესმა საარჩევნო კომისიამ შეუძლებლად მიიჩნია ძველი ფორმულირების მიხედვით გასამართლებული პირების უდანაშაულოდ ცნობა. ამას დაემატა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც აიძულებდა რ. ერდოღანს პარტიის დამფუძნებლის სტატუსზე უარი ეთქვა და თავმჯდომარის თანამდებობა დაეტოვებინა. იგი გადაწყვეტილების მხოლოდ პირველ ნაწილს დაემორჩილა. მიმომხილველთა აზრით, ერდოღანი მემკვიდრის ვინაობას არჩევნების შემდეგ დაასახელებდა.

არჩევნების წინ ეჭვს არ იწვევდა ის გარემოება, რომ 10%-იან საარჩევნო ბარიერს გადალახავდა „სახალხო-რესპუბლიკური“ და „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიები. მესამე პარტია, რომელსაც წარმატებას უწინასწარმეტყველებდნენ „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია იყო.

კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტის განკარგულებით სამთავრობო კაბინეტის ჩამოყალიბება იმ პარტიას დევალბოდა, რომელიც არჩევნებში ხმათა უმრავლესობას მოიპოვებდა და შესაბამისად, პრემიერ-მინისტრის ადგილსაც ის დაიკავებდა. მსგავს სიტუაციაში სამართლებრივ გადანყვეტილებას მიიღებდა ქვეყნის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი.

2002 წლის 3 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, რომლებშიც მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა დაახლოებით 80%-მა. შედეგების მიხედვით, არჩევნებში მონაწილე 19 პარტიიდან, 10%-იანი ბარიერი გადალახა მხოლოდ „სამართლიანობისა და განვითარების“ და „სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიებმა.

ამომრჩეველთა ხმების მონაპოვარით „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ 550 სადეპუტატო მანდატიდან მიიღო 363, რაც ხელისუფლების სათავეში აღნიშნული პარტიის ერთპიროვნული მოსვლის მაუნყებელი იყო.

1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	34.1	363
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	19.02	178
3	დამოუკიდებელი დეპუ-		9

	ტატები	
--	--------	--

არჩევნებში ისლამური პარტიის გამარჯვებასთან დაკავშირებით მიმომხილველები აღნიშნავენ, რომ 1983-1987 წლების შემდეგ თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მსგავსი ფაქტი (ერთი პარტიის ხელისუფლების სათავეში მოსვლა) არ მომხდარა.

არჩევნების შედეგად, პარლამენტს მიღმა დარჩნენ როგორც ქვეყნის ხელისუფლების სათავეში მყოფი კოალიციური მთავრობის წევრები, ასევე პარლამენტში წარმოდგენილი სხვა ოპოზიციური პარტიები.

არჩევნების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა პრემიერ-მინისტრის საკითხი. ერთ-ერთ რეალურ კანდიდატად „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე პოლიტიკურ საკითხებში აბდულა გული განიხილებოდა, რომელსაც პოლიტიკური მოღვაწეობის საკმაოდ დიდი გამოცდილება ჰქონდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ქვეყნის პრეზიდენტი სეზერი არჩევნების შემდეგ სიმპათიებით იყო გამსჭვალული თურქეთის კონტროლის პალატის ყოფილი თავმჯდომარის ვეჯდი გიონულის მიმართაც. პრემიერ-მინისტრის შესაძლო კანდიდატურად იმ პერიოდში სახელდებოდა აგრეთვე ცნობილი თურქი სახელმწიფო მოღვაწეები: აბდულქადირ აქსუ და ბიულენთ არდინჩი, თუმცა პოლიტიკოსთა აზრით, ახალი პრემიერის მოღვაწეობა მოკლევადიანი იქნებოდა, რადგანაც ერდოღანის პოლიტიკურ აკრძალვებს ვადა 2003 წლის იანვარში გასდიოდა.

363 სადეპუტატო მანდატის მფლობელ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას 4 დამოუკიდებელი ან „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის დეპუტა-

ტის მხარდაჭერით შეეძლო კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანისათვის აუცილებელი ხმების საერთო რაოდენობის ორი მესამედის მოგროვება, რაც მას შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელების საშუალებას მისცემდა.

არჩევნების შესახებ პირველი შეფასებები რიგ პარტიათა ლიდერებმა წინასწარი შედეგების გამოქვეყნებისთანავე გააკეთეს. „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილემ სელჩუკ ფეჰლ ივანოვლუმ უარყო ერთპარტიული პარლამენტის კანონიერება.

პრემიერ-მინისტრმა ბ. ეჯევითმა არჩევნების შედეგებით თავისი უკმაყოფილება გამოხატა. მისი აზრით, სამთავრობო კოალიციის წევრმა პარტიებმა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებით საკუთარ თავს თვითმკველელობის განაჩენი გამოუტანეს. ეჯევითმა ეჭვი გამოთქვა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის დემოკრატიული ფასეულობებისადმი ერთგულებაზე. ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ პარტიას ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თავისი სამომავლო პროგრამის შესახებ არ განუცხადებია, მას ოპტიმიზმის საფუძველს არ აძლევდა. თუმცა, მან მაინც გამოთქვა იმედი, რომ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ლაიციზმისა და დემოკრატიის გზით ივლიდა.

„ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ლიდერმა დევლეთ ბაჰჩელმა საკუთარ თავზე აიღო პასუხისმგებლობა არჩევნებში პარტიის წარუმატებლობის გამო.

რ. ერდოღანის განცხადებით, „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის არჩევნებში გამარჯვება თურქეთში ახალი ეპოქის დასაწყისი იყო. სპეციალურ ინტერვიუში მან განაცხადა, რომ კოპენჰაგენის სამიტამდე დარჩენილ მოკლე დროში მისი პარტია ძალ-ღო-

ნეს არ დაზოგავდა, რათა სრულფასოვნად შეასრულოს თურქეთის ევროკავშირში განევრიანების პროცესის შეუფერხებლად წარმართვისათვის ყველა აუცილებელი პირობა, რაც შეეხება პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურას, იგი პრეზიდენტთან მოლაპარაკებით გადაწყდებოდა. ჟურნალისტებთან შეხვედრა ერდოღანმა მუსტაფა ქემალ ათათურქის სიტყვებით დაიწყო: „ძალაუფლება უპირობოდ ხალხს ეკუთვნის,“ რითაც ლაიციზმის პრინციპებისადმი თავისი ერთგულება დაადასტურა.

რ. ერდოღანმა არჩევნების შეფასებისას გამოყო რიგი მნიშვნელოვანი საკითხები, რამაც ქვეყანაში შექმნილი სიტუაციის განმუხტვა გამოიწვია. პრესკონფერენციაზე მან ისაუბრა იმ ძირითადი გარანტიების შესახებ, რასაც „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ქვეყნის მოსახლეობას ჰპირდებოდა, რომ ხელისუფლება პატივისცემით მოეკიდებოდა მოქალაქეთა ცხოვრების წესს; დააჩქარებდა ევროპის კავშირში თურქეთის სრულფასოვანი განევრიანების პროცესს; გაძლიერდებოდა თურქეთის მსოფლიო საზოგადოებებში ინტეგრაცია; წაახალისებდა უცხოურ კაპიტალდაბანდებების განხორციელების პროცესს; გააგრძელებდა მსოფლიო სავალუტო ფონდის პროგრამების განხორციელებას და სხვა. ის შეეხო სხვა საკითხებსაც: კერძოდ, თავსაბურავის თემას, რომელიც საზოგადოებაში დაპირისპირების მიზეზს წარმოადგენდა, უპირატესობა არ მიენიჭება მას და მოხდებოდა აღნიშნული პრობლემის ურთიერთდათმობათა გზით გადაწყვეტა; დაცული იქნებოდა რწმენის თავისუფლება, პატივისცემით მოეკიდებოდნენ ქვეყნის ნებისმიერი მოქალაქის რელიგიურ აღმსარებლობას; ცხოვრებაში გაატარებდნენ საკანონმდებლო ცვლილებებს ეროვნულ უმცირესობისათვის მშობლიურ ენაზე ტელე-რადიო მა-

უნყებლობის განხორციელებასა და განათლების მიღებას; ქვეყნის სამხედრო ხელისუფლებასთან შეთანხმებით შემოღებულ იქნება ფასიანი სამხედრო სამსახური, რომელიც ბიუჯეტში შემოსავლების გაზრდის მნიშვნელოვან წყაროდ გადაიქცევა და სხვა.

თურქეთში გამართულ საპარლამენტო არჩევნებს ფართო გამოხმაურება მოჰყვა მსოფლიო მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებში. ტელეკომპანია STT-მ, არჩევნების შედეგები „პოლიტიკურ მიწისძვრად“ შეაფასა და ტრადიციული პარტიების წარუმატებლობა თურქეთში არსებულ ეკონომიკურ კრიზისს დაუკავშირა.

ფრანგული საინფორმაციო სააგენტო FAK-ის შეფასებით, ქვეყანა, სადაც დემოკრატიული ფასეულობების შენარჩუნება არმიის ძალისხმევით ხდება, პოლიტიკური სტაბილურობისაგან შორსაა. სააგენტოს განცხადებით, სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან ეკონომიკური კრიზისით შეწუხებული მოსახლეობის პროტესტის გამო ვერცერთმა ვერ შეძლო საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

თურქეთის საქმიანი და პოლიტიკური წრეები „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის მიერ მემარჯვენე ცენტრისტული პოზიციის დაკავებას ელიან, რაც, მათი აზრით, აღნიშნულ ძალას უფრო მეტ წარმატებას მოუტანს, ვიდრე რადიკალური ისლამის გზით სვლისას. თურქეთში 3 ნოემბერს გამართულმა საპარლამენტო არჩევნებმა დადებითი გამოხმაურება ჰპოვა მსოფლიო საზოგადოებრიობის (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის კავშირი) მხრიდანაც. მსოფლიოს წამყვანმა ქვეყნებმა ერდოღანის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის სურვილი დაადასტურეს. არჩევნების შედეგებით კმაყოფილება გამოხატეს ქვეყნის სა-

ფინანსო-ეკონომიკურმა წრეებმაც. გავლენიანი თურქი ბიზნესმენების აზრით, ხელისუფლების სათავეში ერთი პარტიის მოსვლამ ეკონომიკური რეფორმების გატარების პროცესი უნდა გააადვილოს, რაც ქვეყნის კრიზისიდან გამოსვლას შეუწყობდა ხელს. ერდოლანის დამაიმედებელმა და მომრიგებლურმა განცხადებებმა ხელი შეუწყო ქვეყანაში პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის სწრაფ სტაბილიზაციას.

არჩევნებში მემარჯვენე ცენტრისტული პარტიების კრახი საბედისწერო აღმოჩნდა. „ჭეშმარიტი გზის“, „დედასამშობლოს“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიების ლიდერებმა (თ. ჩილერი, მ. ილმაზი და დ. ბაჰჩელი) არჩევნების შემდეგ განაცხადეს პარტიის თავმჯდომარის პოსტიდან გადადგომისა და აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობის დასრულების შესახებ. უფლებამოსილების მოხსნის განცხადებით პრეზიდენტის წინაშე წარსდგა პრემიერ-მინისტრი ბ. ეჯევითი. პრეზიდენტმა ა. ნ. სეზერმა დააკმაყოფილა აღნიშნული მოთხოვნა, თუმცა, ეჯევითს სთხოვა ხელისუფლების სათავეში დარჩენა ახალი მთავრობის ჩამოყალიბებამდე.

2002 წლის 18 ნოემბერს ქვეყნის პრეზიდენტმა ა. სეზერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა და 58-ე მთავრობის ჩამოყალიბება დაავალა ერდოლანის პირველ მოადგილეს - აბდულა გულს.

პრემიერად აბდულა გულის მოსვლის შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აუცილებლობა პარლამენტს მოკლე დროში მიეღო ის საკონსტიტუციო ცვლილებები, რომლის შედეგად ერდოლანის პრემიერ-მინისტრად გახდომას სამართლებრივი წინააღმდეგობა აღარ ექნებოდა.

საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად, რ. ერდოღანს მიეცა უფლებამოსილება მონაწილეობა მიეღოს საპარლამენტო არჩევნებში, რომელშიც ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა.

2003 წლის 14 მარტს ერდოღანი გახდა თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი, რომელსაც ქვეყნის პრეზიდენტმა სეზერმა ოფიციალურად დაავალა 59-ე მთავრობის ჩამოყალიბება.

როგორც ვხედავთ, საერო, რესპუბლიკური თურქეთის უმაღლეს სახელისუფლებო ეშელონებში მთავარ პარტიად და ქვეყნის მეორე პირად მოგვევლინა ისლამური ორიენტაციის „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია, რომელსაც გააჩნდა ყველა სახელისუფლებო ბერკეტი და მოსახლეობაში აქტიური მხარდაჭერა იმისა, რომ მომავალ 2007 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში ის წამოაყენებდა თავის კანდიდატურას.

2007 წლის დასაწყისში, თურქეთში არსებულმა შიდა პოლიტიკურმა მოვლენებმა მთავრობაზე დიდი გავლენა მოახდინა, რაც აგრეთვე დაკავშირებული იყო პრეზიდენტის წინასაარჩევნო კამპანიასთან, რადგან ახალი პრეზიდენტის არჩევით თურქეთის პოლიტიკა შვიდი წლით წინასწარ იქნებოდა განსაზღვრული.

აბდულა გული

2007 წლის აპრილში თურქეთის პოლიტიკური ძალები მიმართული იყო საშინაო პოლიტიკის კურსზე. ერთ მხარეს იდგნენ – მოქმედი პრეზიდენტი (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი), ჯარი, პროფკავშირები, უნივერსიტეტის რექტორები, ოპოზიციური პარტიები, ხოლო მეორე

მხრივ – მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია.

მხარეთა დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი მოქმედი პრემიერ–მინისტრის რეჟეფ თაიფ ერდოღანის მიერ პრეზიდენტის თანამდებობაზე თავისი კანდიდატურის დასახელება იყო, რასაც ოპოზიციის მხრიდან 2007 წლის 14–15 აპრილს ანკარაში ნახევარმილიონიანი მიტინგი მოჰყვა.

თავად ერდოღანი და მისი მომხრეები აქტიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ მხარდამჭერ პარლამენტის წევრებთან, ახალგაზრდულ და ქალთა ორგანიზაციებთან.

2007 წლის 18 მარტს, მმართველმა პარტიამ, შვიდსაა თიანი შეხვედრის დროს განიხილა ერდოღანის სააკითხი პრეზიდენტობის კანდიდატობასთან დაკავშირებით. პარტიამ თავად ერდოღანს მიაწოდო ამ სააკითხის გადაწყვეტა. დიდი ფიქრის შემდეგ, რეჟეფ თაიფ ერდოღანმა მოხსნა თავისი კანდიდატურა და პრეზიდენტობის კანდიდატად დაასახელა თავისი მოადგილე, საგარეო საქმეთა მინისტრი აბდულა გული.

მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიიდან აბდულა გულის პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებამ ოპოზიციის, საერო და სამხედრო ელიტის გაღიზიანება გამოიწვია. მთელ ქვეყანაში გაიმართა საპროტესტო აქციები, რომლებშიც მონაწილეობა მილიონობით ადამიანმა მიიღო. დემონსტრანტებმა მმართველი პარტია სახელმწიფოს საერო პრინციპების უარყოფასა და თურქეთის ისლამიზაციის მცდელობაში დაადანაშაულეს. გენშტაბის ხელმძღვანელების გამოსვლებში საუბარი იყო სახელმწიფოში არსებული ისლამიზაციის საფრთხის შესახებ, ხოლო ცენ-

ტრალური საინფორმაციო საშუალებები კი ახალი სამხედრო გადატრიალების შესახებ ლაპარაკობდნენ.

თურქეთში შექმნილმა წინააღმდეგობამ და დაძაბულობამ, ქვეყანა ვადამდელ საპარლამენტო არჩევნებამდე მიიყვანა.

2007 წლის 22 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 42.5 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ.

№	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	46,58	341
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	20,87	112
3	ნაციონალური მოძრაობის პარტია(MHP)	14,27	71
4	დემოკრატიული პარტია (DP)	5,41	-
5	დამოუკიდებელი	5,19	26

პრემიერ-მინისტრ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ, 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნებთან შედარებით, ხმების რაოდენობა 34,1 პროცენტიდან 46,47 პროცენტამდე გაზარდა. თუმცა წინა მოწვევის პარლამენტისაგან განსხვავებით, პარტიას დეპუტატთა ნაკლები რაოდენობა ეყოლებოდა. რისი მიზეზიც გახლდათ ორი ოპოზიციური პარტიის ათპროცენტიანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

მმართველმა პარტიამ ბოლოს 53 წლის წინათ შეძლო არჩევნებში უკეთესი შედეგის ჩვენება. მსგავსი წარმატების მიღწევა 1954 წელს „დემოკრატიულმა“ პარტიამ მოახერხა. ამის შემდეგ ყველა მმართველი პარტია კარგავდა მხარდამჭერთა რაოდენობას. 2007 წლის არჩევნების შედეგები პრემიერ-მინისტრის მორალური გამარჯვებაც იყო. მხარდამჭერებთან შეხვედრისას ერდოლანი აცხადებდა, რომ „დემოკრატიამ თურქეთში ძალიან მნიშვნელოვანი ტესტი ჩააბარა. ვისთვისაც არ უნდა მიგეცათ ხმა, ჩვენ პატივს ვცემთ თქვენს არჩევანს და განსხვავებულ აზრს. ჩვენი პასუხისმგებლობაა დავიცვათ რესპუბლიკის პრინციპები, რაც მუსტაფა ქემალ ათათურქმა დაუსახა თურქ ერს.“

2007 წლის საპარლამენტო არჩევნების შედეგები, ოპოზიციური „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერის დ. ბაიკალისათვის არასასიამოვნო ინფორმაცია იყო. პარლამენტს დაუბრუნდა ულტრამემარჯვენე „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია, დევლეთ ბახჩელის ხელმძღვანელობით.

პარლამენტში განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მოხვდნენ (28) დამოუკიდებელი დეპუტატები, რაც დიდი წარმატება იყო. მათ შორის 25 დეპუტატი „ქურთული დემოკრატიული“ პარტიის წევრები იყვნენ.

2007 წლის 20 აგვისტოს ჩატარდა პრეზიდენტის არჩევნების პირველი ტური, რომელსაც ბოიკოტი გამოუცხადა მეჯლისში შემავალმა ოპოზიციურმა პარტიებმა. შედეგად, არჩევნების პირველ ტურში პრეზიდენტობის ერთადერთმა კანდიდატმა აბდულა გულიმ ფარული კენჭისყრით მოაგროვა 367 ხმა, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა გამარჯვებისათვის. თურქეთის კონსტიტუციის მიხედვით, პირველ და მეორე ტურში, 550 ადგილი-

ან მეჯლისში პრეზიდენტობის კანდიდატმა ხმათა კონსტიტუციური უმრავლესობა უნდა მოაგროვოს.

2007 წლის 28 აგვისტოს, თურქეთის პარლამენტმა მესამე ტურში, სახელმწიფოს ახალი მეთაური ხმათა უმრავლესობით აირჩია. სახელმწიფოს მეთაურის უფლებამოსილება 56 წლის აბდულა გულმა ქვეყნის მოქმედი პრეზიდენტისაგან (ახმედ ნეჯდეთ სეზერი) ანკარაში, ჩანკაიშის რეზიდენციაში გადაიბარა.

2007 წლის 21 ოქტომბერს თურქეთში მმართველი პარტიის ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების (მათ შორის პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევის) შესახებ. ცვლილებებს მხარი დაუჭირა მასში მონაწილეთა 68,95%-მა. მმართველმა პარტიამ აღნიშნული ცვლილებების შემდეგ განაგრძო ახალი რეფორმების გატარება.

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ამ ცალსახა წარმატებების მიუხედავად, ლაიცისტურად მიჩნეულ ძალებს არ შეუწყვეტიათ ბრძოლა. ერთ-ერთი ბოლო გაბრძოლება იყო 2008 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოში მმართველი პარტიის დახურვის მოთხოვნით საქმის აღძვრა. აღნიშნული საქმე პარტიის სასარგებლოდ დასრულდა.

თუმცა არც სამართალდამცავი ორგანოები მსხდარან გულხელდაკრეფილნი. 2007 წლიდან დაიწყო და დღემდე გრძელდება ე. წ. „ერგენეკონის საქმის“ გამოძიება, რომელსაც თან ახლავს ათეულობით სამხედროს, ყურნალისტის, მეცნიერების, პოლიტიკოსებისა და ა. შ. დაჭერის ტალღები. მათ ბრალად ედებათ ტერორისტული ორგანიზაციის შექმნა, რომელსაც უნდა გამოეწვია არეულობები ქვეყანაში. შექმნილი ქაოსის ფონზე კი გაეხსნებოდათ გზა სამხედრო გადატრიალე-

ბის მოწყობისათვის. ორგანიზაციას ჰქონდა 6 სამმართველო (მათგან 4 სამხედრო და 2 სამოქალაქო).

გავრცელებული ინფორმაციით, ორგანიზაციას ჰყავდა შეიარაღებული დანაყოფები, გააჩნდათ მოქმედების კონკრეტული გეგმა. არსებობს ეჭვი, რომ მათ კავშირი ჰქონდათ თურქეთში მოქმედ სხვა ტერორისტულ ორგანიზაციებთანაც.

ე. წ. „ერგენეკონის საქმე“ იმითაც არის განსაკუთრებული თურქეთის ისტორიისათვის, რომ პირველად მოხდა მოქმედი თურქი სამხედრო მოსამსახურეების (მათ შორის გენერლების) დაკავება–გასამართლება.

როგორც გამოძიების მასალებიდან ჩანს, აღნიშნულმა ორგანიზაციამ მის გაშიფვრამდე უკვე მოასწრო გარკვეული სახის ტერორისტული აქტების ჩატარება.

ორგანიზაციის წინააღმდეგ თურქეთის სხვადასხვა გუბერნიაში განხორციელებული დაკავებებისა და ჩხრეკების დროს სამართალდამცავმა ორგანოებმა ამოიღეს შეიარაღების დიდი პარტიები და დოკუმენტაცია, რაც გამოძიებაზე წარმოდგენილ იქნა სამხილის სახით.

საინტერესოა, რომ დაკავებულთა მიმართ სიმპათიები გამოთქვეს როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე ძალებმა (მათ შორის ოპოზიციურმა პოლიტიკურმა პარტიებმა).

აღსანიშნავია, რომ ე. წ. „ერგენეკონის საქმესთან“ დაკავშირებული ძიება ჯერჯერობით არ დასრულებულა და როგორც თურქი მიმომხილველები ვარაუდობენ, შესაძლებელია მას დაჭერების ახალი სერია მოჰყვეს.

2009 წლის 29 მარტს თურქეთში, მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარების ფონზე ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობდა

21 პოლიტიკური პარტია და დამოუკიდებელი კანდიდატები.

ადგილობრივი არჩევნები თურქეთში მძიმე და დაძაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა. საარჩევნო უბნებზე არეულობის დროს დაიღუპა შვიდი, ხოლო დაიჭრა ასამდე ადამიანი.

თურქეთის მასშტაბით 177.221 საარჩევნო უბანზე 70 მილიონიდან ხმა მისცა 48 მილიონმა ამომრჩეველმა. მმართველმა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ ამომრჩეველთა 38,17% მოიპოვა. 23,5%-ით მეორე ადგილზე გავიდა „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია, 14,3%-ით მესამე ადგილი დაიკავა „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიამ.

მმართველმა პარტიამ შეინარჩუნა თავიანთი პოსტები თურქეთის დიდ ქალაქებში, როგორცაა: სტამბული და ანკარა, მაგრამ დათმო პოზიციები ანტალიაში, დიარბაქირსა და იზმირში.

არჩევნების შემდეგ ერდოლანმა განაცხადა: „ჩვენ მივიღეთ გამოწვევა ხალხისაგან და ავიღეთ მათგან მაგალითი.“

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ინიციატივით 2010 წლის 12 სექტემბერს ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებებზე. ამჯერად რეფორმების პაკეტი მოიცავდა 26 მუხლის ცვლილებას. რეფერენდუმში მონაწილე 57,88%-მა მხარი დაუჭირა შემოთავაზებულ წინადადებას.

რეფერენდუმის შედეგად ცვლილებები განხორციელდა საკონსტიტუციო და სამხედრო სასამართლოებში, მოსამართლეთა და პროკურორთა უმაღლეს საბჭოებში; გაიზარდა ადამიანის უფლებები, შეიცვალა პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა და ა. შ.

ერდოლანის მთავრობის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული პროექტი იყო ე. წ. „ქურთული ინიციატივა“, რომელიც მიზნად ისახავდა ქურთული წარმოშობის მოქალაქეების წინაშე არსებული პრობლემების მოგვარებას. ამ მიზნით თურქეთის სახელმწიფო ტელევიზიაში 24 საათიანი მაუწყებლობა დაიწყო ქურთულენოვანმა არხმა, გაიხსნა ქურთული ენის შემსწავლელი კურსები და ფაკულტეტები უმაღლეს სასწავლებლებში; შემუშავდა და განხორციელდა სოციალური და ეკონომიკური ხასიათის პროექტები ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთში მცხოვრებ მოქალაქეებისათვის.

რ. ერდოლანი და ა. გული

თუმცა ამის მიუხედავად, პროქურთულ ორგანიზაციებს მაინც არასაკმარისად მიაჩნდათ ხელისუფლების ქმედებები. ისინი მოითხოვენ ე. წ. „დემოკრატიულ ავტონომიას“, რაც მიუღებელია თურქეთის ხელისუფლებისათვის. შედეგად, „ქურთისტანის მუშათა“ პარტია ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სხვადასხვა ინტენსიურობით აწყობდა ტერორისტულ აქტებს, რასაც ასეულობით ადამიანის სიცოცხლე ეწირებოდა. ხშირი იყო შეიარაღებული შეტაკებები თურქეთის პოლიციასა და სამხედროებთან.

2011 წლის 21 თებერვალს, თურქეთის მმართველი „სამარ თლიანობისა და განვითარების“ პარტია, მეჯლისში შევიდა წინადადებით, რომ მეჯლისის არჩევნები დანიშნულიყო 2011 წლის 12 ივნისს, პარლამენტმა ეს წინადადება 2011 წლის 3 მარტს დაამტკიცა.

2011 წლის 11 აპრილს პოლიტიკურმა პარტიებმა უმაღლეს საარჩევნო საბჭოში წარადგინეს საკუთარი კანდიდატების სია. 24 პოლიტიკური პარტიიდან ექვსმა განაცხადა უარი მონაწილეობის მიღებაზე, დანარჩენმა 18-მა კი გამოხატა სრული მზადყოფნა ბრძოლისთვის.

წინასწარი მონაცემებით, ხსენებული 18 პარტიიდან 10%-იანი ბარიერს მხოლოდ „სამართლიანობისა და განვითარების“, „სახალხო-რესპუბლიკური“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიები გადალახავენ.

ქურთული „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიამ აირჩია უკვე გამოცდილი და წარმატებული ტაქტიკა. თავისი წარმომადგენლები დამოუკიდებელ კანდიდატებად წარადგინა. კანონით ეს ნებადართულია. სამხრეთ-აღმოსავლეთ საარჩევნო ოლქებში, რომლებიც უპირატესად ეთნიკური ქურთებით არიან დასახლებული, ამ კანდიდატებს გამარჯვების სრულ გარანტიას აძლევდა. ახალი პარლამენტის მუშაობის დაწყების შემდეგ ეს დეპუტატები ჩამოაყალიბებდნენ საკუთარ ფრაქციას და დააფიქსირებდნენ, რომ წარმოადგენდნენ „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიის ინტერესებს.

პარტიათა დანარჩენი ნაწილების მცდელობა, გაერთიანებულიყვნენ ბარიერის გადასალახად, როგორც მოსალოდნელი იყო კრახით დასრულდა.

ერთი შეხედვით, ძალთა ასეთი მარტივი განაწილება არ ხდოდა საპარლამენტო არჩევნების წინასაარჩევნო კამპანიას მძაფრს. საქმე ისაა, რომ გამარჯვების შემთხვევაში მმართველ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას (უკვე მესამედ), საშუალება ეძლეოდა, ჩამოეყალიბებინა ერთპარტიული მმართველობა,

რაც რეკორდული იქნებოდა თურქეთის მრავალპარტიული სისტემის ფუნქციონირების ისტორიაში. სწორედ ეს ჰქონდა მიზნად დასახული მმართველ პარტიას და მის ლიდერს - რეჯეფ ერდოღანს.

წინასაარჩევნო მზადების პროცესის ანალიზი გვაძლევს საშუალებას გავაკეთოთ დასკვნა, რომ საარჩევნო მართონი პირველ ეტაპზე ყველაზე წარმატებით და ორგანიზებულად მმართველმა პარტიამ გაიარა. რა თქმა უნდა, დიდ როლს თამაშობს ადმინისტრაციული რესურსიც, თუმცა ასევე უნდა აღინიშნოს ამ პარტიის წინასაარჩევნო ბრძოლის ყველა მიმართულებით გამოყენებული მოქნილი ტაქტიკა და სტრატეგია.

ამ დასკვნას ამყარებდა წინასაარჩევნო გამოკითხვები. მაგალითად, თურქული კვლევითი ცენტრის, Andy-ar – ის მიერ ჩატარებული შედეგებიდან აშკარად ჩანდა, თუ როგორ იმატა მმართველი პარტიის მხარდამჭერთა რაოდენობამ 2010 წლის სექტემბრის შემდეგ, რაც გვაფიქრებინებდა იმას, რომ ეს მართლაც წარმატებული წინასაარჩევნო კამპანიის შედეგი იყო.

„ნაციონალური მოძრაობის“ და „სახალხო-რესპუბლ იკური“ პარტიის წარმატების შემთხვევაში ექსპერტები განიხილავდნენ მათ მიერ კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას. თუმცა, მოვლენების ამგვარი განვითარება ნაკლებად სავარაუდო იყო, უპირველეს ყოვლისა იმის გამო, რომ პარტიებს შორის დიალოგში საკმაოდ დიდი სირთულეები არსებობდა.

გარდა ამისა, უკანასკნელ პერიოდში „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის გარშემო საკმაოდ დიდი აჟიოტაჟი შეიქმნა (გამოქვეყნდა კანიდატების ეროტიკული სკანდალური ვიდეოები). ექსპერტების წრეში საკმაოდ

აქტიურად განიხილებოდა ვერსია, რომ ეს სკანდალები ინიცირებული იყო კონკრეტული პოლიტიკური ძალის მიერ, იმ მიზნით, რომ ნაციონალისტებს დაეკარგათ 10%-იანი ბარიერის გადალახვის შანსი. არიელ კოენმა (ექსპერტთა საბჭოს, Trend-ის წევრი) გამოთქვა მოსაზრება, რომ ეს აუიოტაჟი ყველაზე მეტად ხელს მმართველ პარტიას აძლევდა, ვინაიდან თუკი ნაციონალისტები ვერ გავიდოდნენ პარლამენტში, ამით „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას რეალური შანსი ექნებოდა მოეპოვებინა საკონსტიტუციო უმრავლესობა.

ექსპერტთა ნაწილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ თურქეთში პოლიტიკური პარტიების წარმატება არჩევნებზე, განსაკუთრებით მათ ლიდერებზე იყო დამოკიდებული.

ამ ფონზე საინტერესოა 2010 წლის დეკემბერში თურქული სტრატეგიული და სოციალური კვლევების ცენტრის „Metropol“-ის მიერ ჩატარებული გამოკითხვები, რომელთა შედეგად 40.6%-მა პოლიტიკური პარტიის სასურველ ლიდერად დაასახელა რეჯეფ ერდოღანი („სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია), 22.5%-მა ქემალ კილიჩდაროღლუ („სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია), 8.6%-მა კი დევლეთ ბაჰჩელი („ნაციონალური მოძრაობა“). ეს ყველაფერი მიუთითებდა იმაზე, რომ მმართველ პარტიას ჰყავდა ქარიზმატული ლიდერი, რაც მრავალი ექსპერტის აზრით, წარმატების ერთ-ერთი საკმაოდ მნიშვნელოვანი წინაპირობა იყო.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანის უმთავრესი მიზანი იყო, ქვეყანა სერიოზული არეულობის გარეშე მიეყვანა საპარლამენტო არჩევნებამდე, ვინაიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მმართველი პარტიის რეიტინგი მკვეთრად შემცირდებოდა.

შიდაპოლიტიკური დესტაბილიზაცია ქვეყანაში შექმნილი გამოეწვია მხოლოდ „ქურთების მუშათა“ პარტიას. თუმცა, 2010 წლის 13 ოქტომბერს ერდოღანმა ქურთების წინამძღოლის, სამუდამო პატიმრობაში მყოფი აბდულა ოჯალანის დახმარებით საპარლამენტო არჩევნებამდე შექმნილი მუშათა პარტიასთან მოლაპარაკება. მიუხედავად ამისა, ქურთების საკითხი კვლავ ნომერ პირველ პრობლემად რჩებოდა ქვეყანაში.

წინასაარჩევნო მარათონის დროს, პირველი სერიოზული გამწვავება ქურთული „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიის კანდიდატების გამო მოხდა 19 აპრილს, როდესაც უმაღლესმა საარჩევნო საბჭომ სიიდან ამოიღო პარტიის შვიდი კანდიდატი იმ მიზეზით, რომ ისინი ნასამართლევნი იყვნენ, რაც არ აძლევდა მათ უფლებას კენჭი ეყარათ პარლამენტში. ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგ თურქეთის მთელ რიგ პროვინციებში ასეულობით დემონსტრანტი გამოვიდა. მმართველი პარტიის ოპონენტებმა ეს გადაწყვეტილება შეაფასეს, როგორც დემოკრატიულ პრინციპებთან წინააღმდეგობაში მყოფი. ამ ვერდიქტმა კრიტიკა ევროპელი პოლიტიკოსების მხრიდანაც დაიმსახურა.

წარმოქმნილი პრობლემის გადასაჭრელად პრეზიდენტის რეზიდენციაში შედგა შეხვედრა ქვეყნის პრეზიდენტ აბდულა გულსა და დიდი ნაციონალური კრების სპიკერ მეჰმეთ ალი შახინს შორის. შეხვედრამდე თავის

განცხა დებაში პრეზიდენტმა აღნიშნა: „პრობლემის გადაჭრის საკითხს ყველა კონსტრუქციულად უნდა მიუდგეს... ამასთან, მათი კანდიდატურები მოხსნილია გარკვეული დოკუმენტაციის არწარდგენის გამო.“ თავის მხრივ, შახინმა განაცხადა, რომ სურს ეს გადანყვეტილება გადაიხედოს, თუ კანონმდებლობის მხრიდან არ არის რაიმე ბარიერი ამ კანდიდატებთან დაკავშირებით. შეხვედრიდან 24 საათის შემდეგ ქურთული პარტიის დეპუტატების კანდიდატურები იქნა აღდგენილი.

ქურთული პრობლემა და მისი გადაჭრის გზები წინასაარჩევნო კამპანიის განმავლობაში ბევრი პარტიისთვის პოტენციური მომხრეების რაოდენობის ზრდის სერიოზულ ბერკეტს წარმოადგენდა. „სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიამ ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი პროგრამაც კი გამოაქვეყნა. დოკუმენტში შეთავაზებული იყო მთელი რიგი ცვლილებები პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ და ეკონომიკურ სფეროებში. განსხვავებით მმართველი პარტიისგან, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ქვეყნის აღმოსავლეთ რეგიონების ეკონომიკური განვითარება გადაჭრიდა თურქეთში მცხოვრები ქურთების ყველა პრობლემას. „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის გენერალური თავმჯდომარე, ქემალ კილიჩდაროღლუ ხაზს უსვამდა ქურთებთან სერიოზული პრობლემების არსებობას დემოკრატიისა და ადამიანთა უფლებების კუთხით.

აპრილში ასევე წამოიჭრა პოლემიკა ქვეყანაში საპრეზიდენტო მმართველობის შემოღების პერსპექტივაზე. მთავრობის ხელმძღვანელი, თავის სამოქმედო გეგმაში აცხადებდა, რომ თურქეთში უნდა ჩატარდეს რეფე-

რენდუმი, ახალ საპრეზიდენტო მმართველობის ფორმაზე გადასვლაზე.

2011 წლის 12 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 50.2 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ.

	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	49,85	327
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	25,98	135
3	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	13,04	53
4	დამოუკიდებელი	6,58	35

როგორც ვხედავთ, საპარლამენტო არჩევნებში „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ ტრიუმფალურად, დამაჯერებლად გაიმარჯვა. საერთო ჯამში, მმართველმა პარტიამ შეძლო არა მარტო მიღებული ხმების რაოდენობის გაზრდა, არამედ თურქეთის 81 გუბერნიიდან გაიმარჯვა 61-ში (მათ შორის სტამბოლში, ანკარაში, ტრაპიზონში, ანტალიაში, ართვინში და ა. შ.).

2011 წლის საპარლამენტო არჩევნებში მმართველი პარტიის წარმატების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად, თურქეთის წარმატებულ ეკონომიკასა და სახელმწიფო უწყებების მუშაობის გაუმჯობესებას მიიჩნე-

ვენ. 2010 წელს თურქეთის ეკონომიკის ზრდამ 8,9% შეადგინა, ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალი კი 10079 დოლარამდე გაიზარდა.

პარტიის გეგმებში შედის ისეთი პროექტების განხორციელება, როგორცაა: არხების გაყვანა შავი და ეგეოსის ზღვის აუზებში, სტამბულთან ახალი ქალაქის აშენება, ახალი ხიდების, აეროპორტების, საავადმყოფოების მასობრივი მშენებლობა და სხვა.

2011 წლის 12 ივნისის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ, თურქეთში ყველაზე აქტუალური საკითხი საკონსტიტუციო ცვლილებები იყო. გასულ წლის სექტემბერში ჩატარებული რეფერენდუმის დროს, ამ ნაბიჯს მოსახლეობის 58% მიემხრო.

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის (AKP) მიერ შემუშავებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა პაკეტში, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, იუსტიციის სისტემის რეორგანიზაცია იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შესუსტებას.

თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიის მანძილზე პოლიტიკა და ჯარი ერთმანეთისგან გამიჯნული არ ყოფილა. წლების განმავლობაში სამხედროები ქემალისტური რესპუბლიკის პრინციპების სადარაჯოზე იდგნენ. ყოველთვის, როცა პროდასავლური, ანტიკომუნისტური ან სეკულარული პრინციპები საფრთხის ქვეშ დგებოდა, სახელმწიფო საქმეებში თურქული ჯარი ერეოდა. სამხედრო ძალამ, ბოლო 50 წლის განმავლობაში, არჩეული მთავრობა 4-ჯერ გადააყენა. სამხედროების მიერ ჩამოყალიბებული „ღრმა სახელმწიფო“ (Derin Devlet), დროთა განმავლობაში პარალელურ მთავრობად იქცა. იგი წარ-

მოადგენდა „გლადიოს“ ტიპის ქსელს, რომელიც NATO-ს ქვეყნებში 1950-იან წლებში ჩამოყალიბდა. ამ უკანასკნელის მისია ანტიკომუნისტური კამპანიისა და საბჭოთა ოკუპაციის შემაკავებელი ძალების ცენტრის შექმნა გახლდათ. თავდაპირველად ეს ორგანიზაცია იდეოლოგიური საფრთხეების წინააღმდეგ ინტელექტუალური ელიტის კონსოლიდაციას ითვალისწინებდა. თუმცა პერიოდულად „ღრმა სახელმწიფოს“ ოფიცრები სამხედრო ოპერაციებშიც მონაწილეობდნენ. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, აქცენტი „ქურთების მუშათა“ პარტიის (PKK) მიერ წამოწყებული საშიშ კამპანიაზე გადაიტანეს. „ღრმა სახელმწიფოს“ თურქეთში ორი განშტოება ჰქონდა: 1) სპეციალური სამხედრო ერთეული, რომელიც სამხედრო ელიტისგან შედგებოდა; 2) სამოქალაქო-პოლიტიკური ფრთა.

2007–2012 წლებში, სამხედრო გენერალიტეტის საქმიანობასთან დაკავშირებული გამოძიების დროს, 500-მდე გენერალი და ოფიცერი დააკავეს. პროკურორები დაობდნენ, რომ მკვლელობების, ტერორიზმის და ქაოსის გამო, თურქეთის სტაბილურობას ექმნებოდა საფრთხე და ახალი სამხედრო გადატრიალებისთვის ნიადაგი მზადდებოდა. დღეს AKP, სასამართლოზე კონტროლის გამკაცრებით, სამხედრო ხუნტის საქმიანობის აღკვეთას ცდილობს.

სამხედროებსა და სამოქალაქო ძალებს შორის დაძაბულობა ეს არის დაპირისპირება ლაიციზმისა და ისლამიზმის მომხრეებს შორის. ქვეყანაში საკანონმდებლო ცვლილებების მიუხედავად, რომელთაც შეზღუდეს არმიის პოლიტიკური როლი, არმიის ვალდებულებები უცვლელი რჩება უკვე 70 წლის განმავლობაში. სახელმწი-

ფოს შიგნით არმია არის სრულიად ავტონომიური ინსტიტუტი. ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს პოლიტიკური გადაწყვეტილებების გამოტანისას და როგორც „სახელმწიფო სუვერენიტეტის მცველი“ აკონტროლებს პოლიტიკურ ხელისუფლებას. „ტერმინი,“ სამხედრო პატრონაჟის სისტემა,“ საკმაოდ ზუსტად აღწერს პოლიტიკურ წყობას, რომელიც ფუნქციონირებს თურქეთში.

პირველად თანამედროვე თურქეთის ისტორიაში 2010 წლის ნოემბერში სამი გენერალი დაითხოვეს თავიანთი პოსტებიდან სამოქალაქო ხელისუფლების გადაწყვეტილებით. ეს გენერლები არიან იმ 200 ოფიცერს შორის, რომლებიც ეჭვიმტანილნი არიან 2003 წლის სამხედრო გადატრიალების მოწყობის მცდელობაში (საქმე აღიძრა 2010 წელს). გამოძიებამ შეთქმულებით, რომელსაც არ ადასტურებენ სამხედროები, გაამწვავა ურთიერთობა მთავრობასა და არმიას შორის.

სამხედროებსა და ხელისუფლებას შორის დაპირისპირება 2012 წელსაც გრძელდება. ხელისუფლებასთან კონფლიქტის შემდეგ, რასაც შეიარაღებული ძალების ძველი ხელმძღვანელობის გადადგომა მოჰყვა, თურქეთის პრეზიდენტმა აბდულა გულმა დაამტკიცა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი ხელმძღვანელობის ახალი შემადგენლობა.

თურქეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსად დაინიშნა ქვეყნის ჟანდარმერიის ყოფილი უფროსი ნეჯდეთ ეხელი, სახმელეთო ჯარების ხელმძღვანელობ ა ჩაიბარა გენერალმა ჰაირი ქივრიქოღლუმ, სამხედრო-საზღვაო ძალებს უხელმძღვანელებდა აღმირალი ემინ მურად ბილგელი, ხოლო სამხედრო-საჰაერო ძალებს - გენერალი მეჰმედ ერთენი.

როგორც ცნობილია, თურქეთის შეიარაღებული ძალების უმაღლესმა ხელმძღვანელებმა 2012 წლის მარტში პროტესტის ნიშნად დატოვეს თავიანთი თანამდებობები, რაც დაკავშირებული იყო არმიის მაღალჩინოსანი ოფიცრებისა და გენერლების დაპატიმრებასთან, რომლებსაც ბრალი ედებოდათ რეჟეფ ერდოღანის მთავრობის დამხობის მცდელობაში.

რესპუბლიკური თურქეთის არმია ამჟამად წარმოადგენს საკმაოდ იდეოლოგიზირებულ ლობისტურ ჯგუფს, რომლის უფლებაა – ჩაერიოს ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ჩანერილია კონსტიტუციაში. თურქეთის სამხედრო წრეების პოლიტიკური იდეოლოგიის საფუძველი არის ნაციონალიზმი, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა და ათათურქის იდეალებისადმი ერთგულება. თურქულ არმიას აქვს დიდი გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე კომპანიების ჯგუფის სახით, რომლებიც გაერთიანებული არიან ფონდში – *ჯარის ურთიერთდახმარების ასოციაცია*. უნდა აღინიშნოს, რომ არმია მნიშვნელოვანი პოპულარობით სარგებლობს ქვეყნის მოსახლეობაში, ამასთან არა როგორც უსაფრთხოების გარანტი, არამედ როგორც პოლიტიკური ძალა.

თურქეთში, სამოქალაქო და მილიტარისტულ ინსტიტუტებს შორის დაპირისპირება მხოლოდ აზრთა სხვადასხვაობით არ შემოიფარგლება. დღის წესრიგში ქვეყნის ორიენტაციის საკითხიც დგას - რა პოლიტიკურ გზას აირჩევს ის. დარჩება დასავლეთის მოკავშირედ, თუ მისი საგარეო პოლიტიკა აღმოსავლეთზე, პირველ რიგში, ისლამურ ქვეყნებზე გადაერთვება.

თურქეთი 1960-იანი წლებიდან ევროკავშირში გაწევრიანების კანდიდატი ქვეყანაა. AKP-ს პირველი ვადის დროს გატარებულმა რეფორმებმა, ევროკავშირთან მო-

ლაპარაკების განახლებას ბიძგი მისცა. სხვადასხვა დოკუმენტში საზგასმულ რეფორმებში, რომლებსაც ბრიუსელი მხარს უჭერს, საკონსტიტუციო ცვლილებებიც იგულისხმება. მაგრამ ორგანიზაციაში თურქეთის მიღებას საფრანგეთი და გერმანია ეწინააღმდეგებიან. შედეგად, განვერიანების იმედიც ნელ-ნელა იკლებს. მოსალოდნელია, რომ ევროპიზაციის სახელით მომხდარ დემოკრატიზაციას, თურქეთის ისლამიზაცია მოჰყვეს და ქვეყანამ პროდასავლური საგარეო კურსიდან საბოლოოდ გადაუხვიოს.

თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა 2011 წლის 8 ივლისს მეჯლისში წაიკითხა ახალი, რიგით 61-ე მთავრობის პროგრამა, რომელიც იქცევა მომავალი ოთხი წლის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის მთავარ მამოძრავებელ ძალად.

მიმომხილველები ვარაუდობენ, რომ თურქეთში საკონსტიტუციო ცვლილებების განხორციელების შემდეგ, პრემიერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი სერიოზულად იფიქრებს საპრეზიდენტო არჩევნებზე საკუთარი კანდიდატურის დაყენებაზე.

2011 წლის 12 ივლისის არჩევნებში რეჯეფ თაიფ ერდოღანის პარტიის გამარჯვებამ კიდევ ერთხელ აჩვენა ის კურსი, რასაც „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ახორციელებს და რომელსაც მხარს უჭერს თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის ბოლოს;

- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში;
- 3) რა როლი უკავია ისლამურ და ოპოზიციურ პარტიებს 2002–2011 წლების თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში;
- 4) ახსენით, სამხედროების როლი თანამედროვე თურქეთში;
- 5) დაახასიათეთ რ. თ. ერდოღანისა და ა. გულის პოლიტიკური მოღვაწეობა და მათი ადგილი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში.

პრაქტიკული დავალება:

- 1) გააანალიზეთ XXI საუკუნის 10–იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ადეიშვილი ვ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თსუ შრომები, №341, თბილისი, 2002.
2. კომახია მ., პოლიტიკური ისლამი თურქეთში, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №47, თებერვალი 2001.
3. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
4. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
5. სანიკიძე გ., ალასანია გ, გელოვანი ნ, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.

6. Киреев Н.Г. История Турции XX века. Москва, 2007
7. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
8. Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
9. Егоров В.К. Турецкие исламисты во власти. Ислам и общественное развитие в начале XXI века. Москва, ИВ РАН, 2005.
10. Volkan S. Siyasal İslam ve AKP, Ankara, 2002.
11. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), Istanbul, 2005.
12. Zürcher E. J Turkey: a modern history. 2004
13. www.turkishdailynews.com.tr
14. www.Türkiye Büyük Millet Meclisi.org.tr
15. www.iimes.ru.
16. www.akparti.org.tr
17. www.chp.org.tr
18. www.mhp.org.tr
19. www.anap.org.tr
20. www.dp.org.tr
21. www.bbp.org.tr

თავი V

თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 1980-2011 წლებში

1. თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობები 1980-2011 წლებში

ამერიკის ახლო და შუა აღმოსავლეთის პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ერთადერთ აზიურ, მუსლიმურ, ნატოს წევრ სახელმწიფოს თურქეთს. ცივი ომის დამთავრებისთანავე ვაშიგტონი ამ ქვეყანას ახლო აღმოსავლეთში ირანის გავლენის ზრდის წინააღმდეგ და სადამ ჰუსეინის რეჟიმთან საბრძოლველად იყენებდა. გარდა ამისა, ანკარა წარმოადგენდა საიმედო პლაცდარმს, საიდანაც ვაშიგტონს კავკასიაში მიმდინარე პროცესების გაკონტროლება შეეძლო, იქნებოდა ეს, კასპიის ნავთობის ხმელთაშუაზღვისპირეთში ტრანსპორტირება თუ რუსეთის საწინააღმდეგო რეგიონალური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება.

თურქეთი თავის მხრივ სარგებლობდა ამით და ცდილობდა, რომ ამერიკის ახლო აღმოსავლური პოლიტიკა თავისი მიზნების განსახორციელებლად წარემართა. ანკარას ესაჭიროებოდა ვაშიგტონის მხარდაჭერა თავისი იმპერიალისტური ამბიციების დაკმაყოფილებისათვის პანთურქისტული პოლიტიკის გატარებისათვის.

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, კერძოდ 50-იან წლებში თურქეთის საგარეო

პოლიტიკაში მოხდა გეოპოლიტიკური ძვრა, მისი ფაქტობრივი ნეიტრალიტეტი მკვეთრად პროდასავლურმა ვექტორმა შეცვალა, დაიწყო თურქეთ-ამერიკის დაახლოება, რაც საბჭოთა კავშირის აგრესიისაგან გამომდინარეობდა მთელი ცივი ომის განმავლობაში.

ცივი ომის დამთავრებამ და თურქეთისათვის უმთავრესი საფრთხის საბჭოთა კავშირის გაქრობამ პოლიტიკური რუკიდან, თურქეთს მისცა რეგიონში დამოუკიდებლად მოქმედების შანსი, თუმცა ძლიერ პარტნიორზე, ისეთზე, როგორც ამერიკა იყო, მას უარი არასოდეს უთქვამს.

მიუხედავად ამისა, უკანასკნელი წლები ხასიათდებოდა ამ ორ ქვეყანას შორის არსებული მცირე შეუთანხმებლობით. თურქეთმა 1990 წლიდან, დიდი ზარალი ნახა ერაყისათვის ეკონომიკური სანქციების დაწესების გამო, რომელიც მისი უმთავრესი ნავთობმომარაგებელი იყო. და კიდევ, თურქეთს მეზობელ შიიტურ ირანთან დაპირისპირების შემთხვევაში სუნიტური ერაყიც ესაჭიროებოდა, რომელსაც ირანთან რვა წლიანი ომის ჭრილობები ჯერ კიდევ არ მოეშუშებინა, რაშიც დასავლეთის და ამერიკის ზემოთ აღნიშნული სანქციები უშლიდა ხელს. 1999 წელს 15 თებერვალს ანკარაში ერაყის ვიცე-პრემიერ ტარიკ აზიზის ვიზიტის დროს აღინიშნა, რომ ამერიკა ერაყის ჰაერსაწინააღმდეგო დაცვის საშუალებებით, რეგიონში დაძაბულობას ზრდიდა. ამერიკის სახელმწიფო დეპარტამენტმა უარყოფითათ შეაფასა ერაყის ხელისუფლების წარმომადგენლის ვიზიტი და აღნიშნა, რომ თურქეთის მთავრობის ასეთი

პოლიტიკური ნაბიჯი ახლო აღმოსავლეთში კონფლიქტების მოგვარებას შეაფერხებდა.

თურქეთი არასოდეს არ გაამწვავებდა ურთიერთობას ნატოსთან. ამ სამხედრო პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე იყო დამოკიდებული მისი თავდაცვის– უნარიანობის სიმტკიცე და წარმატება ევროკავშირთან მოლაპარაკებებში.

ევროპა ანკარას ბრალს სდებდა ადამიანთა უფლებების დარღვევაში, ვაშიგტონი კი შედარებით თავს იკავებდა მძაფრი კრიტიკისაგან, რადგან უდიდესი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის ქვეყანასთან, რომელიც თითქმის ყოველთვის ამართლებდა მის იმედებს და არ სურდა ურთიერთობის გაუარესება. ამერიკის და ევროპის ქვეყნები აღშფოთებული იყვნენ ჩეჩნეთში რუსეთის ძალის გამოყენებაზე, მაგრამ თვალს ხუჭავდნენ თურქეთის არმიის მიერ აჯანყებულ მოსახლეობის მიმართ გატარებულ რეპრესიებზე.

თურქეთმა მონაწილეობა მიიღო ყველა იმ აქციაში, რომლებიც მოაწყვეს ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების წინააღმდეგ დასავლეთის სახელმწიფოებმა.

ის მონაწილეობდა 1990-91 წლების კოალიციაში ქუვეითიდან ერაყის საოკუპაციო ჯარის განსადევნად. 1990 - იან წლებში თურქეთმა რამდენჯერმე შეიყვანა ჩრდილოეთ ერაყში თავისი სამხედრო ნაწილები მეამბოხე „ქურთისტანის მუშათა პარტიის“ ბაზების გასანადგურებლად. 1998 წელს თურქეთის მხრიდან დიდი ზენოლის შემდეგ სირია იძულებული გახდა უარი ეთქვა პოლიტიკურ თავშესაფარზე თურქეთში ქურთების ამბოხების მეთაურისთვის. და ის ქვეყნიდან გაეძევებინა.

იმავე წელს თურქეთის მხრიდან სერიოზული მუქარის შემდეგ კვიპროსმა უარი თქვა თავის ტერიტორიაზე განლაგებინა რუსეთში შექნილი შ-300 ტიპის მიწა ჰაერის რაკეტები.

ამდენად, XX საუკუნის განმავლობაში, თურქეთის საგარეო პოლიტიკა, ძირითადად, აშშ-თან მოკავშირეობაზე იყო ორიენტირებული. ძირეული ცვლილებები ამ კუთხით 2002 წელს დაიწყო, როდესაც თურქეთის ხელისუფლებაში „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია მოვიდა. ამ პოლიტიკური ძალის საგარეო სტრატეგია, რომლის ავტორი ამჟამინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი აჰმეთ დავუთოღლუა, თურქეთს ყველასგან დამოუკიდებელ დიდ ძალად მოიაზრებს – საკუთარი გეოსტრატეგიული ინტერესებით. ამ ხედვის მიხედვით, თურქეთმა უნდა გაავრცელოს თავისი გავლენა ყოფილი ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიაზე – ახლო აღმოსავლეთში, კავკასიაში, ბალკანეთში. ასევე ცენტრალურ აზიაში, ავღანეთ-პაკისტანის რეგიონში და ზოგადად ისლამურ სამყაროში. ამ ახალ სტრატეგიას თურქეთი 2002 წლიდან ახორციელებს, მაგრამ ბოლო პერიოდში მისმა აქტიურობამ პიკს მიაღწია.

უკვე, 2003 წლის ერაყის ომის წინ თურქეთი აპირებდა ამერიკელებთან კოორდინაციის გარეშე ცი შეეყვანა ჩრ. ერაყში თავისი არმია, რათა არ დაეშვა იქ ქურთების ავტონომიის შექმნა სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დამარცხების შემდეგ. ეს აქცია არ შედგა ამერიკისა და ნატოს წევრი ქვეყნების უარყოფითი დამოკიდებულების გამო თურქეთის მიმართ.

ამ ომის წინ თურქეთი ორაზროვან სიტუაციაში აღმოჩნდა. ერთის მხრივ, თურქეთს აშინებდა ბალდადის რეჟიმის დაცემის შემთხვევაში ერაყის დაშლა და მის ნანგრევებზე ქურთული სახელმწიფოს დაარსება, რაც ეწინააღმდეგებოდა ანკარის გეოპოლიტიკურ ინტერესებს. მეორეს მხრივ ანკარას არ უნდოდა თავისი უმთავრესი მოკავშირის ამერიკის განაწყენება. თუმცა საბოლოოდ თურქეთმა, არსებითად, არ დაუჭირა მხარი ამერიკულ - ბრიტანულ კოალიციას.

რეგიონის ქვეყნების მთავრობებს არ შეეძლოთ საზოგადოებრივი აზრის სრული იგნორირება. მაგალითად, ომის წინააღმდეგი აღმოჩნდა თურქეთის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა.

თავიდან თურქეთის მთავრობამ ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ დაითანხმა ვაშიგტონი დიდ ფინანსურ დახმარებაზე. ანკარას დაპირდნენ 6 მილიარდ დოლარს პირდაპირი დახმარების სახით და 9 მილიარდს სესხების სახით. მის სანაცვლოდ ამერიკის არმიას უნდა მისცემოდა საშუალება, სამხრეთ - აღმოსავლეთ ანატოლიის გავლით ჩრდილოეთ ერაყში ბალდადისთვის მეორე ფრონტი გაეხსნა.

მაგრამ თურქეთის პარლამენტმა 2003 წლის 1 მარტს, უარი თქვა ამ გარიგებაზე. ამერიკის სამხედრო თვითმფრინავებს აეკრძალა თურქეთის აეროდრომებზე დაჯდომა. ამერიკის სამხედრო ხომალდებზე მყოფი ჯარის ნაწილები სამ კვირას ამაოდ ელოდნენ გადასხმას სამხრეთ თურქეთის ნავსადგურებში. ბოლოს ისინი იძულებული გახდნენ, სუეცის არხის გავლით სპარსეთის ყურეში

ნასულიყვნენ, რათა სამხრეთიდან შეეციათ ბაღდადზე. თურქეთმა ვერ მიიღო ამერიკის ეკონომიკური დახმარება.

ანკარაში მყოფი ამერიკელი დიპლომატები მაშინვე ალაპარაკდნენ „გამოუსწორებელ ზარალზე“ ორმხრივი ურთიერთობისთვის.

აშკარაა, რომ დღეს ორი ქვეყნის ურთიერთობების საქმე არც ისე წყალნაღებულია, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო თურქეთს სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს ამერიკისთვის, მაგრამ არ გააჩნია საკუთარი კურსი. თურქეთის ეკონომიკის გარკვეული ნაწილი სწორედ, რომ დაფუძნებულია დასავლეთის სესხებსა და კრედიტებზე. ასევე თურქეთი წარმოადგენს აშშ ბაზას დასავლეთის გავლენის გასავრცელებლად მუსლიმურ ცენტრებში. თურქეთისათვის მთავარი საგარეო პოლიტიკის განმსაზღვრელი ფაქტორი იყო პოლიტიკური-სამხედრო თანამშრომლობა ამერიკასთან.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო თურქეთში ოპოზიციისა თუ ხელისუფლების პოზიცია საგარეო პოლიტიკაში, ისინი აღიარებდნენ სამხედრო თანამშრომლობის აუცილებლობას აშშ-თან. ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობები თანამედროვე ეტაპზე უფრო მნიშვნელოვანი, რთული და იმავდროულად ნაკლებად პროგნოზირებადია, ვიდრე წარსულში იყო.

დღესდღეობით ორი ქვეყნის ურთიერთობაში ვლინდება დაპირისპირებაც, რომელიც გამოწვეულია შემდეგი მიზეზების გამო:

1. თურქეთ-ამერიკის პოლიტიკური შეხედულებები, ისეთი კონფლიქტების მოგვარებაში, როგორებიცაა

კვიპროსი, თურქეთ-სომხეთის ურთიერთობა, არ ემთხვევა ერთმანეთს და დიდ წინააღმდეგობაში მოდის.

2. თურქეთმა აჩვენა, რომ ის მზად არის მხარი არ დაუჭიროს ამერიკის ყველა ინიციატივას რეგიონში, კერძოდ საუბარია ერაყის ომს და ქურთების საკითხს.

3. თურქეთი ცდილობს აწარმოოს ვაშიგტონისაგან დამოკიდებული საგარეო პოლიტიკა.

მიუხედავად ამ განსხვავებისა, აშშ და თურქულ ურთიერთობებს აქვს ურთიერთგაგების სტრატეგიული განზომილება. ამდენად, რიგ საკითხებში თურქეთისა და ამერიკის ინტერესები მსგავსია. პირველ რიგში თურქეთის ასეთი მოქმედება განპირობებულია მისი უსაფრთხოების ინტერესებით.

თურქეთ – ამერიკის ურთიერთობა კი დაფუძნებულია შემდეგ მიმართულებებზე:

1. ეს თანამშრომლობა უნდა გახდეს შემაფერხებელი ფაქტორი რუსეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ამბიციებისა, რასაც ერთპიროვნულად აღიარებს თურქეთის ელიტაც.

2 ანკარა დაინტერესებულია მონაწილეობა მიიღოს ევროპის თავდაცვის შექმნის ინიციატივაში. გახდეს ევროკავშირის სრულფლებიანი წევრი, რაშიც მას დიდ დახმარებას და რეკომენდაციას უწევს ამერიკა.

3. თურქეთის არსენალის 80% შეადგენს ამერიკული იარაღი, რაც მეტყველებს ამ მხრივ ფართო თანამშრომლობაზე.

4. თურქეთი ამერიკასთან ურთიერთობით ცდილობს უზრუნველყოს ისეთი დიდი პროექტების უსაფრთხოება, როგორებიცაა „ბაქო-ჯეიჰანი“ და ამავე დროს ცდილობს გაზარდოს მისი გავლენა კასპიის მდიდარ რეგიონებში.

5. თურქეთი ელის მის ტერიტორიაზე ამერიკის მიერ დაიდგას რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს დამატებით რესურსებს, რათა კიდევ უფრო გააძლიეროს მისი რეგიონალური მნიშვნელობა.

ამერიკა - თურქეთს შორის დაძაბულობის პირველი ნყარო სომეხთა გენოციდის აღიარებაა.

აშშ-ს კონგრესის საერთაშორისო ურთიერთობების კომიტეტმა მიიღო რეზოლუცია, რომელიც გმობს ოსმანთა იმპერიის მიერ XX საუკუნის დასაწყისში სომხების მასობრივი მკვლელობის ფაქტს, თუმცა ადმინისტრაციის ზემოქმედების შედეგად ეს საკითხი დღის წესრიგიდან მოხსნეს. მიუხედავად ამისა, ოფიციალურ ანკარას მწვავე რეაქცია ჰქონდა კომიტეტის გადაწყვეტილებაზე და აშშ-დან კონსულტაციებისათვის დაუყოვნებლივ გამოიწვია თავისი ელჩი.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთმა ანალოგიური ნაბიჯი გადადგა 2007 წელსაც, როდესაც კონგრესის კომიტეტმა ე. წ. „სომხური რეზოლუცია“ მიიღო (გენოციდთან დაკავშირებით დადგენილების მიღების მცდელობას ჰქონდა ადგილი 1974 და 1985 წლებშიც, თუმცა უშედეგოდ). მართალია, ამის შემდეგ ელჩი მალევე იქნა ვაშინგტონში დაბრუნებული, მაგრამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობები საგრძნობლად

გაცივდა და თურქეთის მოსახლეობაში აშშ-ს რეიტინგის მკვეთრი ვარდნა გამოიწვია. ეს პროცესი დღესაც მიმდინარეობს და ხსენებული დადგენილების მიღების შემდეგ სავარაუდოდ, უფრო სწრაფი ტემპებით გაგრძელდება. ამას თურქეთში მოსახლეობის საგარეო პოლიტიკური სიმპათიების გამოსავლენად ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვებიც ადასტურებს. კერძოდ, მიმდინარე წლის იანვრის ბოლოს თურქულმა გაზეთმა „ჯუმჰურიეთმა“ გამოაქვეყნა ანკარის უნივერსიტეტის სოციოლოგების მიერ ჩატარებული გამოკითხვების შედეგები, რომლის მიხედვითაც რესპოდენტთა მხოლოდ 9,9%-ი თვლის, რომ უპირატესობა აშშ-თან დაახლოებას უნდა მიენიჭოს. შედარებისათვის: 28%-ს პრიორიტეტად ევროკავშირში ინტეგრაცია მიაჩნია, 15,8%-ს სომხეთთან ურთიერთობის ნორმალიზება და 7%-ს მუსულიმურ ქვეყნებთან კონტაქტების გაღრმავება. ამავე გამოკითხვით, უპირველეს საგარეო პოლიტიკურ მოწინააღმდეგედ 37,5%-ის მიერ აშშ იქნა დასახელებული, შემდეგ მოდის სომხეთი (10,9%), ისრაელი (10,6%), საბერძნეთი (6,1%) და ა.შ. (საყურადღებოა, რომ ამ გამოკითხვაში რუსეთი არ დაუსახელებიათ).

თურქი პოლიტოლოგები და მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეები თვლიან, რომ აშშ მიერ სომხეთა გენოციდის საკითხის პერიოდულად წამოწევა ანკარას „დაშანტაჟებას“ ისახავს მიზნად. „დაე ნურავინ იფიქრებს, რომ თურქეთი შიშით გადადგამს ისეთ ნაბიჯებს, რომლისაც არ სჯერა,“ - განაცხადა თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ახმედ დავუთოღლუმ

მიუნხენში, აშშ სახელმწიფო მდივნის პირველ მოადგილესთან ჯეიმს სტეინბორგთან შეხვედრის შემდეგ. მისივე სიტყვებით, კონგრესის კომიტეტის მიერ მიღებული დადგენილება არ ემსახურება არც თურქეთის, არც სომხეთის, არც ამერიკის ინტერესებს და სარგებლობის ნაცვლად მხოლოდ ზიანს მოტანა შეუძლია. რეზოლუციასთან დაკავშირებით თურქეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ოფიციალურ განცხადებაში ხაზგასმულია ის უარყოფითი შედეგები, რომლებიც კონგრესის მიერ საკითხის განხილვას მოჰყვება. კერძოდ, ნათქვამია, რომ „დადგენილების პროექტის მიღება ზიანს მოუტანს არა მარტო თურქეთ-აშშ ურთიერთობებს, არამედ საფრთხეს უქმნის სამხრეთ კავკასიაში მშვიდობასა და სტაბილურობას“. პრემიერ-მინისტრმა რეჯეფ ერდოღანმა კი კენჭისყრის პროცესს და მიღებულ გადაწყვეტილებას კომედია უწოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ანალოგიური დადგენილება უკვე მიღებული აქვს რამდენიმე ქვეყანას, მათ შორის რუსეთსა და საფრანგეთს (ახლახანს მიიღო შვედეთის პარლამენტმაც) და ეს თურქეთს არ ტვირთავს არავითარი ვალდებულებებით, აშშ მიერ ასეთი ნაბიჯის გადადგამს ორი ქვეყნის ურთიერთობაში სერიოზული კრიზისი გამოიწვია. დიპლომატიური დემარშის პარალელურად, თურქეთის მინისტრთა კაბინეტმა მიიღო გადაწყვეტილება, 24 აპრილამდე შეჩერდეს სამთავრობათშორისო კონტაქტები ვაშინგტონთან. კერძოდ: რ. ერდოღანის სიტყვებით, „ანკარა ელოდება აშშ-გან მტკიცე გარანტიებს, რომ გენოციდის საკითხი არ იქნება კონგრესის

სხდომაზე გატანილი და ბარაკ ობამა 24 აპრილს, თავის მიმართვაში არ ახსენებს სიტყვას „გენოციდი“. მხოლოდ ამის შემდეგ იქნება ელჩი აშშ-ში დაბრუნებული და აღდება სრულფასოვანი ურთიერთობები“. სანაცვლოდ თურქეთი სთავაზობს სომეხი და თურქი ისტორიკოსების ერთობლივი კომისიის შექმნას, რომელიც შეისწავლის 1915-1917 წლებში ოსმალეთის იმპერიაში მომხდარ მოვლენებს.

თურქეთის მხრიდან ასეთი მწვავე რეაქციის მიუხედავად, არ შეიძლება ითქვას, რომ კონგრესის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის დადგენილება მისთვის მოულოდნელი იყო, რადგან ოფიციალურმა ანკარამ პრევენციული ღონისძიებების გატარება ადრევე დაიწყო. ერთ-ერთი მათგანია უკანასკნელ პერიოდში თურქეთის მიერ საგარეო ურთიერთობებში გადადგმული ნაბიჯები. კერძოდ, რუსეთთან და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან, მათ შორის ირანთან კონტაქტების გაღრმავება, რაც სამომავლოდ მოკავშირეების შექმნის შთაბეჭდილებას ტოვებს და ვაშინგტონის გაღიზიანებას იწვევს.

ასევე უნდა აღინიშნოს ბოლო თვეებში, სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობის მცდელობის ბრალდებით, 60-მდე მაღალი რანგის სამხედრო პირის (მათ შორის 20-ზე მეტი მოქმედი და თადარიგის გენერალი) დაკავება, რომლებიც ტრადიციულად პროამერიკული ორიენტაციის არიან და აშშ-ს ძირითად დასაყრდენს წარმოადგენენ. როგორც პოლიციამ განაცხადა, ისინი სამხედრო გადატრიალების ე.წ. „ბალიოზის“ საქმეში გადიან, რომელზეც გამოძიება 2007 წლიდან მიმდინარეობს.

ექსპერტები ყურადღებას ამახვილებენ იმ გარემოებაზე, რომ აღნიშნულ დაპატიმრებებს წინ უსწრებდა აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის მოადგილის უილიამ ბერნსის ვიზიტი ანკარაში, რომლის დროსაც არმიის გენერლებს შეხვდა. როგორც ჩანს, „სამართლიანობისა და აღორძინების“ პარტიის ლიდერებმა თურქეთის არმიის მაღალჩინოსნების მიმართ აშშ-ს ინტერესი არსებული ხელისუფლების ალტერნატივის ძიების მცდელობად ჩათვალეს და კრიტიკულად განწყობილი სამხედრო ელიტა გაანეიტრალეს. მმართველი წრეების ეჭვს აძლიერებს ის ფაქტიც, რომ სამხედრო გადატრიალების გზით ხელისუფლების შეცვლის პრეცედენტს უკვე ჰქონდა ადგილი 1960, 1971 და 1980 წლებში. თუმცა, ამ ეტაპზე მოსახლეობაში „სამართლიანობისა და აღორძინების“ პარტიის პოპულარობის გათვალისწინებით, ძნელი დასაჯერებელია, რომ გენერლებს მართლაც გადატრიალების მოწყობა ჰქონოდა გადანყევტილი. უნდა აღინიშნოს, რომ ბუშის ადმინისტრაციისაგან განსხვავებით, რომელიც ღიად მოითხოვდა კონგრესის მიერ განსახილველი საკითხებიდან გენოციდის თემის ამოღებას და თავის დროზე ძალისხმევა არ დაიშურა მის დასაბლოკად, ბ. ობამა 4 მარტამდე გაუზბოდა ამ თემაზე საჯაროდ საუბარს, რაც სავარაუდოდ მისი წინასაარჩევნო დაპირებით იყო გამოწვეული. თუმცა თეთრი სახლის ინფორმაციით, ჰ. კლინტონი ესაუბრა კონგრესის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის თავმჯდომარეს ჰოვარდ ბერმანს და დღის წესრიგიდან საკითხის მოხსნა მოითხოვა. ჰ. ბერმანმა არ გაითვალისწინა სახელმწიფო მდივნის

თხოვნა, მოსმენა მაინც ჩატარდა და ცნობილი დადგენილებაც იქნა მიღებული, რის შემდეგაც განაცხადა - „გენოციდის აღიარება აშშ-ს მორალური ვალია, მით უმეტეს, რომ ეს დადგენილება თურქეთს იურიდიულად რაიმე ვალდებულებებს არ აკისრებს.“

მიღებულ დადგენილებას შეცდომა უნოდა თავდაცვის მინისტრმა რ. გეიტსმა, რადგან ერაყში მყოფი ამერიკის შეიარაღებული ძალების მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა ძირითადად თურქეთის გავლით ხდება. მისი სიტყვებით რეზოლუციამ შეიძლება სერიოზული დარტყმა მიაყენოს თურქეთ-აშშ-ს ურთიერთობებს.

კომიტეტის რეზოლუციას უარყოფითად აფასებენ ამერიკელი პოლიტოლოგებიც. მათი ვარაუდით, დადგენილებას შეიძლება ვაშინგტონისათვის არასასიამოვნო სიურპრიზები მოჰყოლოდა. ასევე საფრთხე ექმნება სომხეთ-თურქეთის ურთიერთობების ნორმალიზებას და ეჭვის ქვეშ დგება ციურიხის შეთანხმების შესრულების საკითხი, რომელიც აშშ-ს უდიდესი ძალისხმევით იქნა მიღებული (მართლაც, თურქი ექსპერტების და ოპოზიციური პარტიების აბსოლუტური უმრავლესობა რეკომენდაციას აძლევს ხელისუფლებას, რომ სომხეთთან საზღვრის გახსნის პროცესი შეაჩეროს).

თეთრ სახლში ითვალისწინებენ იმ გარემოებასაც, რომ სომხეთი, ეკონომიკური კრიზისისა და თურქეთთან ჩაკეტილი საზღვრის გამო, იძულებული იქნება ირანთან კავშირები გააღრმავოს (მითუმეტეს, რომ ტრადიციულად ამ ორ ქვეყანას კარგი ურთიერთობები აქვთ). ეს კი ჩაშლის აშშ

მცდელობას სომხეთსა და თურქეთს შორის პირდაპირი სატრანსპორტო კავშირის აღდგენით ირანის გარშემო პლაცდარმის შექმნას, რომელსაც თეირანთან ურთიერთობების შესაძლო გამწვავებისას გამოიყენებს.

ამერიკელთა შეფასებით, გენოციდის საბოლოოდ აღიარებით ვაშინგტონი თურქეთის სახით მნიშვნელოვან პარტნიორს დაკარგავდა. ყველა ელოდა, რომ 24 აპრილს სომეხთა გენოციდის 95 წლისთავისადმი მიძღვნილ მიმართვაში ობამა სიტყვა „გენოციდს“ გამოიყენებდა, თუმცა ეს არ მოხდა. ამით ობამამ „განარისხა“ სომხები, მაგრამ თურქეთთან ერთგვარი „შერიგების“ სურვილის დეკლარირება მოახდინა.

უთანხმოების მეორე მიზეზი თურქეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის არის ისრაელი.

მას შემდეგ, რაც 1952 წელს თურქეთი ნატოში განწევრიანდა, ანკარასა და იერუსალიმს შორის მჭიდრო ურთიერთობები ჩამოყალიბდა. ისრაელი თურქეთისთვის იარაღის ერთ-ერთი მთავარი მიმწოდებელი გახდა. ურთიერთობები დაიძაბა 2008 წელს, როცა ისრაელმა ლაზას სექტორს შეუტია, რასაც დაახლოებით 1400 პალესტინელი შეენირა. სწორედ ამ ფაქტის გამო უთხრა დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე რეჯეფ ტაიპ ერდოღანმა ისრაელის პრემიერ-მინისტრ, შიმონ პერესს: „თქვენ, ებრაელებმა, კარგად იცით, როგორ დახოცოთ ადამიანები.“ თურქეთი ისრაელს დაემუქრა, რომ თუ ეს უკანასკნელი გააგრძელებდა საომარ კამპანიას ლაზას სექტორში, ანკარა სერიოზულ რეაგირებას

მოახდენდა. შეერთებული შტატების ჩარევით ისრაელმა შეაჩერა საომარი კამპანია და ანკარასა და იერუსალიმს შორის დაძაბულობაც განიმუხტა.

თურქეთ - ისრაელს შორის დაძაბულობამ პიკს მიაღწია 2010 წლის 31 მაისს, როცა ისრაელმა იერიში მიიტანა თურქეთის დროშის ქვეშ მცურავ გემზე, რომელსაც ჰუმანიტარული ტვირთი უნდა შეეტანა პალესტინაში და ეს თავდაცვის აუცილებლობით ახსნა. ებრაელთა შეტევისას თურქეთის 9 მოქალაქე დაიღუპა. ანკარა ინციდენტის საერთაშორისო გამოძიებას ითხოვდა, თუმცა ხვდებოდა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატები ისრაელის „დასასჯელად“ კონკრეტულ ნაბიჯებს არ გადადგამდა. ამაზე მეტყველებს, ამერიკაში ვიზიტად მყოფი თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის, ახმედ დავითოღლუს, განცხადება - „ფსიქოლოგიურად, ისრაელის თავდასხმა თურქეთისთვის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტის მსგავსია. ჩვენ არ გავჩუმდებით. თურქეთი არ არის კმაყოფილი ამერიკის ქმედებებით.“

ამერიკა - თურქეთს შორის დაძაბულობის მესამე წყარო არის ირანის ბირთვული პროგრამა. ვაშინგტონს მიაჩნია, რომ დიპლომატიური საშუალებები ირანის შესაჩერებლად ამონურულია და ამიტომ ირანის ეკონომიკურ ბლოკადას ითხოვს. ეს კი არ აწყობს თურქეთს, რომელიც ირანულ გაზზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული, სწორედ ამიტომ არ დაუჭირა მხარი გაეროს რეზოლუციას. ერდოღანის განცხადებით, „დიპლომატიას,

დიპლომატიას და მხოლოდ დიპლომატიას შეუძლია ირანული პრობლემის მოგვრება.”

შეერთებულ შტატებს უკიდურესად ალიზიანებს თურქეთის მხარდაჭერა ირანის ბირთვული პროგრამისადმი. ირანი, შეიძლება ითქვას, თეირანის ისლამური დიქტატურის დიპლომატიურ მეკავშირედ იქცა. იგი ეხმარებოდა ირანს, როცა ეს უკანასკნელი ცდილობდა გაეროს სანქციების შეჩერებას. თურქეთი, ბრაზილია და ირანი ცდილობდნენ ობამას ადმინისტრაციის მიერ 2009 წელს გამოთქმული ბირთვული სათბობის გაცვლის გეგმის რეანიმირებას.

თურქეთთან გადაკვეთის გამო, საერთაშორისო თანამეგობრობისათვის უფრო რთული იქნება ირანისა და მისი ბირთვული პროგრამის შეჩერება. ცხადია, თურქეთმა, გაეროს უშიშროების საბჭოს არამუდმივმა წევრმა, 2010 წლის მარტში ირანისათვის დამატებითი სანქციების დაკისრებაზე უარის თქმით დასავლეთის უკმაყოფილება გამოიწვია. 2010 წლის ივნისში მან სანქციების წინააღმდეგ მისცა ხმა. რამდენადაც თურქეთი ირანს ესაზღვრება, ამდენად, ირანის წინააღმდეგ ეკონომიკურ სანქციებთან დაკავშირებით თანამშრომლობაზე უარის თქმა დასავლურ პოლიტიკას უთხრის ძირს. ანკარას ამჟამინდელი კურსი ირანს საშუალებას აძლევს ეკონომიკური ზენოლისადმი უფრო გამძლე გახდეს და რეგიონში ირანის გავლენის გაძლიერებას უწყობს ხელს, რაც მომავალში თურქეთის სტრატეგიულად არასწორი ყველაზე სერიოზული გათვლა შეიძლება აღმოჩნდეს.

რ. ტ. ერდოღანის ადმინისტრაცია შეეცადა

საკუთარი ქმედებების გასასამართლებლად გამოეყენებინა ობამას წერილი ბრაზილიის მთავრობისადმი, რომელშიც თითქოს ობამა ამ გეგმის განხორციელების ნებართვას იძლეოდა. სინამდვილეში კი ობამა აფრთხილებდა ბრაზილიას ირანის მზაკვრული გეგმის შესახებ.

როგორ აისახება თურქეთის ახალი პოლიტიკური კურსი ურთიერთობებზე თურქეთსა და შეერთებულ შტატებს შორის? ერდოღანის ახალმა კურსმა ეჭვქვეშ დააყენა თურქეთისა და ამერიკის პარტნიორობა. თურქეთი რთული არჩევანის წინაშე დგას. თუ მას სურს იქცეს „პირველი რანგის მსოფლიო ეკონომიკის“ ქვეყნად და ლიბერალურ დემოკრატიად, მას მოუხდება დასავლეთთან კავშირების გამყარება. ეს კი მისგან საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტების შეცვლას მოითხოვს, რეგიონში ლიდერობის პოლიტიკაზე უარის თქმას და ისლამური სამყაროსგან რამდენადმე დისტანცირებას. მიუხედავად თურქეთ – ამერიკას შორის არსებული რიგი უთანხმოებისა. სწრაფი ტემპით ვითარდება მათი ეკონომიკური პარტნიორობა.

2009 წელს ამერიკის პრეზიდენტი ბარაკ ობამა და თურქეთის პრეზიდენტი აბდულა გული შეთანხმდნენ, რომ ორ ქვეყანას შორის სტრატეგიული ეკონომიკური თანამშრომლობა დაამყარონ იმისთვის, რომ თურქეთსა და ამერიკას შორის ეკონომიკური პარტნიორობა გაამყარონ. თურქეთი და ამერიკა ასევე უდიდეს ყურადღებას უთმობენ თანამშრომლობას ენერგეტიკის სფეროში, რაც მოიცავს როგორც ენერგო-ყაირათიანობას, ასევე

განახლებად წყაროებს. გარდა ამისა, მხარეები არ გამორიცხავენ კომერციულ თანამშრომლობას ბირთვული ენერჯის შემუშავების მხრივაც. მოლაპარაკებების დროს, თურქეთი და ამერიკა შეთანხმდნენ, რომ აქტიურად ჩაერთვებიან ეკონომიკური პროექტების განხორციელებაში ჩრდილოეთ აფრიკისა და ევრაზიის რეგიონებში.

ანკარაში გამართული დიალოგის ერთი ნაწილი სტამბოლში საერთაშორისო ფინანსური ცენტრის დაარსებას დაეთმო, რაც თურქეთის მთავრობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური პრიორიტეტია. თურქული კომპანიების ერთმა ნაწილმა სათაო ოფისები უკვე გადაიტანა სტამბოლში. თურქეთის მოსახლეობა ამჟამად 75 მილიონია და ამერიკული ბიზნესებისთვის პოტენციურად მზარდ ბაზარს წარმოადგენს. ამერიკაც უდიდესი ბაზარია თურქეთისთვის როგორც პროდუქციის მიმოქცევისთვის, ასევე მეწარმეებისთვისაც.

გამომდინარე იქიდან, რომ თურქეთი ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე მდებარეობს და მეზობლებთან კარგი ეკონომიკური ურთიერთობები აქვს, ის ამერიკისთვის მნიშვნელოვან პარტნიორს წარმოადგენს ახლო აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთ აფრიკისა შუა აზიის ბაზრების მხრივ. ამერიკასთან ერთად, თურქეთს შეუძლია ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნებს ეკონომიკის აღორძინებაში დაეხმაროს.

ამერიკა აღიარებს თურქეთთან ეკონომიკური კავშირების გაძლიერების მნიშვნელობას და ამ სფეროში თანამშრომლობის იმავე დონეზე გადატანა

სურს, როგორც ორ მოკავშირეს შორის სამხედრო და პოლიტიკურ სფეროებში უკვე დიდი ხანია არსებობს. როგორც პრეზიდენტმა ობამამ 2009 წელს თურქეთის პარლამენტში სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა: „თურქეთი ამერიკის უმნიშვნელოვანესი მოკავშირე და ევროპის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია. თურქეთი და შეერთებული შტატები ერთად უნდა დადგინდონ მსოფლიოში დღეს არსებული გამოწვევების გადასაღებად.“

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობები 1980 -1990 წლებში;
- 2) ახსენით, რა როლი ეკისრება სამხედრო ფაქტორს თურქეთ-ამერიკის ურთიერთობაში;
- 3) დაასახელეთ თურქეთ – ამერიკის ურთიერთობა თანამედროვე ეტაპზე;

პრაქტიკული დავალება:

გაანალიზეთ თურქეთ-ამერიკის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, (საკანდიდატო დისერტაცია).
2. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.

3. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულ იდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა გიორგი სორდიაშვილი, თბილისი, 2000.
4. ლებანიძე ტ., თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945–1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები, თბილისი, 2003.
5. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
6. მაჩიტაძე ელ., არმიის როლი თურქეთის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მე-20 საუკუნის 60-80 - იან წლებში, ორიენტალისტური ძიებანი, II, თბილისი, 1996.
7. მაჩიტაძე ელ., 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება თურქეთში, ისტორიულ-პოლიტიკური ძიებანი, კრებული I, თბილისი, 1993.
8. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
9. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
10. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
11. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
12. Данилов В.И. Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
13. Данилов В.И. Турция 80-х: от военного режима до «ограниченной демократии». Москва, Наука, 1991.

თავი VI

თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობები 1980-2011 წლებში

1. თურქეთ - ევროკავშირის ურთიერთობები

თურქეთი ერთადერთი ქვეყანაა მუსლიმური სამყაროდან, რომელიც ევროკავშირთან ურთიერთობებს ყოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს.

სანამ უშუალოდ გადავალთ მათ ურთიერთობებზე, მოკლედ მიმოვიხილოთ, თუ რას წარმოადგენს თავად ევროკავშირი.

ევროპის გაერთიანების იდეა ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში გაჩნდა, მაგრამ მისი განხორციელება მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გახდა შესაძლებელი.

1949 წელს ლონდონში დაარსდა პირველი ინტეგრირებული ორგანო-ევროპის საბაჟო. მაგრამ იმ დროს ევროპის სახელმწიფოთა უმრავლესობა მზად არ აღმოჩნდა დაეთმო სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი ევროპული პოლიტიკური კავშირის სასარგებლოდ. ამის გამო ევროპელებმა დროებით თავი შეიკავეს პოლიტიკური კავშირისაგან და გადაწყვიტეს მისი განხორციელება ეკონომიკური ინტეგრაციით დაეწყოთ. 1950 წელს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა რობერტ შუმანმა წამოაყენა წინადადება საფრანგეთსა და გერმანიის ქვანახშირისა და ფოლადის მრეწველობის

მართვის ერთობლივი ორგანიზაციის შექმნისა. მისი აზრით ასეთი კავშირი შეარიგებდა ფრანგებსა და გერმანელებს და მომავალში თავიდან ააცილებდა მათ შორის ომებს.

1952 წელს შეიქმნა „ქვანახშირისა და ფოლადის მრეწველობის ევროპული თანამეგობრობის კავშირი.“ ამ ორგანიზაციაში, საფრანგეთისა და გერმანიის გარდა, გაერთიანდნენ იტალია და ბენილიუქსის ქვეყნები, სულ ექვსი სახელმწიფო. მალე ეს ორგანიზაცია გასცდა მრეწველობის ერთი დარგის ჩარჩოებს.

1957 წელს, რომში „სამთა კავშირის“ წევრებმა ხელი მოაწერეს შეთანხმებას „ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის“ შექმნის შესახებ. 1967 წელს შეიქმნა სამივე ევროპული ორგანიზაციის „სამთრმადნო კავშირი,“ „ეკონომიკური თანამეგობრობა“ და „ევროატომის“ ერთიანი ხელმძღვანელობა. ამგვარად ჩამოყალიბდა „ევროპის თანამეგობრობა.“

ევროპის თანამეგობრობის სრულყოფის ხანგრძლივი პროცესი დასრულდა 1992 წლის მარტში, ევროპის კავშირის ხელშეკრულების ხელმოწერით და იგი საბოლოოდ ძალაში შევიდა 1993 წლის 1 ნოემბერს, როდესაც კავშირმა იურიდიული სტატუსი მიიღო. რა მიზანს ისახავდა ევროკავშირის შექმნა?

გაერთიანება მიზნად ისახავს საერთო ბაზრის დაარსებითა და წევრი ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის შეჯერებით გაერთიანების სივრცეში ჰარმონიული ეკონომიკური საქმიანობის უწყვეტი და განონასწორებული გაფართოების, სტაბილურობის ამაღლების, ცხოვრების დონის გაუმჯობესებისა და გაერთიანების წევრ ქვეყნებს შორის უფრო მჭიდრო ურთიერთობების დამყარების უზრუნველყოფას.

ხელშეკრულების მიხედვით, ევროკავშირში განევრიანების უფლება აქვს ევროპის ნებისმიერ სახელმწიფოს, რომლისთვისაც მისაღებია მისი ფასეულობები და აკმაყოფილებს დემოკრატიის ნორმებს. „კოპენჰაგენის კრიტერიუმების“ მიხედვით საჭიროა „კანდიდატმა ქვეყანამ მიაღწიოს ინსტიტუტების სტაბილურობას, რომლებიც დემოკრატიის, კანონის უზენაესობის, ადამიანის უფლებების პატივისცემასა და უმცირესობების უფლებების დაცვის გარანტი იქნება.“

ყველაზე მეტად ფასეული, რაც ევროკავშირმა შეიმუშავა, არის საზღვრების თავისუფალი გადალახვის პრინციპი ანუ ნევრ ქვეყნებს შორის საქონლის, მუშახელის, მომსახურებისა და კაპიტალის თავისუფალი გადაადგილება – ე.წ. „ოთხი თავისუფლება.“

შიდა საზღვრების თავისუფალ გადაადგილებას 1995 წელს ხელმოწერილი „შენგენის ხელშეკრულება“ არეგულირებს.

ეკ-ის შექმნიდან დღემდე მრავალი ქვეყანა გამოთქვამს მასთან მჭიდრო ურთიერთობების სურვილს. თავად ევროკავშირის ხელმძღვანელობაც ინტენსიურად მუშაობს გაფართოების შემდგომ პერსპექტივებზე, რომლის კარგი მაგალითიცაა 2004 წელს მისი კიდევ 10 წევრით გაზრდა.

რაც შეეხება თურქეთთან ურთიერთობებს, საკითხი ცოტა სხვაგვარადაა და უამრავი სპეციფიკურობით ხასიათდება. თურქეთს უკვე რამდენი ათეული წელია არ უღებენ კარს ევროპის ერთა თანამეგობრობაში. ეს ყველაფერი კი იმით დაიწყო, რომ ევროპის ეკონომიკური კავშირის შექმნიდან მოკლე პერიოდში, 1959 წლის ივლისში, თურქეთმა კავშირში განევრიანებაზე პირველი განაცხადი გაკეთა. იმავე

წელს კავშირმა მას ასოცირებული ურთიერთობა შესთავაზა. ორმხრივი მოლაპარაკებები 1963 წლის 12 სექტემბერს „ანკარის შეთანხმების“ („თურქეთის რესპუბლიკასა და ევროპის ეკონომიკურ კავშირს შორის ასოციაციის შექმნის შესახებ“) ხელმოწერით დასრულდა. ამ შეთანხმებით დაიწყო თურქეთ-ევროპის კავშირის ურთიერთობების ისტორია. შეთანხმება ძალაში 1964 წლის 1 დეკემბერს შევიდა.

„ანკარის შეთანხმება“ მოიცავდა საბაჟო კავშირის შექმნის გეგმას, რაც მხარეებს ეკონომიკურ და სავაჭრო სფეროებში დაახლოებდა. ამავე დროს, კავშირი თურქეთს ფინანსურად უნდა დახმარებოდა, რისთვისაც სპეციალური პროტოკოლები უნდა შემუშავებულიყო.

პირველი ფინანსური პროტოკოლით, რომელიც 1963-1970 წლებს მოიცავდა. ევროპის ეკონომიკურმა კავშირმა თურქეთს 157 მილიონი სესხი გამოუყო. უკვე 1972 წელს, კავშირის წილი თურქეთის იმპორტში 1963 წელთან შედარებით 29 %-დან 42 %-მდე გაიზარდა.

მეორე და მესამე ფინანსურ პროტოკოლს ხელი 1970 და 1977 წლებში მოეწერა. 1970 წლის 23 ნოემბერს ხელი მოეწერა ასევე დამატებით პროტოკოლს, რომელიც საბაჟო კავშირის შექმნისაკენ წინგადადგმული ნაბიჯი იყო.

შეთანხმების მიხედვით, ევროპის ეკონომიკურ კავშირს თურქეთთან იმპორტზე ტარიფები და რაოდენობრივი ბარიერები უნდა გაეუქმებინა. დამატებითი პროტოკოლი კი მხარეებს შორის ადამიანური რესურსების თავისუფალი გადაადგილების საშუალებასაც იძლეოდა. სწორედ ამიტომ, საფუძველი ჩაეყარა თურქულ მიგრაციულ პროცესებს ევროპის ქვეყნებისაკენ.

დამატებითა პროტოკოლმა თურქეთის სოფლის მეურნეობის იმპორტს ეკონომიკური კავშირის ქვეყნებში მნიშვნელოვანი უპირატესობა მოუტანა. მაგალითად, 1971 წელს ამ ურთიერთობების ისტორიაში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა; თურქეთის სოფლის მეურნეობამ 92%-იანი სარგებელი მიიღო. მიუხედავად იმისა, რომ კავშირის რამოდენიმე ქვეყანა მნიშვნელოვანი რაოდენობით აწარმოებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციას, მაგალითად, საბერძნეთი, პორტუგალია და ესპანეთი. თურქეთი კავშირის წევრ ხმელთაშუაზღვისპირა ქვეყნებთან, სავაჭრო შეთანხმების ფარგლებში, ერთ-ერთ პრივილეგირებულ სავაჭრო პარტნიორად რჩება.

1980-1983 წლებში თურქეთის ურთიერთობები ევროკავშირთან გაფუჭდა. თურქეთის რესპუბლიკაში 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალების გამო ევროპის ეკონომიკურმა კავშირმა თურქეთთან ურთიერთობების გაყინვა და მეოთხე ფინანსური პროტოკოლის დაბლოკვა გადაწყვიტა. ურთიერთობების დარეგულირება მხოლოდ 1983 წელს სამოქალაქო ხელისუფლების აღდგენისა და ეკონომიკის სფეროში რეფორმების დაწყების შემდეგ გახდა შესაძლებელი.

1987 წლის 14 აპრილს თურქეთმა კავშირში განწევრიანებაზე განაცხადი შეიტანა. ევროპის ეკონომიკური კავშირის შეთანხმების 237-ე მუხლის თანახმად, ამის უფლება ევროპის ყველა ქვეყანას ჰქონდა. თურქეთის განაცხადი გადაეგზავნა დასკვნის მოსამზადებელ კომისიას. კომისიამ თავის მხრივ ეს საკითხი გადაუგზავნა დეპარტამენტებს ევროკავშირში თურქეთის განწევრიანების შესაძლო შედეგების გამოსავლენად და ყველა საჭირო ინფორმაციისა და დოკუმენტაციის შეგროვება დაავალა.

კანდიდატი ქვეყანა ევროკავშირის წევრ-ქვეყნებში არსებულ დემოკრატიისა და საერთო განვითარების ნორმებთან ახლოს უნდა ყოფილიყო. ამასთან, კომისია დარწმუნებული უნდა ყოფილიყო იმაში, რომ ახალი წევრის მიღება დამატებით პრობლემებს არ შექმნიდა. ორივე სავარაუდო შემთხვევის გაანალიზებით შემდეგი სურათი გამოიკვეთა: პირველი, თურქეთი უზარმაზარი გეოგრაფიული რეგიონი იყო, მოსახლეობით იგი წევრი-ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებლებს საგრძნობლად აღემატებოდა და, მეორე, მისი განვითარების დონე საერთოევროპულზე შესამჩნევად დაბალი იყო. ეს ორი ფაქტორი თურქეთისათვის არასახარბიელო შედეგის მომტანი აღმოჩნდა ევროკავშირთან დაახლოების მცდელობის გზაზე.

კომისიამ დასკვნა მოამზადა 1989 წლის 18 დეკემბერს. მასში ნათქვამი იყო, რომ „არსებულ პირობებში თურქეთთან განწევრიანების შესახებ მოლაპარაკებების დაწყება სასარგებლო არ იქნებოდა“. კომისიამ მოიყვანა როგორც ეკონომიკური, ასევე პოლიტიკური მიზეზები. ასევე, საბერძნეთსა და თურქეთს შორის დავის „ნეგატიური ეფექტი“ და „კვიპროსზე არსებული მდგომარეობა,“ თუმცა ევროკავშირი აცხადებდა, რომ უნდა გაგრძელებულიყო თურქეთთან თანამშრომლობა, ხელი უნდა შეეწყობოდა მის ევროპასთან დაახლოებისათვის, დახმარებოდნენ ქვეყანაში პოლიტიკური და ეკონომიკური მოდერნიზაციის სწრაფ დასრულებაში.

ორმხრივი თანამშრომლობა თანდათან გაღრმავდა და 1995 წლის 6 მარტს ევროკავშირმა და თურქეთის ასოციაციის საბჭომ საბაჟო კავშირის შექმნის საბოლოო ეტაპზე გადასვლისა და ფინანსური თანამშრომლობის განახლების შესახებ

გადაწყვეტილება მიიღო. საბჭომ ასევე გადაწყვიტა ურთიერთობათა ახალი სფეროების ათვისება და პოლიტიკური დიალოგის გააქტიურება.

1995 წლის 13 დეკემბერს გადაწყდა საბაჟო კავშირის შექმნა. ეს შეთანხმება ძალაში შევიდა 1996 წლის 1 იანვარს. ინსტიტუციონალურ დონეზე კი შეიქმნა საკონსულტაციო ორგანო – საბაჟო კავშირის ერთობლივი კომიტეტი.

ეს ფაქტი მნიშვნელოვან მოვლენად იქნა შეფასებული თურქეთში. როცა 1995 წელს პრემიერ-მინისტრი თ. ჩილერი ბრიუსელიდან ჩამოფრინდა და საზეიმოდ განაცხადა: „თურქეთმა ხელი მოაწერა ისტორიულ შეთანხმებას ევროკავშირთან“. თურქეთში ამბობდნენ, რომ თ. ჩილერმა გააკეთა ის, რაც თავის დროზე მ. ქ. ათათურქმა, რომ მან მიმართა აზიური და ამასთან მუსლიმური ქვეყნის გზა პარიზისაკენ და მთელი ევროპისაკენ.”

ამავე დროს, ევროკავშირის წარმომადგენელი ალენ ჟუპე აცხადებდა, რომ – „ევროკავშირის აზრით, თურქეთში მიღწეული პროგრესი არაა საკამრისი, რადგანაც ქვეყანაში ისევ აქვს ადგილი ადამიანის უფლებების დარღვევას, იკრძალება გაზეთების გამოცემა, იდევნებიან ჟურნალისტები და ინტელიგენციის წამომადგენლები, ციხეში სხედან დეპუტატები თურქეთის პარლამენტის ე.წ. საზოგადოებრივი დემარშის გამო.”

შენიშვნების არსებობის მიუხედავად ანკარა კმაყოფილებას გამოთქვამდა. თურქული პრესა წერდა, რომ საბაჟო კავშირის ხელმოწერის შემდეგ მკვეთრად გამოცოცხლდა ფინანსურ - ეკონომიკური ცხოვრება. ამასთან, თურქეთში აღნიშნავდნენ, რომ თავს არ იტყუებდნენ ფუჭი იმედებით და რომ მატერიალური

დახმარება ქვეყანას თავისთავად წაიყვანდა ევროკავშირისაკენ, ამისათვის კი თურქეთს რეფორმები უნდა გაეგრძელებინა.

თურქეთის კანონმდებლობა სახელმწიფო მონოპოლიებთან მიმართებაში უნდა დახვეწილიყო, რაც თურქეთსა და ევროპის კავშირის ქვეყნებში წარმოებული პროდუქციის მიმართ დისკრიმინაციის დაუშვებლობას გულისხმობდა. უახლოესი წლების განმავლობაში თურქეთის მხრიდან ეკონომიკური ურთიერთობების ხელისშემშლელი ბარიერები უნდა მოშლილიყო.

საბაჟო კავშირის შექმნის შემდეგ, 1996 წელს, თურქეთის იმპორტი ევროკავშირის ქვეყნებიდან წინა წლებთან შედარებით 34,7%-ით იყო გაზრდილი და 11,477 მილიარდი დოლარით განისაზღვრა. ევროკავშირის ქვეყნებიდან იმპორტი 52,9% იყო, ხოლო თურქეთის ექსპორტი 49,5%.

საბაჟო კავშირის შექმნით და თურქეთთან დაახლოებით ევროპის კავშირმა ისლამურ სამყაროს უჩვენა, რომ ინტეგრაციისათვის რელიგიური განსხვავება არ არის ხელისშემშლელი ფაქტორი. ეს მნიშვნელოვანი მომენტი იყო თურქეთისათვის, ვინაიდან ხშირად საუბრობდნენ ცივილიზაციათა შორის სხვაობაზე, რომ თურქეთი განსხვავებული კულტურის მატარებელი ქვეყანაა და ის უფრო საფრთხეს წარმოადგენს ევროპისათვის. ცნობილი ამერიკელი მეცნიერის ს. ჰანთინგტონის თეორიის გამოქვეყნების შემდეგ ეს დავა უფრო ინტენსიური გახდა. ამ თეორიის მიხედვით თურქეთის პოლიტიკური ორიენტაცია არ შეესაბამება ქვეყნის მოსახლეობის კულტურულ ნორმებს, თურქეთი ამ მხრივ წარმოადგენს გახლეჩილ ქვეყანას და მისი ე.წ.

ფეთქებათსაშიშ რეგიონებთან სიახლოვის გარდა, თავად ქვეყანაშიც არამყარი ვითარებაა, რომელიც ნებისმიერ დროს შეიძლება გადაიზარდოს უთანხმოებაში. ამავე შინაარსის განცხადება გააკეთეს 1997 წლის მარტში ბრიუსელში ევროკავშირის კონფერენციაზე „ქრისტიანულ დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერებმა, მათ განაცხადეს, რომ „თურქეთის ადგილი ევროკავშირში არ არის, რადგან იგი არ ფლობს ევროპისთვის დამახასიათებელ კულტურულ და ჰუმანურ ღირსებებს.“

აღსანიშნავია რომ თურქეთი ერთადერთი მუსლიმური ქვეყანაა, რომელსაც ევროკავშირში შესვლა სურს.

1996 წელს ორმხრივ ურთიერთობებში უსიამოვნო მომენტი გაჩნდა. თურქეთს დაეძაბა ურთიერთობა საბერძნეთთან, რამაც ევროკავშირთან ურთიერთობებზეც იქონია გავლენა. 1996 წლის 15 ივლისს გენერალური საქმეების საბჭომ მიიღო MEDA-ს პროგრამაში გათვალისწინებული პროექტები ხმელთაშუაზღვის 12 სახელმწიფოსათვის, მათ შორის თურქეთისთვისაც. მაგრამ, იმავე წლის 19 სექტემბერს ევროპარლამენტის რეზოლუციით დაიბლოკა თურქეთში მათი განხორციელების იდეა. ეს რეზოლუცია ძირითადად განპირობებული იყო თურქეთში ადამიანის უფლებების სფეროში არსებული ვითარებით. ჟაკ სანტერის ხელმძღვანელობით ევროკომისიის მიერ შემუშავებული დოკუმენტი „პროგრამა 2000 წლისათვის“ ფაქტობრივად თურქეთს ევროკავშირის გაფართოების პროცესიდან გამორიცხავდა. მიუხედავად იმისა, რომ აღიარებდა საბაჟო კავშირის დამაკმაყოფილებელ მუშაობას და თურქეთის შესაძლებლობას პოლიტიკურ და

ეკონომიკურ სფეროებში ევროკავშირის ნორმების შესრულების შესახებ.

მანამდე კი იყო 1997 წლის 12 დეკემბრის ლუქსემბურგის სამიტი. თურქეთი ამ სამიტზე კანდიდატ-ქვეყანად დასახელებას ელოდა, მაგრამ უარყოფითმა შედეგმა თურქეთის ოფიციალური პირების უკმაყოფილება გამოიწვია. პოლიტიკურ ელიტაში დაიწყეს საუბარი ევროპასთან ურთიერთობების შენელებაზე. ლუქსემბურგის სამიტის შემდეგ ევროკავშირის ლიდერებისათვის გამართულ სადილზე თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა მესუთ ილმაზმა მიპატიჟება არ მიიღო და ღიად გამოსხატა უკმაყოფილება. მან გერმანიის მაშინდელ კანცლერს ჰ. კოლს ანტითურქულ განწყობილებაში დასდო ბრალი, რამაც ორ ქვეყანას შორის დიპლომატიური კრიზისი გამოიწვია.

სავსებით გასაგებია საბერძნეთის წინააღმდეგობა, თურქეთის ევროკავშირში განევრიანებაზე. ხოლო გერმანიის წინააღმდეგობა თურქეთის კანდიდატურის მიმართ ძირითადად განპირობებული იყო გერმანიაში თურქი მიგრანტების მოზღვავეებით. თურქული დიასპორა გერმანიაში უკვე რამდენიმე მილიონს აღწევდა და გერმანიას გარკვეულ შიდა პრობლემებს უქმნიდა.

გერმანიაში თურქი მიგრანტების შედინების პროცესს საფუძველი ჩაეყარა 1961 წელს დადებული ორმხრივი შეთანხმებით. მას შემდეგ რაც გერმანიაში შავ მოსამსახურეებზე მოთხოვნა გაიზარდა, ქვეყნის მთავრობამ განვითარებად ქვეყნებიდან იაფი მუშახელის მოზიდვა გადაწყვიტა და ღია კარის პოლიტიკის შესახებ განაცხადა. ამას მოჰყვა თურქეთთან ხელშეკრულების გაფორმება, რომლის

მიხედვითაც თურქი მუშები დროებით სამუშაოდ გაიგზავნებოდნენ დასავლეთ გერმანიაში. დაიწყო თურქი მუშახელის უწყვეტი გადინების პროცესი არამხოლოდ გერმანიაში, არამედ მთელ ევროპაში. დროებით გასული მუშახელის ევროპაში ყოფნამ მუდმივი ხასიათი შეიძინა.

XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დამდეგისათვის ევროპის 10 ქვეყანაში დაახლოებით 3 116 860 თურქი ემიგრანტი ითვლებოდა. არალეგალურად გადასული მუშახელის გარდა, ოფიციალური მონაცემებით, ქვეყნების მიხედვით გადანაწილებული იყვნენ შემდეგნაირად:

გერმანია 2 107 426 ადამიანი
ჰოლანდია 284 902 ადამიანი
საფრანგეთი 274 747 ადამიანი
ავსტრია 142 231 ადამიანი
შვეიცარია 79 556 ადამიანი
ბელგია 78 532 ადამიანი
დიდი ბრიტანეთი 61 600 ადამიანი
ისრაელი 50 000 ადამიანი
იტალია 5 500 ადამიანი
დანია 36 835 ადამიანი
შვედეთი 35 835 ადამიანი
ნორვეგია 10 000 ადამიანი

რაც შეეხება სხვა ქვეყნებში მათ რაოდენობრივ მონაცემებს, შემდეგი სურათია:

აშშ 135 ადამიანი
რუსეთი 40 000 ადამიანი
ავსტრალია 49 724 ადამიანი

კანადა 35 000 ადამიანი
ყაზახეთი 7 000 ადამიანი
უზბეკეთი 3 700 ადამიანი
თურქმენეთი 5 000 ადამიანი.

ევროპის უმეტეს ქვეყნებში თურქთა თანაცხოვრება ადგილობრივებთან მშვიდობიან ხასიათს ატარებს. მაგალითად, საფრანგეთში ერთ-ერთი ფრანგული სასტუმროს თურქი მენეჯერის თქმით: „გარეთ ფრანგი ვარ, სახლში - მუსლიმი.“ ევროპაში მცხოვრები თურქი ეროვნების მოსახლეობის უმეტესობა ცდილობს ადაპტირდეს მათ გარშემო არსებულ რეალობასთან.

სხვა ვითარებაა გერმანიაში. ევროპის ქვეყნებიდან აქ ყველაზე მრავალრიცხოვანია თურქთა რაოდენობა. მათ ახასიათებთ კომპაქტური განსახლების ტიპი. ისინი არ გამოხატავენ გერმანულ საზოგადოებასთან ადაპტირების სურვილს. უარს ამბობენ გერმანული ენის შესწავლაზე და ინფორმაციას თურქულ ენაზე იღებენ. გერმანიის ხელისუფლების მცდელობა, დაეარსებინათ ენის შემსწავლელი დროებითი კურსები, თურქული ოჯახების უარყოფით დამოკიდებულებას იწვევდა. მშობლების უმრავლესობა უარს აცხადებდა გერმანულ სკოლებში შვილების მიყვანაზე. გერმანიის თურქულ დასახლებებში გაიხსნა თურქულენოვანი სკოლები.

შედარებით მისაღები მდგომარეობაა თურქთა ახალგაზრდა თაობაში. ისინი არ გამოთქვამენ გერმანულ საზოგადოებისაგან მოწყვეტის სურვილს, პირიქით, კმაყოფილი არიან, რომ საშუალება აქვთ განათლება მიიღონ ევროპის ერთ-ერთი განვითარებული ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებლებში, ფლობენ გერმანულ ენას და აქვს გარკვეული

წარმატებებიც, ასევე ადგილი აქვს შერეული ოჯახების შექმნასაც.

არაერთი თურქი წარმატებით მოღვაწეობს გერმანიის ეკონომიკის, განათლების, პოლიტიკის სფეროში. ხოლო გერმანიის ურთიერთობა თურქეთთან, ოფიციალურ დონეზე, თავშეკავებული და კეთილგანწყობილია. გერმანია დიდ ტექნიკურ დახმარებას უწევს თურქეთს თანამედროვე საბრძოლო იარაღის დამზადებაში. ხორციელდება ერთობლივი პროექტები.

გერმანია დღემდე პირველობას ინარჩუნებს თურქეთთან საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში. გერმანული კაპიტალი აქტიურად მონაწილეობს თურქეთის სავაჭრო - ეკონომიკურ გარიგებებში, მრეწველობასა და ფინანსურ ოპერაციებში. აქ საწარმოები აქვს დაარსებული გერმანიის ცნობილ ფირმებს. საზღვარგარეთულ ბანკებს შორის კი წამყვანი ადგილი უკავია – ვესტდოიჩე ლანდეს ბანკს, დოიჩე ბანკს, დრეზდენ ბანკს და სხვა. თურქეთში ასობით გერმანული ფირმა ეწევა საქმიანობას (600 - ზე მეტი). აქ ჩადებულმა ინვესტიციებმა რამოდენიმე მილიარდ მარკას მიაღწია.

ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერები თურქეთის რელიგიურ განსხვავებაზე ამახვილებენ ყურადღებას, თუმცა არა ოფიციალურ საუბრებში. ერთ-ერთი ევროპელი, ვინც ამის შესახებ ღიად თქვა, იყო საფრანგეთის პრეზიდენტის ყოფილი მრჩეველი ჟაკ ატალი. მან განაცხადა: „თურქეთის ევროკავშირში შესვლის ძირითადი ხელისშემშლელი მიზეზი რელიგიური განსხვავება – ისლამია.“

ხშირად დავის საგანი ხდება თავად ტერმინი ევროპაც. იგი მხოლოდ გეოგრაფიული ტერმინია თუ

საერთო ფასეულობების მატარებელი გაერთიანება. მეორე განსაზღვრების შემთხვევაშიც თურქეთის ადგილს ქრისტიანულ კლუბში ხშირად ვერ ხედავენ. ამ საკითხის ირგვლივ დავა კიდევ უფრო აქტუალური გახდა XX საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, მაშინ როცა თურქეთის ხელისუფლებაში პროისლამური მიმართულების ძალები მოვიდნენ. ეს ევროპას აიძულებდა კიდევ ერთხელ დაფიქრებულიყო, სანამ გადაწყვეტილებას მიიღებდა.

თურქეთის პრეზიდენტი თ. ოზალი მიზეზს მუსლიმობაში ხედავდა: „ევროკავშირში არ მიღების ქეშმარიტი მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ მუსლიმები ვართ, ისინი ქრისტიანები, მაგრამ ისინი ამას ღიად არ ამბობენ.“ ყოფილი პრემიერი თ. ჩილერი ამბობდა: „ევროპის კულტურას ქრისტიანულ - ბერძნულ - რომაული სინთეზი უდევს საფუძვლად. ერთი კედელი უკვე დავანგრეთ, ახალ კედელს ნულარ ავაშენებთ. ნუ ვივლით რელიგიური დაყოფის გზით. თურქეთი თავისი დემოკრატიული სისტემის და ფასეულობების სტაბილურობის ერთ-ერთი გარანტიაა. ევროპას კი სტაბილურობა ესაჭიროება. აღმოსავლეთს დასავლეთისათვის უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს... ჩვენი ევროპელი მოკავშირეები ამჟამად თურქეთს ისეთ ბუფერულ ქვეყანად მიიჩნევენ, რომელიც ევროპისათვის სტრატეგიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვან რეგიონებს შორის მდებარეობს. მათ მიერ თურქეთის მუდმივად ბუფერულ რეგიონად მიჩნევა გონივრული გადაწყვეტილებაა, თუმცა სერიოზული ეჭვები მაქვს, რომ თურქები ამ მდგომარეობაში ყოფნას ბოლომდე დასჯერდნენ.“

ევროკავშირის მორიგი სამიტი 1998 წლის 15-16 ივნისს გაიმართა კარდიფში. კარდიფის სამიტის გადაწყვეტილება შედარებით რბილ ტონში იქნა მიღებული, მაგრამ თურქეთისთვის ის მაინც უარს ნიშნავდა. ამ სამიტის უმთავრესი შედეგი ევროკავშირის კომისიის მიერ შემუშავებული „ევროპული სტრატეგიის“ დამტკიცება იყო.

1998 წლის სექტემბერში ეკონომიკურ კომისიასა და თურქეთის ხელისუფლებას შორის „ევროპული სტრატეგიის“ განხორციელების დეტალების გასარკვევად პირველი ტექნიკური დისკუსია გაიმართა, რამაც თურქეთის მზადყოფნა დაადასტურა თანამშრომლობაზე.

ანკარა აღნიშნავდა, რომ ევროკავშირის მომავალი სამიტი თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში გადამწყვეტი მნიშვნელობის იქნებოდა. მართლაც, დაძაბული ურთიერთობების ფონზე, მდგომარეობა დადებითისაკენ შემობრუნდა. ამ სამიტზე (1999 წლის 10 დეკემბერი), თურქეთი ევროკავშირის წევრობის კანდიდატ ქვეყანად გამოაცხადდა. თურქეთი, სხვა ქვეყნებთან ერთად, ევროკავშირში განწევრიანების სრულუფლებიან კანდიდატად აღიარეს.

თურქეთ - ევროკავშირის ურთიერთობაში მეტად მნიშვნელოვანია 2000 - 2001 წლები.

2000 წლის დეკემბერში ევროკავშირის მორიგ სამიტზე ბრიუსელში გამოქვეყნდა და თურქეთს დელეგაციას გადაეცა ევროკავშირის გაფართოების კომიტეტის მიერ მომზადებული დოკუმენტი „ევროკავშირში თურქეთის შესვლის საკითხებზე პარტნიორობის შესახებ.“

„დოკუმენტი პარტნიორობის შესახებ“ შეიცავდა კრიტერიუმების ჩამონათვალს, რომელსაც თურქეთი გარკვევით უნდა შეესაბამებოდეს. რთული საკითხების გადასაჭრელად (კვიპროსის პრობლემა, ეგეოსის ზღვაში საბერძნეთთან ტერიტორიული გამიჯვნა, ქურთების უფლებები). ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე საკითხთა რიგშია კვიპროსის პრობლემის მოწესრიგება. დოკუმენტმა პარტნიორობის შესახებ, თურქეთი დაავალდებულა „აქტიურად დაეჭირა მხარი გაეროს გენერალური მდივნის ძალისხმევისთვის“ კვიპროსის საკითხის გადასაჭრელად. თუმცა თურქეთი ჩრდილოეთ კვიპროს განიხილავს როგორც თავისი სამხედრო სტრატეგიული ინტერესების უზრუნველყოფის საკვანძო ელემენტს.

თურქეთის კიდევ ერთი მწვავე პრობლემა, რომელიც ასახულია დოკუმენტში, ქურთების საკითხია. პრობლემა ისაა, რომ თურქეთის კონსტიტუციაში სიტყვა „უმცირესობის გაგება რომელიმე ეთნოსის მიმართ არ არსებობს და ქვეყნის ქურთ მოსახლეობას წართმეული აქვს იურიდიული წინაპირობა, რათა მიაღწიოს თავისი უფლებების დაკმაყოფილებას. 2001 წლის 13 ნოემბერს კომისიის მიერ გამოქვეყნებული იქნა ანგარიში თურქეთის განვითარებასთან დაკავშირებით. დასკვნით ეტაპზე გადასვლის შეფერხების მოტივაცია იყო ის, რომ თურქეთი მოლაპარაკების დასაწყებად არ აკმაყოფილებდა პოლიტიკურ კრიტერიუმებს, ამდენად მას არ შეეძლო დასკვნით ეტაპზე გადასვლა. ანგარიშში დადებითად იყო შეფასებული მთავრობის მიერ განეული ძალისხმევა კონსტიტუციის შეცვლასთან დაკავშირებით, რომლის მიზანი იყო დემოკრატიული უფლებებისა და თავისუფლების

გაფართოება. მაღალი შეფასება მიეცა ადამიანის ახალ უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომელიც ეთნიკურ უმცირესობებს მიენიჭა. ამავედროულად კვლავ კრიტიკის საგანი იყო ამ ორგანოს ფართო უფლებამოსილება, სიკვდილის დასჯის შენარჩუნება. ჩიხში მოექცა კვიპროსის პრობლემის გადაწყვეტის პროცესი. მთლიანობაში ხაზი გაესვა იმას, რომ თურქეთი ერთადერთი კანდიტატი ქვეყანაა, რომელმაც გარკვეული ცვლილებების მიუხედავად, კოპენჰაგენის კრიტერიუმები არ შეასრულა.

თურქეთის ევროკავშირში შესვლასთან დაკავშირებულ 2001 წლის ოქმში დადგენილია შემდეგი მოთხოვნები: თურქეთში სასჯელის უმაღლესი ზომის მორატორიუმის მხარდაჭერა, ხოლო შემდეგში სიკვდილით დასჯის გაუქმება და ადამიანის უფლებების ევროპული კონვენციის ოქმ №6-ის რატიფიკაცია.

თურქეთმა „ქვეყანა - კანდიდატის“ მანდატით აიღო ვალდებულებები, რომელსაც ის განახორციელებდა. მათ შორის ოთხი ქურთული წარმოშობის ქალი - პარლამენტარის გათავისუფლება. 2004 წელს თურქეთის მეჯლისმა მიიღო გადაწყვეტილება და ათწლიანი პატიმრობის შემდეგ გაათავისუფლა პარლამენტარი ქალბატონები: ორხან დოგანი, ჰათივ დიკოლი, სალჰიმ სადაკი და სახაროვის პრემიის ლაურეატი ლეილა ზანე.

გათავისუფლებამდე თურქეთის სასამართლოს ოთხმა ადვოკატმა მიმართა სარჩელით, რომელიც არ დაკმაყოფილებულა. ბრიუსელში კი ეს ფაქტი გამოწვევად მიიღეს: „ევროკავშირი შეურაცხყოფილია, ჩვენ ანკარისაგან დემოკრატიას ვითხოვდით“ – აღნიშნა ევროპარლამენტის წევრმა ლუიჯი ვინჩმა.

მთელი ამ წლების განმავლობაში ეს ოთხი ქურთი პატიმარი ქალბატონი თურქთა უკანონობის სიმბოლოდ იყო მიჩნეული. ევროკავშირი ამ ფაქტზე აქცენტირებით მიუთითებდა თურქეთის ევროკავშირის ნევრობისათვის მოუმზადებლობაზე.

2004 წლის ევროკავშირის გაფართოების შემდეგ ისევ განახლდა საუბარი თურქეთის განევრიანების შესაძლებლობაზე, მაგრამ ევროპის ქვეყნებს შორის ვერ ხდება პოზიციების შეჯერება, მათი განსხვავებული დამოკიდებულების გამო. მაგალითად, გერმანიის მთავრობაში ადმიანთა უფლებებზე პასუხისმგებელმა და თურქულ - გერმანული მეგობრული ჯგუფის ხელმძღვანელმა კლაუდია როზიმ განაცხადა, რომ დაიცავს თურქეთის ევროკავშირში განევრიანების იდეას, „რადგანაც გერმანიას სჭირდება ძლიერი თურქი.“ თურქი ყურნალისტებისათვის გამართულ შემაჯამებელ შეხვედრაზე კ. როზი გამოვიდა ანგელა მერკელის წინადადების წინააღმდეგ, რომელიც თურქეთის ევროკავშირში პრივილეგირებულ პარტნიორობაზე თანხმდებოდა მხოლოდ. „თურქეთი ევროპის კატეგორიებში მრავალ ასპარეზზე იკავებს ადგილს. ვერ ვხვდები რატომ არის, რომ თურქეთი ზოგჯერ ევროპას ეკუთვნის, ზოგჯერ კი არა“ - განაცხადა იგივე როზიმ. მან შეფასება მისცა ბოლო პერიოდში თურქეთში განხორციელებულ რეფორმებს და აღნიშნა: „ერთი პერიოდი ვერც კი წარმომედგინა, რომ თურქეთში გაუქმდებოდა სიკვდილით დასჯა.“

ანგელა მერკელმა, როცა ის გერმანიის კანცლერი გახდა, თავისი ევროპული ტურნე საფრანგეთში ჩასვლით დაიწყო (2005 წლის ნოემბერი). მან პირველი ოფიციალური შეხვედრა გამართა პრეზიდენტ შაკ შირაკთან. მოლაპარაკების შემდეგ

გამართულ პრეს - კონფერენციაზე იგი თურქეთსაც შეეხო და განაცხადა: „თურქეთის ევროკავშირთან ურთიერთობა ძალიან მნიშვნელოვანია, მაგრამ ვფიქრობ მოლაპარაკებები მის განვევრიანებასთან დაკავშირებული ხანგრძლივი აღმოჩნდება.“ გერმანიის მხარე დიდი სიფრთხილით ეკიდება ამ საკითხს.

საფრანგეთის პრეზიდენტიმა ჟაკ შირაკმა კი არაერთხელ დააფიქსირა თანადგომა თურქეთის ევროპულ ოჯახში მიღებაზე. მისი თქმით: „ჩვენთან ერთად თურქეთის ყოფნა ევროპის ინტერესებში შედის.“

აშშ ასევე მხარს უჭერს თურქეთის განვევრიანებას ევროკავშირში. თურქეთისათვის მისი მხარადაჭერა მეტად მნიშვნელოვანია. აშშ-ის პრეზიდენტი ჯორჯ ბუში (უმცროსი) აღნიშნავდა, რომ „თურქეთი ევროპის ძალაა,“ ასევე „თურქეთის წვერობა ამავდროულად ისლამის ნაწილსა და დასავლეთს შორის ურთიერთობების წინსვლისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მოვლენას წარმოადგენს“. ჯ. ბუში თურქეთს ცივილიზაციებს შორის ხიდად მოიხსენიებს: „ისლამის სამყაროში თავისუფლების მომავალი ამ ქვეყნის მოქალაქეების მიერ უნდა განისაზღვროს და არა სხვების.“

დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრმა ტ. ბლერმა დადებითი პოზიცია თურქეთის ევროკავშირში განვევრიანების თაობაზე BBC - ის პირდაპირ ეთერში გააკეთა.

საინტერესოა მსოფლიო ბანკის ზოგიერთი მონაცემიც, რომლის მიხედვითაც თურქეთის ეკონომიკა ევროპის არაერთი ქვეყნის ეკონომიკაზე დიდია. მაგალითად, სტამბოლის ეკონომიკა ბევრად აღემატებოდა ევროკავშირის 4 ახალი წვერი ქვეყნის

ანალოგიურ მონაცემებს, იგი 9-ჯერ მეტი იყო იგივე ბულგარეთის ეკონომიკაზე. მიუხედავად 2001 წლის კრიზისისა, თურქეთს ამავე წლის მონაცემების მიხედვით გააჩნდა 445 მილიარდის ღირებულების მსყიდველობითი უნარი. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ თურქეთი ევროკავშირის წევრი გახდება, ეკონომიკის სიდიდის მიხედვით წევრ - ქვეყნებს შორის მეექვსე ადგილს დაიკავებდა.

თუმცა, მსოფლიო ბანკის მიერ გამოქვეყნებულ მსოფლიო ეკონომიკის მაჩვენებლების 2004 წლის მოხსენებაში თურქეთი (ერთ სულ მოსახლეზე 2 626 ლირა) ეროვნული შემოსავლების მიხედვით საშუალო, ქვედა ჯგუფის ქვეყნებს შორის მოხვდა. სწორედ ეს გახდა თავის დროზე ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ ევროკავშირის დიდი გაფართოების პროცესს 2004 წელს იგი გამოეთიშა.

მონაცემები თურქეთის ეკონომიკის დიდ პერსპექტივებზე მეტყველებს. მაგრამ, ესოდენ დიდი ეკონომიკური პოტენციალის ქონის პირობებშიც შედარებით არაადამაკმაყოფილებლად ჩანდა მიღწევები დემოკრატიის სფეროში გატარებული რეფორმების თვალსაზრისით.

თურქეთის ევროკავშირში მიღების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორად, რა თქმა უნდა არაოფიციალურად, ასახელებენ მოსახლეობის რაოდენობას. ამ ეტაპზე მისი რაოდენობა დაახლოებით 75 მილიონით განისაზღვრება.

დემოგრაფიული სურათის შესწავლის საფუძველზე, თურქეთში უახლოეს მომავალში ვარაუდობენ მისი მოსახლეობის რაოდენობის გაზრდას. ზრდის ახლანდელი ტემპების შენარჩუნების შემთხვევაში მისი რაოდენობა უახლოეს ათ წელიწადში

შესაძლოა მიუახლოვდეს 100 მილიონს. თურქეთი ასეთ შემთხვევაში იქნება ყველაზე მჭიდროდ დასახლებული ქვეყანა ევროპის სივრცეში. მაგრამ მისი ამჟამინდელი რაოდენობაც კი შემაშფოთებელია ევროკავშირის ხელმძღვანელობისათვის. კავშირში განწევრიანების შემთხვევაში მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით თურქეთი მოიპოვებს უფლებას გავლენა იქონიოს ევროკავშირის გადაწყვეტილებაზე. ევროპის ქვეყნებს კი ამ უფლების მინიჭება (ათის კვოტის ფლობა) არ სურთ თურქეთისათვის. ევროპა ასე ადვილად ვერ შეეგუება მისთვის ამხელა ბერკეტების გადაცემას.

თურქეთისათვის მოულოდნელობებით აღსავსე იყო 2004 წლის ევროკავშირის ბრიუსელის სამიტი. ამ სამიტმა თავის მხრივ ევროპას ახალი საზღვრები და ახალი პოლიტიკური რეალობა შესთავაზა და ამ რეალობაში თურქეთის ადგილი და როლი არ იყო ისეთი მნიშვნელოვანი, როგორც მოელოდნენ ანკარაში. ევროკავშირის საზღვრებში მოექცა კიდევ ათი ქვეყანა. თურქეთში მტკივნეულად აღიქვეს მასში კვიპროსის ბერძნული ნაწილის განწევრიანება, ვინაიდან ამ შემთხვევაში საბერძნეთს ერთით მეტი ხმის უფლება ექნება კავშირში თურქეთის წინააღმდეგ.

მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი კანდიდატი ქვეყანაა, ჯერ კიდევ არაა მიღებული პოლიტიკური გადაწყვეტილება მისი ევროკავშირში განწევრიანების თაობაზე. ქვეყანაში მიმდინარე წარმატებული დემოკრატიული ცვლილებები ეკონომიკის, განათლების, სამართლისა და სხვა სფეროებში, ვერ წყვეტს თურქეთის ევროპასთან გაიგივების, ევროპის ერთიან ცივილიზაციაში მისი მოაზრების საკითხს.

ევროკავშირსა და თურქეთს შორის მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ არაერთ თურქ სახელმწიფო

მოღვაწეს სკეპტიკური განცხადების გაკეთებისაკენ უბიძგა. მაგალითად, 2002 წელს მეჯლისის თავმჯდომარემ ომერ იზგიმ განაცხადა, რომ თურქეთს ევროკავშირის გარდა სხვა არეალშიც გააჩნია ალტერნატივა. ამ განცხადებით მან ფაქტობრივად მხარი დაუჭირა ეროვნული უშიშროების საბჭოს გენერალური მდივნის თუნჯერ კილინჯის მოსაზრებას – „ევროკავშირი თურქეთის ერთადერთი ალტერნატივა არ არის.“

ო. იზგიმ თურქულ - ამერიკული საზოგადოების ფედერაციის პრეზიდენტის ეგემენ ბალიშისა და მისი თანმხლები პირების მიღებისას აღინიშნა: „შესაძლებელია ევროკავშირის არჩევანი თურქეთი არ არის, მაგრამ თურქეთს ევროკავშირის გარდა სხვა არეალშიც გააჩნია არჩევანი. რასაკვირველია, ეს არეალები ვერ ჩამოყალიბდება მოკავშირეობის ისეთი ფორმებით, რომლის წევრადაც, როგორც კილინჯი ამბობს, ირანიც მოიაზრება. მაგრამ თურქეთს თავისი ღერძის გარშემო ყოველთვის აქვს არჩევანი ჰქონდეს დიდი ძალა ისეთი სახით, რომელიც არ ეწინააღმდეგება მისი სისტემის იდეოლოგიას.“

თურქი ექსპერტები კი ოპტიმისტურად არიან განწყობილნი და პროგნოზებსაც აკეთებენ თუ რამხელა სიკეთის მოტანა შეუძლია ევროკავშირის სივრცეში შესვლას. თურქეთის მრეწველობისა და ვაჭრობის მინისტრის ალი ჯონკუნის განცხადებით, ასეთ შემთხვევაში თურქეთში ინვესტიციების რაოდენობა სწრაფად გაიზრდება. კერძო სექტორის აღორძინებით კი შესაძლებელი გახდება ქვეყნის ეკონომიკის წინაშე მდგარი სერიოზული პრობლემების გადაჭრა. ხოლო მ. ილმაზის შეფასებით, ევროკავშირში თურქეთის სრული წევრობის საკითხის

განხილვისთანავე ქვეყანაში უცხოური კაპიტალის შემოსვლის ბუმი დაიწყო. მისი თქმით, თურქეთს თავისუფლად შეუძლია უზრუნველყოს წელიწადში საშუალოდ 10 მილიარდი დოლარის უცხოური კაპიტალის შემოსვლა ქვეყანაში.

სავაჭრო პალატების გაერთიანებულმა კავშირმა გამართა კონფერენცია დევიზით „ევროკავშირის სრული წევრობის ზემოქმედება თურქეთის ეკონომიკასა და ბიზნესის სამყაროზე.“ კონფერენციის გახსნისას მ. ილმაზმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „თურქეთში უცხოური კაპიტალის შემოსვლა ახლო პერიოდში უფრო დიდ მნიშვნელობას მოიპოვებს. ეკონომიკური კრიზისიდან მთლიანად გამოსვლა შეიძლება მოხდეს ევროკავშირთან შეგუების პროცესის დაჩქარებით და უფრო მაღალი საფეხურების დაძლევით.“ მან ამის ნიმუშად ესპანეთი, პორტუგალია და საბერძნეთი მოიყვანა. „ყველა კანდიდატი ქვეყნის მდგომარეობა ასეთი იყო, თურქეთისაც ასეთივე იქნება“ განაცხადა მან.

2004 წლის 26-29 ივნისს სტამბოლში გამართულმა ნატოს სამიტმა თურქეთსა და დასავლეთს შორის ჩამოყალიბებული ურთიერთობების წინააღმდეგობრივი ხასიათის დემონსტრირება მოახდინა. ერთი მხრივ, თურქეთი ნატოს მნიშვნელოვანი წევრია. ამ კონტექსტში ანკარამ გადამწყვეტი როლი უნდა შესრულოს რადიკალური ისლამის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ასევე, ერაყსა და ავღანეთში სტაბილურობის დამყარების საკითხში. მეორეს მხრივ, ევროკავშირის დამოკიდებულება თურქეთის ევროგაერთიანებაში განწევრიანებაზე პესიმისტურია. თუმცა, თავის მხრივ თურქეთს ისლამურ სამყაროში სტაბილიზაციის დამყარებისა და

პოლიტიკურ ცვლილებებზე უმტკივნეულოდ გადასვლის თვალსაზრისით, შეუძლია მისაბაძი მაგალითი გახდეს. მას ამ მიმართულებით ბევრად მეტის გაკეთება ხელენიფება, ვიდრე ნებსიმიერ ევეროპულ სახელმწიფოს.

დღეს - დღეობით თურქეთის ევროკავშირში განვერიანება სულ უფრო ბუნდოვანი ხდება, მაშინ როდესაც ეს ქვეყანა აქამდე არნახული ენერჯით აფართოებს საკუთარ კონტაქტებს უმეტესად მუსლიმურ ქვეყნებთან, ამ ფონზე დიდი ხნის განმავლობაში ისმება კითხვა – ხომ არ იხრება ეს მაშტაბური საერო მუსლიმური სახელმწიფო უფრო აღმოსავლეთისაკენ ვიდრე დასავლეთისაკენ?

როდესაც აშშ პრეზიდენტი ბ. ობამა 2012 წლის 25 აპრილს თურქეთს სტუმრობდა – ამ სიმბოლურმა ყესტმა თურქეთის გეოსტრატეგიულ მნიშვნელობას ხაზი გაუსვა. მან განსაკუთრებით აღნიშნა ამ ქვეყნის, როგორც ხიდის როლი აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, აღიარა მისი შუამავლის როლი არაბ - ისრაელურ კონფლიქტში, ასევე მთელი თავისი პოლიტიკური წონით აშკარად მხარი დაუჭირა თურქეთის ევროკავშირში განვერიანებისკენ სწრაფვას. ზოგიერთი ექსპერტი ვაშინგტონსა და ბრიუსელში თურქეთის, როგორც პარტნიორის სანდობას ეჭვქვეშ აყენებს, ბევრი თურქი კი საკუთარ თავს ეკითხება, ხომ არ ღირს მათ თავად სთქვან უარი ევროკავშირზე, ვიდრე ამას პირველი ბლოკი გააკეთებს.

შიშია იმის თაობაზე, რომ თურქეთმა ხიდების მშენებლის როლზე უარის თქმა გადაწყვიტა ბოლო ხანებში, როდესაც ამ ქვეყანამ ისრაელის სამხედრო-საჰაერო ძალების მანვერებში მონაწილეობაზე უარი

სთქვა. ამან კიდევ უფრო დაძაბა ურთიერთობა, რომელიც მანამდე უკვე საკმარისად შელახული იყო, როდესაც შვეიცარიის ქალაქ დავოსში მსოფლიოს ლიდერების წინაშე გამოსვლისას თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა ისრაელის პრეზიდენტი შიმონ პერესი ღაზას სექტორში სამხედრო ქმედებების გამო გააკრიტიკა.

მაღალჩინოსანი თურქი ჩინოვნიკები ამბობენ, რომ ბატონმა ერდოღანმა, რომელიც ისრაელსა და სირიას შორის შუამავლის როლს ასრულებდა ღაზას სექტორში კონფლიქტის დაწყებამდე სულ რაღაც რამდენიმე კვირით ადრე, ჩათვალა რომ მას უღალატეს, როდესაც ისრაელმა აგრესია წამოიწყო და რაც მისი აზრით უდანაშაულო მუსლიმების უაზრო მკვლევლობით დასრულდა. იმავდროულად, ზოგიერთ დასავლელ დიპლომატს მიაჩნია, რომ თურქეთმა მათი აზრით ირანთან დაკავშირებული ქმედებებით შეშფოთების საფუძველი შექმნა.

როდესაც ამ წლის ივნისში ირანის საპრეზიდენტო სადავო არჩევნების ოფიციალური შედეგები გამოქვეყნდა, თურქეთი იმ ქვეყნების რიგში აღმოჩნდა, ვინც პრეზიდენტ მაჰმუდ აჰმადინეჯადს ხელახალი არჩევა მიულოცა. თეირანში ვიზიტის დროს, ბატონმა რ. ერდოღანმა განაცხადა, რომ დასავლეთი ორმაგი სტანდარტების პრაქტიკას მიმართავს, როდესაც ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით ამ ქვეყანაზე ზენოლას ახდენს. „ისინი, ვინც ბირთვული განიარაღებისკენ მოწოდებებს აკეთებენ, პირველ რიგში ეს პროცესი საკუთარ ქვეყნებში უნდა დაიწყო“ – ხაზგასმით აღნიშნა მან.

საფრანგეთის პრეზიდენტი ნიკოლა სარკოზი ხმამაღლა აპროტესტებდა თურქეთის ევროკავშირში განევრიანებას და ამტკიცებდა, რომ ეს ქვეყანა გეოგრაფიულად ევროპას არ განეკუთვნება. ამ საკითხზე ასევე ეჭვი გამოსთქვა გერმანიის კანცლერმა ანგელა მერკელმაც. ბევრმა თურქმა მიიჩნია, რომ ევროკავშირში მათი ქვეყნის მიღება მუსლიმების დიდი რაოდენობის გამო არ სურთ.

შეკითხვაზე, რატომ დაინტერესდა თურქეთი სხვა მიმართულებით, ანალიტიკოსების ნაწილი აცხადებს, რომ თურქეთს ამ მიმართულებით კულტურული და ეკონომიკური ფაქტორები უბიძგებენ.

სტამბოლის შეხვედრაზე კი ევროპის საკითხების ქვეკომიტეტის თავჯდომარემ რობერტ უექსლერმა ზემოაღნიშნულ შეკითხვაზე განაცხადა: „ევროპა დააკვირდი საკუთარ ქმედებებს და საკუთარ მოსაზრებებს.“

პოლიტიკურ მეცნიერებათა პროფესორმა ერსინ კალაიჩიოღლუმ აღნიშნა, რომ გლობალურ ფინანსურ კრიზისს ევროპული ეკონომიკის შემცირება მოჰყვა, რამაც თურქეთს – მსხვილ ექსპორტიორს – ახალი ბაზრების მოძიების დაწყება აიძულა. ამ პოლიტოლოგსაც და მის სხვა კოლეგებსაც მიაჩნიათ, რომ მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის როგორც მუსულიმური ფესვების მქონე სოციალურად კონსერვატიული პარტიის ლიდერები თავს გაცილებით კომფორტულად ერ - რიადში, დამასკოსა და ბაღდადში გრძნობენ, ვიდრე პარიზში, ლონდონსა და რომში.

ევროკავშირთან მოლაპარაკებების ნაწილობრივ ჩავარდნასაც კი შორს მიმავალი შედეგები მოჰყვება. თურქეთი – შეერთებული შტატებისა და ევროპისთვის შეუცვლელი პარტნიორია, როგორც ქვეყანა, რომელიც ირანს, ერაყს და სირიას ესაზღვრება. თურქეთი დემოკრატიის, კაპიტალიზმისა და ისლამის ერთობლიობის უზარმაზარი სიმბოლოა.

მიუხედავად ამისა, ამ ქვეყნის ევროკავშირთან მოლაპარაკებები ძალიან გაურკვეველ მდგომარეობაშია. კვიპროსთან ძველი კონფლიქტის გამო მთელი რიგი საკითხების განხილვა დაბლოკილია. პირველად მრავალი წლის განმავლობაში საქმიანი წრეების წამყვანმა წარმომადგენლებმა, რომლებიც ყოველთვის პროევროპელები იყვნენ, აღნიშნეს „ჩვენ თურქები – ამაყი ხალხი ვართ და არ გვინდა იმ სახლში შესვლა, სადაც ჯერ დაგვპატიყეს, მაგრამ შემდეგ ყოველ ჯერზე მასპინძელი ცხვირწინ კარს გვიკეტავს,” – ამბობს ერთ-ერთი უმსხვილესი თურქული დეველოპერული კომპანიის ხელმძღვანელთა წარმომადგენელი ჰასან არატი.

ქვეყნის შელახული თავმოყვარეობის მიუხედავად, თურქეთის ოფიციალური წარმომადგენლები და ანალიტიკოსები ამტკიცებენ, რომ თურქეთი დასავლეთის მიტოვებას არ აპირებს. თურქეთის მინისტრი ევროპის საკითხებში ეჯემენ ბაჯისი არ ეთანხმება იმ მოსაზრებას, რომ თურქეთის პოლიტიკა აღმოსავლეთისკენ იცვლის ორიენტაციას. ერთ-ერთ ბოლო ინტერვიუში მან განაცხადა, რომ მისი ქვეყნის მხრიდან მეზობლებთან კონტეგრაციის მხარდამჭერები იყვნენ, ახლა ეჭქვეშ აყენებენ მოლაპარაკებათა გაგრძელების მიზანშეწონილობას, რომლის დასრულებაც, როგორც ჩანს, ჯერ-ჯერობით

არ განიხილება. კონტაქტების გააქტიურება, სირიასთან საზღვრის გახსნა, სომხეთთან დიპლომატიური ურთიერთობების ნორმალიზებაზე ისტორიული შეთანხმების ხელმოწერა, ასევე ირანთან ურთიერთქმედებათა გაფართოვება – ეს ყველაფერი თურქეთს მისი დასავლელი მოკავშირეებისთვის უფრო ეფექტურ შუამავლად აქცევს.

„ნებისმიერი ხიდი, თუკი მას ერთი საყრდენი მყარი აქვს, მეორე კი სუსტი, დიდხანს ვერ იარსებებს,“ – აღნიშნა ბატონმა ბაჯისმა.

თურქეთის პრემიერ-მინისტრ ერდოღანის მთავარი მრჩეველი საგარეო პოლიტიკის საკითხებში იბრაჰიმ კალინი ამბობს, რომ „თურქეთის ახალი, უფრო გახსნილი საგარეო პოლიტიკის დასავლელი კრიტიკოსები ორმაგ სტანდარტებს იყენებენ. როდესაც შეერთებული შტატები რუსეთს წინადადებებს სთავაზობს, ამას ყველა ადიდება და დიპლომატიის ახალი ეპოქის დასაწყისს უწოდებს, მაგრამ როდესაც თურქეთი ირანთან საკუთარი კავშირების გაფართოვებას ცდილობს, ყველა კითხულობს, ეს ხომ არ ნიშნავს ორიენტაციის შეცვლას?“

ბევრი გავლენიანი თურქი სამხედრო დარწმუნებულია, რომ ევროკავშირის მიერ წამოყენებული პირობების უმრავლესობა ქვეყნისათვის დამლუპველია. ბოლო დროს მათ ეთანხმებიან საზოგადოების სხვა ფენის წარმომადგენლებიც. ქვეყანაში უფრო და უფრო პოპულარული გახდა აზრი იმს შესახებ, რომ სინამდვილეში განევრიანების პირობით ევროკავშირი ანკარას აცდუნებს და ცდილობს, რომ თურქეთი აიძულოს, დათმობაზე წავიდეს ქურთების და კვიპროსის საკითხთან დაკავშირებით, ტერიტორიული დავები გადაწყვიტოს

საბერძნეთთან ეგეოსის ზღვაში მდებარე კუნძულების გამო და შემდეგ კარი მიუხუროს დასუსტებულ და დანაწევრებულ ქვეყანას.

როგორც ჩანს, თურქეთის გაურკვეველი მდგომარეობა მომგებიანია ევროკავშირისათვის, რათა ქვეყანას შეუნარჩუნოს დემოკრატიული ფასეულობები და არაექსტრემისტული ზეგავლენა, რომელიც უსაფრთხოს გახდის ევროპის სამხრეთ საზღვრებს. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ევროკავშირი თავს არიდებს ცალსახა უარის თქმას თურქეთის განევრიანებასთან დაკავშირებით.

საკონტროლო კითხვები:

1) დაახასიათეთ თურქეთის საგარეო პოლიტიკის მდგომარეობა ევროკავშირთან თანამედროვე ეტაპზე;

2) ახსენით, რა როლი უკავია თურქეთს ევროპის სახელმწიფოებთან ურთიერთობაში;

3) როგორ აღიქვამს თურქეთის ხელისუფლება თურქეთის ევროკავშირში არ მიღების საკითხების შესახებ;

პრაქტიკული დავალება:

გააანალიზეთ თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობები 1980-2011 წლებში.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, (საკანდიდატო დისერტაცია).
2. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
3. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულ იდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა გიორგი სორდიამ, თბილისი, 2000.
4. ლებანიძე ტ., თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945–1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები, თბილისი, 2003.
5. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
6. მაჩიტაძე ელ., არმიის როლი თურქეთის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მე-20 საუკუნის 60-80 - იან წლებში, ორიენტალისტური ძიებანი, II, თბილისი, 1996.
7. მაჩიტაძე ელ., 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება თურქეთში, ისტორიულ-პოლიტიკური ძიებანი, კრებული I, თბილისი, 1993.
8. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
9. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
10. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
11. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.

12. Данилов В.И. Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
13. Данилов В.И. Турция 80-х: от военного режима до «ограниченной демократии». Москва, Наука, 1991.

თავი VII

თურქეთ-კვიპროსის ურთიერთობები 1980-2011 წლებში

1. კვიპროსის პრობლემა

თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს კვიპროსის პრობლემა წარმოადგენს. იგი გასცდა თურქეთ-საბერძნეთის ურთიერთობების სფეროს და სართაშორისო განხილვის საგნადაა ქცეული. მისი დარეგულირება ამ ეტაპზე სრულიად წარმოუდგენელია ორმხრივი (თურქულ - ბერძნული) ურთიერთობების ფარგლებში. საქმის არსი შემდეგია, „ცივი ომის“ პერიოდში გაიზარდა აშშ-ის შესაძლებლობა კონტროლი გაენია ხმელთაშუაზღვის აღმოსავლეთ სივრცისათვის. ამავე დროს გაიზარდა ნატოსათვის კვიპროსის სამხედრო - სტრატეგიული მნიშვნელობა. აშშ-ის პოლიტიკა ამ რეგიონში დაფუძნებული იყო ე.წ. განუწყვეტელობის თეორიის გეოპოლიტიკურ სქემაზე, რაც ითვალისწინებდა იმას, რომ თურქეთი და საბერძნეთი დამოკიდებული უნდა ყოფილიყვნენ მასზე, კვიპროსის მეშვეობით აშშ ცდილობდა ნატოს ამ ორივე ქვეყნის დაინტერესებას. მისი მეშვეობით ამერიკელი დიპლომატები ცდილობდნენ თურქეთსა და საბერძნეთს ევლოთ მათი პოლიტიკური მიზნების მიმართულებით. ასევე, ანგარიშგასაწევი იყო აშშ-ის სამხედრო პერსონალის ყოფნა კვიპროსზე. სამხედროების ერთი ნაწილი ემსახურებოდა აშშ-ის სადაზვერვო თვითმფრინავების

ფრენას. აქვე იყო ამერიკის 3 რადიოსადგური, რომელიც ალჭურვილი იყო თანამედროვე ელექტრონული მოწყობილობით. ამ რადიოსადგურების მონაცემებს რეგულარულად ამუშავებდნენ ამერიკელი სპეციალისტები.

შემდგომში კვიპროსის საკითხი გახდა ევროკავშირის მხრიდან თურქეთზე ზემოქმედების ერთ-ერთი საშუალება. მუდმივად კეთდებოდა აქცენტი, რომ მეზობლებთან ურთიერთობების სამხედრო წესით მოგვარება არ შეესაბამება ევროპულ ნორმებს. არადემოკრატიულად აღიქმებოდა თურქეთის მხრიდან კვიპროსის ბერძნული ნაწილის არაღიარება. კვიპროსის საკითხმა თურქეთ - საბერძნეთის ურთიერთობებში დიპლომატიური კრიზისი გამოიწვია. ეს საკითხი გამწვავდა მას შემდეგ, რაც 1974 წელს ამბოხებულმა ეროვნულმა გვარდიამ საბერძნეთის მმართველ სამხედრო ხუნტასთან შეთანხმებით გადააყენა კვიპროსის რესპუბლიკის პრეზიდენტი, არქიეპისკოპოსი მაკარიოსი და მთელი კუნძულის საბერძნეთის შემადგენლობაში შეყვანა გადაწყვიტა. საპასუხოდ თურქეთმა მის ჩრდილოეთ ნაწილში გადასვა ჯარი. ამის შემდეგ მოყოლებული თურქეთი უფრო მყარად ცდილობს აქ დამკვიდრებას. მოხდა საბერძნეთთან მოსახლეობის იძულებით გაცვლა: ჩრდილოეთ ნაწილში მცხოვრები 45-65 ათასი თურქი გადავიდა თურქეთის მიერ დაკავებულ ჩრდილოეთის მიწაზე. გაიყო თვით დედაქალაქი ნიქოზიაც.

კუნძულის გაყოფის გეგმა ადრევე იყო შემუშავებული. არსებობდა კვიპროსის საბერძნეთთან (ენოზისის) და თურქეთთან მიერთების გეგმებიც. „ენოზისის ვარიანტს“ დაუპირისპირდა თურქული ნაციონალიზმი ე.წ. „ათაქსიმას მეთოდით“. ამით

გამოიხატა ექსპანსიონისტური დამოკიდებულება კვიპროსისადმი, რომელიც მიზნად ისახავდა კუნძულის ტერიტორიის ორ ნაწილად გაყოფას – ბერძნებისათვის და თურქებისათვის გავლენის სფეროების შესაბამისად, რასაც შემდეგში უნდა მოყოლოდა ორი სახელმწიფოს შექმნა, რომელიც დასრულდებოდა თურქეთთან და საბერძნეთთან გაერთიანებით ან მომხდარიყო ფედერაციულ საფუძველზე მონყობა სახელმწიფოებრივი „თვითმყოფადობის“ პრინციპებით.

ცნობილი თურქი სახელმწიფო მოღვაწე, ანკარის უნივერსიტეტის პროფესორი ნიჰათ ერიმი თავის ნიგნში „ჩემი თვალთ ნანახი კვიპროსი,“ კუნძულის გაყოფამდე ქვეყნის ხელისუფლებაში უკვე შემუშავებული ხედვის შესახებ იგონებს: „1956 წლის 16 ოქტომბერს მე გამომიძახა თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა ად. მენდერესმა, რომელმაც დამავალა გავცნობოდი კვიპროსის საკითხს და მომემზადებინა ამ საკითხთან დაკავშირებით ქვეყნის პოზიციის იურიდიული დასაბუთება. პრემიერი ითხოვდა, რომ ამ პოზიციაში გათვალისწინებული ყოფილიყო შემდეგი მომენტები: ინგლისი უნდა დარჩენილიყო კუნძულზე, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ იგი დატოვებდა აღნიშნულ ტერიტორიას, კვიპროსი უნდა გადასულიყო თურქეთის ხელში ან გაყოფილიყო.“ თურქეთის ინტერესებში შედიოდა, კუნძული არ გადასულიყო საბერძნეთის ხელში.

კუნძულის თურქული თემის ხელმძღვანელობამ, 1983 წელს გამოაცხადა „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკა.“ იგი არ ცნო არცერთამ ქვეყანამ, გარდა თავად თურქეთისა. გაერომ კი მის

მიმართ საერთაშორისო ეკონომიკური სანქციები შემოიღო.

1995 წელს თურქეთის პრეზიდენტმა ს. დემირელმა განაცხადა: „კვიპროსის პრობლემა, ეს თურქეთის ნაციონალური პრობლემაა. თურქეთი ყოველთვის გაატარებს აქტიურ პოლიტიკას ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკის (ჩკთრ) მიმართ და დავებმარებით ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრაში. რაც შეეხება საბერძნეთთან დამოკიდებულებას, იგი უნდა გადაიჭრას ორმხრივი მოლაპარაკებების გზით.“

კვიპროსი ტურისტების საყვარელი ადგილია. მას ბუნებრივი სილამაზის და კარგი კლიმატური პირობების გამო „ხმელთაშუაზღვის მარგალიტს“ ეძახიან. კვიპროსზე წელიწადში 2 მილიონზე მეტი უცხოელი ტურისტი ჩადის.

საბერძნეთმა XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში კვიპროსის ევროგაერთიანებაში განვერიანების საკითხი დასვა, რაზეც ანკარამ სასწრაფო რეაგირება მოახდინა: „მაშინ ჩვენ ჩკთრ-ს პირდაპირ თურქეთის შემადგენლობაში შევიყვანთ“ – ასეთი იყო თურქეთის პოზიცია. მოლაპარაკებები დაიწყო.

ამის პარალელურად მუშავდებოდა გეგმა, რომელიც კუნძულის ბერძნული ნაწილი და თურქული ნაწილების გაერთიანებას გულისხმობდა. მისი გაერთიანების შემთხვევაში ერთიანი კვიპროსი შევიდოდა ევროპის სივრცეში. თურქეთის პოზიცია ამაზე, ბუნებრივია, უარყოფითი იყო.

ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ მოხდა შეთანხმება, რომ ეს საკითხი საერთაშორისო სამართლის ნორმების მიხედვით მოგვარებულიყო. რაც გულისხმობდა კუნძულზე მოსახლეობის აზრის

შესწავლას ანუ დანიშნულიყო საერთო სახალხო რეფერენდუმი და გამოკითხვის შედეგების მიხედვით დარეგულირებულიყო საკითხი. თუმცა კვიპროსის ბერძნული ნაწილის* ევროკავშირში განწევრიანება უკვე გადაწყვეტილი იყო.

რეფერენდუმი დაინიშნა 2004 წელს.

შედეგები იყო ისეთი, როგორსაც მოელოდა საერთაშორისო საზოგადოება: კვიპროსის ბერძნულ ნაწილს არ სურდა თურქულ ნაწილთან გაერთიანება, რადგან ეს დამატებით პრობლემებს შეუქმნიდა, ხოლო თურქულმა ნაწილმა თავად განაცხადა უარი გაერთიანებაზე.

კვიპროსის დარეგულირების უნიკალური შესაძლებლობა არ იქნა გამოყენებული. კვიპროსის გაერთიანებით მისი თურქული მოსახლეობის დიდ ნაწილს ეკონომიკური შესაძლებლობების განვითარების ფართო საშუალება მიეცემოდა. ასე რომ, 2004 წელს 1 მაისს კვიპროსის მხოლოდ ბერძნულმა ნაწილმა იზეიმა ევროკავშირში განწევრიანება.

2005 წლის დეკემბერში ევროკავშირის წევრი ქვეყნების ელჩებმა ბრიუსელში მიიღეს სპეციალური დეკლარაცია თურქეთის შესახებ, რომელიც ოფიციალური ანკარისაგან მოითხოვდა კვიპროსის რესპუბლიკის აღიარებას, რათა დაეწყოთ მოლაპარაკებები მისი ევროკავშირში განწევრიანებასთან დაკავშირებით.

დეკლარაციაში აღნიშნულია, რომ იმ შემთხვევაში თუ თურქეთი არ სცნობს კვიპროსის დამოუკიდებლობას, მის ევროკავშირში განწევრიანებაზე

* - თანამედროვე პოლიტიკურ ლექსიკონში უკვე დიდი ხანია დამკვიდრდა ტერმინები: “კვიპროსის ბერძნული ნაწილი”, “კვიპროსის თურქული ნაწილი”, ასევე, “გაყოფილი კუნძული.”

მოლაპარაკებები შეწყდება. ასევე, ითხოვენ თურქეთის მხრიდან კვიპროსისათვის საჰაერო და საზღვაო გზების გახსნას (ეს პირობები ჯერ კიდევ საბაჟო კავშირის შესახებ შეთანხმებაში იყო ჩადებული).

ამ პირობების შესრულებაზე იუსტიციის მინისტრმა ჯემალ ჩიჩეკმა განაცხადა: „ევროკავშირის ქცევა კომედიურს ჰგავს... თურქეთისათვის ევროკავშირში შესვლა ძალიან მნიშვნელოვანია, თუმცა არც ისე გულუბრყვილოები ვართ, რათა მივისწრაფოდეთ ნებისმიერ ფასად იქ მოსახვედრად.“

პრემიერ რ. ტ. ერდოღანმა კი განაცხადა: „ჩანს, რომ თურქეთს ნაუყენებენ უფრო მკაცრ მოთხოვნებს, ვიდრე სხვა კანდიდატებს, არც ერთ ქვეყანას არ უცდია ევროკავშირის კარებთან 41 წელი, ევროპელები კი ისევ მერყეობენ.“

კვიპროსის საკითხი კვლავ რჩება თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად.

ლიტერატურა:

1. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, (საკანდიდატო დისერტაცია).
2. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
3. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულ იდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა გიორგი სორდიამ, თბილისი, 2000.
4. ლებანიძე ტ., თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945-1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები, თბილისი, 2003.

5. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
6. მაჩიტაძე ელ., არმიის როლი თურქეთის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მე-20 საუკუნის 60-80 - იან წლებში, ორიენტალისტური ძიებანი, II, თბილისი, 1996.
7. მაჩიტაძე ელ., 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება თურქეთში, ისტორიულ-პოლიტიკური ძიებანი, კრებული I, თბილისი, 1993.
8. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
9. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
10. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.-XXI ს.-ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
11. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
12. Данилов В.И. Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
13. Данилов В.И. Турция 80-х: от военного режима до «ограниченной демократии». Москва, Наука, 1991.

თავი VIII

თურქეთის ურთიერთობა აღმოსავლეთისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან 1980-2011 წლებში

1. თურქეთის ურთიერთობა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან

XX საუკუნის 90-იან წლებში ორპოლუსიანი სამყაროს ერთ-ერთმა სოლიდურმა მოთამაშემ საბჭოთა კავშირმა, საერთაშორისო არენა დატოვა. სამყარო ახალი გეოპოლიტიკური რეალობის წინაშე დადგა. ახალი მსოფლიო წესრიგის ფონზე დამოუკიდებლად არსებობა დაიწყო ცენტრალური აზიის ხუთმა რესპუბლიკამ.

საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე გაჩნდა დაპირისპირება თუ რომელი პოლიტიკური ძალა მოახერხებდა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან მრავალმხრივი და მჭიდრო თანამშრომლობის დამყარებას, რაც პირველ რიგში განპირობებული იყო ბუნებრივ სიმდიდრეებზე, განსაკუთრებით ნავთობისა და გაზის საბადოებზე კონტროლის სურვილით, რომლის მარაგითაც ეს რეგიონი მსოფლიოში მეორე ადგილს იკავებს (სპარსეთის ყურის შემდეგ). მნიშვნელოვანია მისი სტრატეგიული მდებარეობაც. მასზე გადის დიდი აბრეშუმის გზის თანამედროვე მარშრუტიც და ესაზღვრება ისეთ ქვეყნებს,

როგორცაა ჩინეთი, რუსეთი, ახლო აღმოსავლეთისა და სპარსეთის ყურის ქვეყნები.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების პერიოდიდან ცენტრალური აზია თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში მოექცა. რის გამო დაიწყო „თურანის“ აღორძინებაზე საუბარი. ეს იდეა მხოლოდ თეორიულ დონეზე არსებობს მისი გაჩენის პერიოდიდან.

როდის ჩამოყალიბდა თურანის შექმნის იდეა და რას ისახავდა იგი მიზნად? „თურანიზმი“* ანუ როგორც მას ხშირად უწოდებენ „თურქიზმი“, როგორც პოლიტიკური მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, ხოლო ოსმალეთის სახელმწიფო პოლიტიკის წარმართავ იდეოლოგიად იქცა პირველ მსოფლიო ომის წინ.

პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზნების გარდა, ბუნებრივად ჩანს მონათესავე ხალხთან მჭიდრო ურთიერთობების ქონის სურვილი. ამ კონტექსტში, აღსანიშნავია კავკასიის რეგიონის როლი ცენტრალური აზიისაკენ მიმავლ გზაზე. თურქეთი განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდება კავკასიის ახლადწარმოქმნილ რესპუბლიკებთან ურთიერთობას. მათ შორის აზერბაიჯანთან, რომელსაც სტრატეგიულ პარტნიორად მიიჩნევს. ის ცდილობს არ დაუშვას კავკასიისა და ცენტრალურ აზიაში ირანის გააქტიურება. უნდა ითქვას, რომ თურქეთი ამ მხრივ მომგებიან მდგომარეობაშია. ირანის ისლამური

* „თურანიზმი“ ეწოდება პოლიტიკურ მიმდინარეობას, რომელიც მიზნად ისახავს „თურქულენოვანი მოსახლეობის, „თურანელ“ ხალხთა ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას.

რესპუბლიკის იზოლაციის პირობებში იგი დასავლეთის დიდი მხარდაჭერით სარგებლობს.

ნატო-ს ნევრი თურქეთი ცდილობს თავისი საგარეო პოლიტიკა შეუსაბამოს ამ ორგანიზაციის ნევრობის მოთხოვნებს და მის სტრატეგიულ ინტერესებს. ახალ პოლიტიკურ რეალობაში თურქეთს ფაქტობრივად ეკისრება შეასრულოს „დასავლური დემოკრატიის მოდელის როლი,“ როგორც ახლო აღმოსავლეთის ისლამური სახელმწიფოებისათვის, ისე ცენტრალური აზიის თურქულენოვანი რესპუბლიკებისათვის.

თავად თურქეთი ცენტრალური აზიის რესპუბლიკებთან ურთიერთობებში ხაზს უსვამს „მომძე,“ „მონათესავე“ ქვეყნის ფაქტორს და წინა პლანზე გამოაქვს ეთნიკური და კულტურული კავშირები. ამ მხრივ თურქეთს შეუძლია დახმარება და პარტნიორობა გაუწიოს ამ რეგიონში პოლიტიკური შეღწევით დაინტერესებულ მხარეს. ამ სახელმწიფოთა არსებობა უფრო მიზანსწრაფულს ხდის თურქეთის საგარეო პოლიტიკას და ზრდის მის მნიშვნელობას სხვა სახელმწიფოთა თვალში.

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული თურქეთისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების ურთიერთობებმა ინტენსიურად დაიწყო განვითარება. თურქეთის ყოფილი პრეზიდენტი ს. დემირელი ამ რეგიონის მნიშვნელობაზე საუბრისას აღნიშნავდა: „ეს ის რეგიონია, რომელზეც თურქეთი ვერ იტყვის „სულერთია იქ რა მოხდება.“ ჩემი აზრით, – ამბობდა დემირელი - „აღნიშნული ქვეყნების ყველაზე დიდი პრობლემაა ერთის მხრივ კომუნისტური სახელმწიფოს დემოკრატიულ ქვეყანად გადაქცევა, მეორეს მხრივ, მარქსისტული ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე

გადასვლა. თურქეთს არც პანთურქიზმის განზრახვა აქვს და არც პანისლამიზმის, ესენი შეუძლებელია – ისტორიის არცერთ ეპოქაში ადრიატიკიდან ჩინეთის ზღვამდე გადაჭიმულ დიდ თურქულ საზოგადოებას ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში არ უარსებია ... მაგრამ, ამ რეგიონში არიან ადამიანები, რომლებიც ჩვენთან ერთად იზიარებენ იგივე ისტორიას, იგივე კულტურას, იგივე ენას, იგივე რელიგიას, ტრადიციებს. ჩვენ თუ ვამბობთ – ისინი ჩვენი ძმები არიან, ამით არავინ არ უნდა გაღიზიანდეს. დიახ, ისინი ჩვენი ძმები არიან, ერთი დიდი ხის ტოტებია, მაგრამ ჩვენ გვინდა რომ მათ შეინარჩუნონ დამოუკიდებლობა... როგორც კი ისინი დამოუკიდებლები გახდნენ, ჩვენსკენ გამოიქცნენ, ჩვენ კი ისინი გულში ჩავიკარით”

მართლაც, თურქეთი იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც 1991 წლის 16 დეკემბერს ოფიციალურად ცნო ყაზახეთის, ყირგიზეთის, უზბეკეთის და თურქმენეთის დამოუკიდებლობა და დაინტერესება გამოთქვა მათთან მჭიდრო თანამშრომლობის. ცენტრალური აზიის ქვეყნების მხრიდანაც ცალსახად იყო დაფიქსირებული პოლიტიკური არჩევანი. მათ პროდასავლურ კურსში თურქეთთან ურთიერთობას განსაკუთრებული ადგილი უკავია.

ამ რეგიონის ზოგადი პოლიტიკური სურათი ასეთია: XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო ეკონომიკის გამოცოცხლება, მაგრამ არც ისე ადვილი აღმოჩნდა ერთბაშად საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა. 90-იანი წლების მორე ნახევრიდან კი ამ მხრივ მეტი წინსვლა შეინიშნება. თუმცა, საერთო ჯამში, რეგიონი მაინც განიცდის ეკონომიკურ და სოციალურ კრიზისს. ამას ემატება თავად სახელმწიფოებს შორის

ეთნოტერიტორიული დავები. გარკვეული წინააღმდეგობები შეიმჩნევა ქვეყნებს შორის ლიდერობისათვის. მაგალითად, უზბეკეთსა და ყაზახეთს შორის. უზბეკეთის პრეზიდენტი ი. ქარიმოვი უარყოფდა ყაზახეთის პრეზიდენტის ნურსულთან ნაზარბაევის წინადადებას ევროაზიური კავშირის შესახებ და აქტიურად უჭერს მხარს სტრატეგიულ პარტნიორობას აშშ-თან და ნატოს-თან. რეგიონში დესტაბილიზაციის გარკვეული ხელშემწყობია ისლამური ფუნდამენტალისტური ორგანიზაციების პოზიციების გაძლიერება, რაც რეგიონში ზრდის არასტაბილურობას. რომელიც არასახარბიელოდ აისახება მის ეკონომიკაზე და პოლიტიკურ მდგრადობაზე.

ცენტრალური აზიის რეგიონში ძლიერი პოლიტიკური გავლენა აქვს რუსეთის ფედერაციას. რუსეთი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს აქ თავისი პოზიციების შენარჩუნებას. მისი პოლიტიკური ხელიხუფლება ამისათვის დგამს შესაბამის ნაბიჯებს. გაფორმდა არაერთი ხელშეკრულება სამხედრო და ეკონომიკის სფეროში. ეს პროცესი თურქეთთან ურთიერთობების ნორმალური ტემპის შენარჩუნებას ხელს არ უშლის, ვინაიდან ყოველთვის გამოიძებნება საერთო ენა იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც უდიდესი სავაჭრო პარტნიორები არიან.

განსაკუთრებული ინტერესები აქვს ამ რეგიონში ჩინეთს, ისევე როგორც აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებს. მაგალითად, 2005 წელს გაფორმდა ჩინეთ-თურქმენეთს შორის შეთანხმება გაზის მიწოდების თაობაზე. ეს ურთიერთობები ჯერჯერობით სანყის ეტაპზეა. მომავლისათვის პერსპექტიულია ჩინეთის უზარმაზარ ბაზრებზე გავლა. დღევანდელი რეალობით კი

ცენტრალური აზიის ქვეყნებს ყველაზე უფრო მრავალმხრივი და კარგად განვითარებული ურთიერთობები მონათესავე თურქეთთან აქვს.

XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ამ რეგიონთან ურთიერთობაში თურქეთის ინტერესები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოვაცალიოთ: ა) პოლიტიკური ხედვა - აქ არსებული ენერგორესურსების ტრანსპორტირება მომხდარიყო მისი ტერიტორიის გავლით დასავლეთისაკენ; ბ) ეკონომიკური ხედვა - ნავთობისა და გაზის ენერგორესურსების მისი ტერიტორიის გავლით დასავლეთისათვის მიწოდება მნიშვნელოვანი იქნებოდა იმ კუთხით, რომ თურქეთი თავადაა ნახშირწყალბადების დიდი მომხმარებელი და საშუალება მიეცემოდა მათი შეღავათიან ფასებში შესყიდვის. გ) სტრატეგია - ახალ მსოფლიო წესრიგში თურქეთი თავის ადგილს სახელმწიფო - ტრანზიტორის როლით გაამყარებდა დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის. თუ ენერგორესურსები ამ ქვეყანაზე გავლით მიეწოდებოდა ევროპას, თურქეთს მასზე გარკვეული კონტროლის საშუალება ეძლეოდა, და მეორე, შეიქმნებოდა მომენტი ევროპის ქვეყნებთან მეტი დაახლოების, რისკენაც ასე მიისწრაფის იგი, ე.ი. თურქეთი ევროპული სტაბილურობისა და უსაფრთხოების სისტემის ნაწილი გახდებოდა.

საკითხის უკეთ წარმოჩენისათვის აღვნიშნავთ, რომ XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან თურქეთის რესპუბლიკის ახალ პოლიტიკურ რეალობაში მყარად დამკვიდრება, ამ ხალხებთან მონათესავეობის წინ ნამოწევა, პოლიტიკური მოტივებით იყო განპირობებული. ამ პოლიტიკურ ხაზს მხარს უჭერდა აშშ და ძალებს არ ზოგავდა თურქეთისათვის

აღმოეჩინა მხარდაჭერა. ამის დამადასტურებელი იყო აშშ სახელმწიფო მდივნის ჯეიმს ბეიკერის (1991 წ. დეკემბერი – 1992 წ. თებერვალი) და შემდგომში სხვა ამერიკელი პოლიტიკოსების ვიზიტები ცენტრალურ აზიაში.

ამ რეგიონში თურქეთის უპირატეს მდგომარეობაში ჩაყენება შემდეგმა მოვლენებმა განაპირობა: 1990 წლიდან დაიწყო მოლაპარაკებები ცენტრალურაზიური ენერგორესურსების გადაზიდვის მარშრუტთან დაკავშირებით. გამოიკვეთა, რომ აშშ მხარს უჭერდა არსებული სამი ძირითადი მარშრუტიდან ე. წ. „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის პროექტს.“* 1999 წლის ეუთოს სტამბოლის შეხვედრამ საბოლოოდ გადაწყვიტა ეს საკითხი: აშშ პრეზიდენტმა ბილ კლინტონმა თურქეთის, აზერბაიჯანის, საქართველოს, უზბეკეთისა და ყირგიზეთის ლიდერებთან ერთად ხელი მოაწერა „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის“ პროექტს. ეს იყო, შეიძლება ითქვას, ამერიკის მხარდაჭერით რეგიონში თურქეთის პოლიტიკის გამარჯვება.

ამერიკის მხარდაჭერის ფონზე, აზერბაიჯანთან მჭიდრო თანამშრომლობის პირობებში, გადაწყდა შაჰდენიზის საბადოს ენერგორესურსების „ბაქო-ჯეიჰანის“ პარალელური მარშრუტით გადაზიდვაც. ეს იყო სრულიად ახალი რეალობის შექმნა ევრაზიის სივრცეში, რომელიც თურქეთს მნიშვნელოვან როლს ანიჭებდა. ევროკავშირის „ტრასეკას“ პროექტმა კიდევ უფრო გამოკვეთა ახალი გეოპოლიტიკური სევრცე:

* ამ ნავთობსადენით ხდება აზერბაიჯანის ნავთობთან ერთად ცენტრალურაზიური რესურსების გადატუმბვაც.

ცენტრალური აზია - კავკასია - თურქეთის ევრაზიული დერეფანი.

ნავთობსა და გაზთან ერთად ეს რეგიონი სხვა ბუნებრივი რესურსებითაც საკმაოდ მდიდარია. მაგალითად, ბამბით, სპილენძის მარაგით, ურანით და სხვა მძიმე ლითონებით. მინერალური ნედლეულით უმდიდრესია უზბეკეთი (შეფასებულია 3,3 ტრლნ. დოლარად). ასევე, გამოირჩევა სასოფლო-სამეურნეო რესურსების დიდი პოტენციალით. უზბეკეთში არის 99,99 % სუფთა ოქროს შემცველი საბადო და სხვა.

თურქეთის ცენტრალურ აზიასთან ურთიერთობაში ყურადღებას იქცევს კულტურულ - საგანმანათლებლო, საინვესტიციო და საბანკო პოლიტიკის მასშტაბები. ამ პროცესების უკეთ ილუსტრაციისათვის მოვიშველიებთ კონკრეტულ ფაქტებს თითოეულ სფეროში.

ოფიციალურმა ანკარამ ცენტრალური აზიის ქვეყნების დახმარების პროგრამის კოორდინირებისათვის 1992 წლის იანვარში შექმნა სპეციალური სააგენტო. იგი თურქეთის პრეზიდენტის თ. ოზალის ინიციატივით იყო დაფუძნებული. 1993 წლიდან კი იმართება ყოველწლიური ფორუმები თურქულენოვან ხალხებს შორის მეგობრობისა და მხარდაჭერის განმტკიცების მიზნით. სახელმწიფოები დიდი ენთუზიაზმით ხვდებიან ამ კავშირების განვითარებას, აქტიურად თანამშრომლობენ ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციასთან. ასევე, მნიშვნელოვანია მათი კავშირები გაეროსთან, ეუთოსთან, ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციასთან.

1992 წელს ანკარაში გამართულ თურქულენოვანი ხალხების წარმომადგენელთა

შეხვედრისას ხელი მოეწერა „ანკარის დეკლარაციას,” რომელიც მათ შორის ეკონომიკის, ვაჭრობის, საბანკო და სხვა დარგებში მჭიდრო თანამშრომლობას გულისხმობდა. ამ ხელშეკრულების პირობებმა ძალიან მოკლე პერიოდში რეალურად დაიწყო ამოქმედება.

ყველაზე წარმატებული განათლების სფეროში ურთიერთობებია, რასაც შემდეგი მონაცემებიც ადასტურებს: 1992 წლიდან 2000 წლამდე ცენტრალური აზიის ქვეყნებიდან თურქეთში სწავლება გაიარა დაახლოებით ათი ათასმა სტუდენტმა. მთლიანად, ამ რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის მიღებიდან 2004 წლამდე - 16 692 სტუდენტმა. მათი სწავლებისათვის გამოყოფილი თანხები დაფინანსებული იყო 55 მლნ. დოლარის კრედიტით.

ურთიერთობათა გაღრმავების მიზნით თურქულმა მხარემ გახსნა „აჰმეტ ესევის” ყაზახურ-თურქული უნივერსიტეტი, ასევე, „მანასის” უნივერსიტეტი ქ. ბიშკეკში. გაიხსნა თურქმენულ-თურქული საერთაშორისო ურთიერთობათა ინსტიტუტი ქ. აშხაბადში. გარდა ამისა, რეგიონში მოქმედებს ასობით ლიცეუმი, უცხო ენების შემსწავლელი ცენტრები, კომპიუტერის შემსწავლელი კურსები და სხვა. 2000 წლისათვის ცენტრალურ აზიაში თურქეთის ინიციატივით გახსნილი იქნა 120 დაწყებითი სკოლა, სადაც დაახლოებით 20 ათასამდე მოსწავლე ეუფლება ცოდნას. მათ სურვილის შემთხვევაში კარი ღია აქვთ თურქულ უნივერსიტეტებში. სასწავლებლებში არის სწავლების სუკეთესო პირობები. სახელმწიფო ინსტიტუტებისაგან განსხვავებით, აქ სტიპენდია 2-3-ჯერ მეტია, ტექნიკურად კარგად არიან აღჭურვილნი.

ყირგიზულ-თურქული უნივერსიტეტი „მანასი“, 2002 წელს ქვეყნის ხუთ საუკეთესო სასწავლებელთა შორის დასახელდა. ამ პროცესებში საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სასწავლებლების სტუდენტები და მათი მშობლები კმაყოფილნი და დადებითად განწყობილნი არიან თურქეთის რესპუბლიკის მიმართ.

2001 წლის თურქეთის ეკონომიკურმა კრიზისმა გარკვეული გავლენა იქონია სტიპენდიანტთა რაოდენობაზე, თუმცა ურთიერთობები მაინც ინტენსიურია და ასეთივე ტემპებით გრძელდება დღემდე.

მას შემდეგ, რაც თურქეთმა დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან, ამ რეგიონში 900 მილიონი დოლარი ღირებულების ინვესტიცია განახორციელა. რაც შეეხება სავაჭრო ტვირთბრუნვას, ექსპორტ - იმპორტის სახით, თითოეულ ქვეყანასთან მილიონობით დოლარისაა, ანუ ჩამოყალიბებულია საკმაოდ კარგი სავაჭრო-პარტნიორული ურთიერთობები. მაგალითად, თუ სავაჭრო ტვირთბრუნვა ცენტრალური აზიის რესპუბლიკებსა და თურქეთს შორის XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგისათვის 100,9 მილიონი იყო, მან XXI საუკუნის დამდეგისათვის 969, 5 მილიონს მიაღწია.

მნიშვნელოვანია ერთ-ერთი თურქული ბანკის - „ექსიმბანკის“ მიერ ადგილობრივ სამშენებლო წარმოებაში ჩადებული კაპიტალის მოცულობაც. 2000 წლისათვის თურქული სამშენებლო კომპანიების კონტრაქტების ღირებულება თურქულენოვან რესპუბლიკებში ასე გამოიყურებოდა:

ყაზახეთი - 2 427, 2 მლნ. დოლარი

ყირგიზეთი - 201, 3 მლნ. დოლარი

თურქმენეთი - 4 123, 6 მლნ.დოლარი
უზბეკეთი 1 509, 2 მლნ.დოლარი.

ცენტრალური აზიის რეგიონში დაახლოებით 1 200 თურქული სამშენებლო ფირმა მოღვაწეობს. მათგან თურქმენეთში – 300, ყირგიზეთში კი – 200 და სხვა. 2002 წლისათვის აქ განხორციელებული პროექტების საერთო ღირებულება 7 მილიარდად იყო შეფასებული.

ამ რეგიონში ასევე წარმატებულია თურქული საბანკო სისტემის მუშაობა. მაგალითად, თურქულ - ყაზახური საერთო ბანკის „ემლაკის“ სანესდებო კაპიტალის 35%-ის, „ზირაატ ბანკის“ 50%-ის, „დემირ ბანკის“ 99, 97%-ის მფლობელი თურქული მხარეა. თურქული საბანკო სისტემა წარმატებით მუშაობს ყირგიზეთშიც, უზბეკეთშიც და თურქმენეთშიც.

ბოლო წლებში გააქტიურდა თანამშრომლობა სამხედრო სფეროშიც. მხოლოდ ერთი ქვეყნის – ყაზახეთის მაგალითს თუ ავიღებთ, 2005 წელს თურქეთმა მას 900 ათასი დოლარი ღირებულების სამხედრო - ტექნიკური აღჭურვილობა მიანოდა.

აქტიურია ცენტრალური აზიის რესპუბლიკების თანამშრომლობა სამხედრო სფეროში ნატოსთანაც, პროგრამა „პარტნიორობა მშვიდობისათვის“ ფარგლებში და ასევე, აშშ-თან.

როგორც თურქეთის ოპიციალური წარმომადგენლები აცხადებენ, მათთვის უმთავრეს პრიორიტეტს წარმოადგენს თანამშრომლობის განვითარება ევროპასთან. თუმცა, როგორც ურთიერთობათა ინტენსივობაც აჩვენებს, მათთვის ცენტრალური აზია ასევე სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი რეგიონია. თურქეთის საგარეო პოლიტიკა ამ მხრივ საკმაოდ აქტიურია და ამ რეგიონთან ურთიერთობების შემდგომი გაღრმავება

მათ საგარეო პოლიტიკურ პრიორიტეტებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია. ორმხრივი თანამშრომლობა აჩვენებს, რომ ეკონომიკური კავშირები მათ შორის ურთიერთსარგებლიანობის პრინციპზეა აგებული.

ცენტრალური აზიის რეგიონთან თანამედროვე ეტაპზე თურქეთს მრავალმხრივი ეკონომიკური და კულტურულ - საგანმანათლებლო კავშირები აქვს ჩამოყალიბებული, რომლის კიდევ უფრო გამყარებასაც ხელს უწყობს ამ ერების ნათესაური კავშირი თურქეთთან.

2. თურქეთის ურთიერთობა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ თურქეთის საგარეო პოლიტიკა ძირითადად დასავლეთის სახელმწიფოებისაკენ იყო მიმართული. 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან თურქეთმა გადახედა რა თავის საგარეო პოლიტიკას, ცალმხრივი საგარეო პოლიტიკიდან გადავიდა მრავალმხრივ საგარეო პოლიტიკაზე და გააქტიურა ურთიერთობა ახლო და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან, ეს სტრატეგიული ცვლილებების მაჩვენებელი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებად კვლავ რჩებოდა ურთიერთობა აშშ-თან, ნატოსთან და ევროკავშირთან, ამავე დროს დიდ ყურადღება ეთმობოდა ისლამურ ქვეყნებთან ეკონომიკური და პოლიტიკური კავშირების დამყარებას.

1980 წლის 12 სექტემბრის თურქეთში სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, კერძოდ სამხედრო რეჟიმის პერიოდში (1980-1983), სამხედრო ადმინისტრაციამ გააქტიურა თავისი საგარეო პოლიტიკა ახლო და შუა აღმოსავლეთში. ამის შესახებ საუბარი იყო პრემიერ-მინისტრ ბ. ულუსუს პროგრამაში. აშშ-ის ნატოს და ევროკავშირის პარალელურად ურთიერთობები უნდა განვითარებულიყო არაბულ ქვეყნებთან, ირანთან, პაკისტანთან, აგრეთვე საბჭოთა კავშირთანაც.

ისლამურ, უპირველეს ყოვლისა არაბული აღმოსავლეთის მდიდარ ნავთობ მომპოვებელ ქვეყნებთან ხელსაყრელი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება ხელს უწყობდა თურქეთის თანამშრომლობას ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციასთან.

თურქეთის რესპუბლიკის ხელმძღვანელები არაერთგზის აღნიშნავდნენ, რომ თურქეთის რესპუბლიკის საერო ხასიათის მიუხედავად იგი წარმოადგენს „ჭეშმარიტად ისლამურ ქვეყანას“ და მზად არის განავითაროს ერთობა „რელიგიურ ძმებთან“ სხვადასხვა სფეროში.

მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ის, რომ 1984 წლის შემოდგომაზე კასაბლანკაში გამართულ ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციის უმაღლესი დონის მეოთხე კონფერენციაზე თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი ქ. ევრენი აირჩიეს იკო-ს ეკონომიკური და სავაჭრო თანამშრომლობის მუდმივმოქმედი კომისიის თავდჯდომარედ, სამი წლის ვადით. კონფერენციის მსვლელობის პერიოდში ქ. ევრენს ჰქონდა შეხვედრები სხვადასხვა სახელმწიფოს ლიდერებთან და იგი ცდილობდა ყურადღება

გაემახვილებინა თურქეთისათვის მნიშვნელოვან საკითხებზე. გარდა ამისა თურქეთი ეძებდა მხარდაჭერას კვიპროსის საკითხთან დაკავშირებით. 1983 წელს კვიპროსზე თურქული თემის ხელმძღვანელობამ გამოაცხადა ე.წ. „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკა,“ რომელიც არ ცნო საერთაშორისო საზოგადოებამ, ამიტომ თურქი ლიდერები ცდილობდნენ მოეპოვებინათ მუსლიმური ქვეყნების მხარდაჭერა, და ეს იყო მათთან დაახლოების ერთ-ერთი მიზეზი.

თურქული ეკონომიკის ორიენტირებას ახლო აღმოსავლურ ბაზარზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნისათვის. თურქეთის ახლო აღმოსავლური პოლიტიკის შემუშავებას თ. ოზალის სახელს უკავშირებენ.

90-იანი წლების დასაწყისიდან გააქტიურდა კავშირები რეგიონის ქვეყნებთან. განსაკუთრებით საუდის არაბეთთან, ლიბანთან, ერაყთან, რომლებიც მას აწვდიდნენ შემოტანილი ნავთობის დიდ ნაწილს, სესხებს, კრედიტებს.

ცივი ომის დამთავრების შემდეგ თურქეთმა, ძირითადად საკუთარი ინიციატივით, დაიწყო საკმაოდ სწრაფი დაახლოება ისრაელთან, სამხედრო თვალსაზრისით რეგიონის უძლიერეს სახელმწიფოსთან, რასაც ბევრი არაბული ქვეყანა თითქმის დაუფარავი უკმაყოფილებით შეხვდა.

1991 წლის ბოლოს, პირველად 1956 წლიდან, თურქეთმა ელჩის დონემდე აამაღლა თავისი დიპლომატიური წარმომადგენლობა თელავივში. 1994 წლიდან ხორციელდება ერთობლივი სამხედრო პროექტები, ტარდება ერთობლივი სამხედრო წვრთნები, ისრაელის სამხედრო საწარმოები

უზრუნველყოფდნენ თურქეთის არმიის თვითმფრინავების, შვეულმფრენებისა და ტანკების მოდერნიზაციას.

XXI საუკუნის დამდეგს თურქეთი ისრაელისათვის მეორე ადგილზე იყო სიახლოვით ამერიკის შეერთებული შტატების შემდეგ, რამაც ევროპის სახელმწიფოებს, საფუძველი მისცა ამ ურთიერთობისათვის „ისრაელ-თურქული ანტანტა“ და „თურქეთ-ისრაელის ლერძი“ ეწოდებინა.

თურქეთ – ისრაელის მოლაპარაკებები მრავალ მხრივ თანამშრომლობას გულისხმობდა, თუმცა ძირითად თემად კვლავ ეკონომიკური კავშირის განმტკიცება რჩებოდა. თურქეთ – ისრაელის დაახლოება მთელ რიგ მიზეზებით იყო განპირობებული. მათგან უმთავრესი იყო ის, რომ 1999 წლის დასაწყისიდან ახლო აღმოსავლეთის წამყვანი მუსლიმური სახელმწიფოები ეგვიპტე და ირანი ერთმანეთს დაუახლოვდნენ, რის გამოც შეშფოთება გამოთქვა ისრაელმა და დღის წესრიგში დააყენა საკითხი თურქეთთან სამხედრო პოლიტიკური ბლოკის შექმნის თაობაზე, ამ წინადადებას მხარი დაუჭირა ამერიკამ.

ამ ორ სახელმწიფოს ურთიერთობას საფრთხე შეექმნა ქურთთა საკითხის გამწვავებისა და „ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის ლიდერის აბდულა ოჯალანის დაპატიმრებაში ისრაელის სპეცსამსახურის „მოსადაის“ დამნაშაულებრივმა ქმედებამ. ქურთების მასიურმა გამოსვლამ ტელ-ავივზე გავლენა მოახდინა. ისრაელის მხარე აპირებდა კიდევ უდანაშაულობის დამტკიცების მიზნით „ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის ხელმძღვანელობასთან მოლაპარაკების გამართვას,

ნაყენებული. თურქეთი მხარს უჭერს „ჰამასს,“ მეგობრობს რუსეთთან და ჩინეთთან.

თურქეთის საგარეო პოლიტიკა არასდროს ყოფილა ასეთი აქტიური და მრავალმხრივი.

„ჩვენი საგარეო პოლიტიკა ახლოაღმოსავლეთთან, კავკასიასთან და ბალკანეთთან დაკავშირებით ოპორტუნისტული არ არის, ის მყარ პრინციპებს ეფუძნება. ახალი, აყვავებული და უსაფრთხო ახლოაღმოსავლეთის შესაქმნელად ჩვენ ინიციატივები დიპლომატიის რეალიზებას ვახდენთ. სწორედ ამიტომ მოვახდინეთ პირდაპირი მოლაპარაკებების ინიცირება ისრაელს და სირიას შორის, ამიტომ შევძელით (ერაყში) სუნიტური დაჯგუფებების გაერთიანება და მათი დარწმუნება 2005 წელს მონაწილეობა მიეღოთ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ჩვენ ძალიან აქტიურები ვართ ლიბანის პოლიტიკაში, ვცდილობთ რა მოვავაროთ დავა სუნიტებს და შიიტებს შორის, აქტიურად ვმოქმედებთ ლაზაში, ვცდილობთ მივალწიოთ ცეცხლის შეწყვეტას. ჩვენ ასევე ვცდილობთ იმ პრობლემების დარეგულირებას, რომლებიც ირანის ბირთვულ პროგრამას ეხება, ხელი მოვანერეთ შეთანხმებას სომხეთთან და წინსვლას მივალწიეთ სომხეთს და აზერბაიჯანს შორის არსებულ დავაში.“ ეს განცხადება გააკეთა თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ა. დავუთოღლუმ NEWSWEEK-ის ჟურნალისტებთან საუბრისას.

როგორც ვხედავთ, ისლამურ ქვეყნებთან ურთიერთობა თურქეთში ითვლება ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად, რომელიც უზრუნველყოფს ჯანსაღ და მრავალმხრივ საგარეო პოლიტიკას. ეკონომიკური ინტერესების გარდა ამ პერიოდში შეინიშნება სამხედრო პოლიტიკური კავშირების

დამყარება რეგიონის მონარქიულ რეჟიმებთან, რათა ისინი დაეკავშირებინათ ნატოს სამხედრო-სტრატეგიული ინტერესებისათვის. საერთოდ დასავლეთის სახელმწიფოებთან ურთიერთობა კვლავ პრიორიტეტად რჩება როგორც პოლიტიკურ, ასევე ეკონომიკურ სფეროშიც.

ნათელია, რომ თურქული დიპლომატია მომავალშიც გამოიყენებს „ისლამის ფაქტორს“ საგარეო პოლიტიკაში და გააძლიერებს კურსს ახლო აღმოსავლეთში თავისი პოლიტიკის გასატარებლად. ყოველივე ეს დაკავშირებულია პრაგმატულ მიზნებთან, რათა მიიღონ მაქსიმალური სარგებლობა და გააძლიერონ თურქეთის როლი რეგიონში.

თავი IX

თურქეთის ურთიერთობა კავკასიის ქვეყნებთან 1980-2011 წლებში

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, თურქეთის რესპუბლიკის ერთ-ერთი მათავარი მიზანი გახდა, კავკასიაში დაუბრუნებოდა რეგიონალური ლიდერის როლს.

მას ამაში აშკარად თუ ფარულად დახმარებას უწევენ დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის ქვეყნები. ანკარა ამერიკისათვის წარმოადგენს საიმედო პლაცდარმს, რითაც აშშ-ს კავკასიაში მიმდინარე პროცესების გაკონტროლება უნდა. იქნება ეს კასპიის ნავთობის ხმელთაშუაზღვისპირეთში ტრანსპორტირება თუ რუსეთის საწინააღმდეგო რეგიონალური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება.

თავის მხრივ თურქეთიც სარგებლობდა ამით და ცდილობდა ამერიკის ახლო აღმოსავლური პოლიტიკა თავისი მიზნების განსახორციელებლად წარემართა. მით უმეტეს თუ გავითვალისწინებთ ირანისა და რუსეთის ინტერესებს კავკასიაში. თურქეთისთვის ამერიკასთან პარტნიორობა მეტად ხელსაყრელი იქნებოდა.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საერთაშორისო არენაზე გამოჩენილი თურქულენოვანი სახელმწიფოები, მდიდარი ბუნებრივი რესურსებით, თურქეთის მიერ განიხილებოდა, გეოპოლიტიკური არეალის გაფართოების კუთხით. თურქეთის ელიტაში კვლავ აღდგა აზრი ე.წ.

„თურანისა“ თურქულენოვანი სახელმწიფოების გაერთიანებისა 120 მილიონი მოსახლეობით.

ოფიციალური თურქეთი ცდილობდა ასე თუ ისე შეექმნა ნონასწორობა კავკასიაში კასპიისა და ცენტრალურ აზიაში რუსული ზეგავლენის დასაბალანსებლად.

ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ თურქეთი დასაწყისშივე დემონსტრაციულად ამჟღავნებდა ახალ პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებისადმი კეთილგანწყობას, იმ იმედით, რომ შეეკავშირებინა ყველა თურქი ანკარის ეგიდით და თავის კონტროლის ქვეშ მოექცია მთელი მათი რესურსების პოტენციალი.

ამ მიზნის რეალიზაციისთვის თურქეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში, შეიქმნა სამმართველო, რომლის მთავარი ამოცანა იყო ურთიერთობის განვითარება პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებთან.

1998 წლის ბოლოს თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ისმაილ ჯემის განცხადებით, „თანამედროვე ეტაპზე საგარეო პოლიტიკაში თურქეთი პრიორიტეტს კავკასიასა და ცენტრალურ აზიასთან ურთიერთობას მიანიჭებდა.“ მისი აზრით თურქეთს უნდა შეექმნა სამოკავშირეო გაერთიანება აზერბაიჯანთან, ყაზახეთთან, თურქმენეთთან, ყირგიზეთთან და უზბეკეთთან. „ჩვენ საუკუნეების მანძილზე ვმართავთ ამ ტერიტორიებს და ამიტომ თურქეთი თავს მოვალედ თვლის რეგიონალური ქვეყნების უფროსი ძმის მისია შეასრულოს.

90-იანი წლების დასასრულს თურქეთმა დაიწყო კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტაქტების დამყარება ახალ სახელმწიფოებთან

რომლებიც წარმოიშვნენ საბჭოთა რესპუბლიკებისაგან და დაადგინენ დამოუკიდებლობის გზას. თურქეთი ამ ქმედებას ამართლებდა იმით, რომ სურდა და ისწრაფოდა აღედგინა საბჭოთა პერიოდში დაკარგული ტრადიციული კავშირები კავკასიის ხალხებთან. ამას აძლიერებდა ის ფაქტორი, რომ თურქეთში ცხოვრობენ მრავალრიცხოვანი წარმომადგენლები კავკასიის ხალხებისა რომელთა რაოდენობა 7-მლნ. აღწევს.

თურქეთის ხელმძღვანელობა უცვლელად აღიარებდა ამიერკავკასიის სახელმწიფოების ტერიტორიულ მთლიანობას და ურღვევობას. ობიექტურად თურქეთი დაინტერესებულია ჩრდილოეთ კავკასიაში დაძაბულობის შენარჩუნებით, ძირითადად ჩეჩნეთში. თურქეთი თვალს ხუჭავდა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა დიასპორების კულტურული ცენტრების, ორგანიზაციების და ფონდების მიერ ფუნდამენტალისტი მეომრებისათვის დახმარების აღმოჩენაზე. ჩრდილოეთ კავკასიაში არასტაბილურობის შენარჩუნებით დაინტერესება ძვირადღირებული ნავთობსადენის ბაქო-ჯეიჰანის პროექტის განხორციელებით იყო განპირობებული.

ჩეჩნეთის დაჯგუფების სრული განადგურებით და ამ რეგიონში მოსკოვის კონტროლის დანესების შემთხვევაში აღარ იქნებოდა ეკონომიკურად ნაკლებად სარგებლიანი ნავთობსადენის ბაქო-ჯეიჰანის მშენობლობის აუცილებლობა, ბაქო ნოვოროსისკის მილსადენი გაცილებით რენტაბელური იყო და მისი სიმძლავრის გაზრდა დიდ დანახარჯებს არ უკავშირდებოდა.

ამდენად, რეგიონში დაძაბულობა თურქეთს აძლევს რუსეთის გვერდის ავლით „ბაქო-ჯეიჰანის“ ნავთობსადენის მშენებლობის დამატებით არგუმენტს.

საპირისპირო დამოკიდებულება აქვს თურქეთს სამხრეთ კავკასიასთან. 1990 წლიდან მოყოლებული დღემდე, ოფიციალური ანკარა ახორციელებს საკმაოდ პრაგმატულ და სტაბილურ პოლიტიკას სამხრეთ კავკასიაში. თურქეთი უპირატესობას ანიჭებს ურთიერთობებს აზერბაიჯანთან. ეს აიხსნება, როგორც ორი ქვეყნის კულტურული და ლინგვისტური სიახლოვით, ისე აზერბაიჯანის მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური მდებარეობით. „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის“ ნავთობსადენისა და „ბაქო-თბილისი-ერზერუმის“ გაზსადენის პროექტებმა, ისევე როგორც „ბაქო-თბილისი-ყარსის“ სარკინიგზო პროექტის რეალიზაციის დაწყებამ სამხრეთ კავკასიას შესძინეს დიდი ეკონომიკური დატვირთვა (პოლიტიკურთან ერთად), რაც უაღრესად მნიშვნელოვანია თურქეთისთვის. თურქეთის სურვილი იმთავითვე მდგომარეობდა შემდეგში: შეესრულებინა ენერგეტიკული და სატრანსპორტო დერეფნის ფუნქცია ევროპასა და კასპიისპირეთის რეგიონს შორის. ამ ამბიციის ლოგიკური შედეგი გახლდათ ის, რომ საგრძნობლად გაიზარდა თურქეთის ინტერესი საქართველოს მიმართ, რომელიც გეოგრაფიული თვალსაზრისით წარმოადგენს დამაკავშირებელ რგოლს თურქეთსა და აზერბაიჯანს, ასევე ცენტრალურ აზიას შორის. თურქეთმა დაამყარა მჭიდრო კავშირები საქართველოსთან, რამაც შემდგომში მიიღო სტრატეგიული პარტნიორობის სახე.

თურქულ - აზერბაიჯანულმა ურთიერთობებმა ინტენსიური სახე მიიღო 1992 წლიდან, როდესაც ქვეყნის სათავეში სახალხო ფრონტის ლიდერი ა. ელჩიბეი მოვიდა.

როდესაც 1992 წლის მაისში სომხეთის არმიამ აზერბაიჯანის შეიარაღებულ ძალებს ნახიჩევანის სტრატეგიული გორაკებიდან შეუტია, ოფიციალურმა ანკარამ გაავრცელა განცხადება, რომ ყარსის შეთანხმების მე-3 მუხლით, თურქეთი და რუსეთი ნახიჩევანის ავტონომიის გარანტებს წარმოადგენდნენ. თურქეთი სამხედრო დაპირისპირებაში ჩათრევის ზღვარზე აღმოჩნდა, თუმცა ქვეყნის მაშინდელი პრეზიდენტის სულეიმან დემირელის ფრთხილი პოზიციის გამო, ეს არ მომხდარა.

1993 წლის მაისში აზერბაიჯანში მომხდარი სამხედრო გადატრიალების შედეგად ხელისუფლების სათავეში აზერბაიჯანის ყოფილი სუკ-სა და ცკ-ის პირველი მდივანი ჰეიდარ ალიევი მოვიდა. ჰეიდარ ალიევის გაპრეზიდენტების შემდეგ, თურქეთმა დაკარგა შესაძლებლობა შეესრულებინა წამყვანი ქვეყნის როლი მთიანი ყარაბაღის გამო გაჩაღებულ სომხურ - აზერბაიჯანულ კონფლიქტში. თავის მმართველობის პირველ წლებში, ჰეიდარ ალიევმა ქვეყნის პროთურქული პოლიტიკა რუსეთისა და ირანის სასარგებლოდ შეცვალა. ამას მოყვა აზერბაიჯანის განევრიანება დსთ-ში. ბაქოს იმედი ჰქონდა, რომ მოსკოვი და თეირანი აზერბაიჯანის სასარგებლო გადაწყვეტილებებს მიიღებდნენ, მაგრამ ეს ასე არ მომხდარა. რუსეთის პოლიტიკით იმედგაცრუებულმა ბაქომ კვლავ ანკარას მიაპყრო მზერა

და მეტ - ნაკლებად პროდასავლური პოლიტიკის გატარება დაიწყო.

აზერბაიჯანის დსთ-ში შესვლა ვერ გახდა რუსეთსა და თურქეთს შორის ბარიერების შემქმნელი. მიუხედავად ამისა, თურქეთი მაინც თვლიდა აზერბაიჯანს მთავარ მოკავშირე პარტნიორად.

1994 წლის თებერვალში გ. ალიევი მრავალრიცხოვანი დელეგაციით ეწვია თურქეთს (80 ადამიანი). მოლაპარაკების მსვლელობაში ორივე ქვეყნის ლიდერები ისე შორს წავიდნენ, რომ მათ მოკავშირეობაში წერტილის მოძებნა განისაზღვრებოდა ფორმულით: „ერთი ნაცია, ორი სახელმწიფო.“

ამ მოლაპარაკების შემდეგ წარმატებით განვითარდა სავაჭრო ეკონომიკური თანამშრომლობა ორ ქვეყანას შორის. თურქეთს მე-20 საუკუნის ბოლოს მეორე ადგილი უკავია ირანის შემდეგ აზერბაიჯანის ვაჭრობაში, ხოლო თურქული ინვესტიციების მაშტაბებმა აზერბაიჯანის ეკონომიკაში მიაღწია 600 მლნ. დოლარს, თუ არ ჩავთვლით სანავთობო პროექტებს.

გაიზარდა სამხედრო თანამშრომლობა ანკარასა და ბაქოს შორის. თურქულ სასწავლო დაწესებულებებში მე-20 საუკუნის ბოლოს სწავლობდა 400-ზე მეტი სამხედრო მოსამსახურე. ამავე დროს ბაქომ გამოთქვა სურვილი არმია გადაეყვანა ჩრდილო ატლანტიკური კავშირის სტანდარტებზე.

სამხედრო თანამშრომლობა ამ ორ ქვეყანას შორის მზარდი ტემპით ღებულობს გეოპოლიტიკური სამხედრო კავშირის ფორმას მკაცრად გამოსატული ანტირუსული და ანტისემიტური მიმართულებით.

თეირანის მხრიდან აზერბაიჯანის მიმართ სამხედრო მუქარის არსებობის პერიოდში (2001 წლის ივლისი-აგვისტო) ოფიციალურმა ანკარამ ცალსახად აგრძნობინა ყველას, რომ თურქეთი წარმოადგენდა აზერბაიჯანის რესპუბლიკის უსაფრთხოების გარანტს. წლების მანძილზე, თურქეთს აქტიური წვლილი შეჰქონდა აზერბაიჯანის შეიარაღებული ძალების მშენებლობის პროცესში.

თურქეთის ინტერესები კავკასიაში არ განისაზღვრება მხოლოდ აზერბაიჯანით. ეს ქვეყანა დაჩქარებული ტემპით ავითარებს ურთიერთობას საქართველოსთან. ამ საკითხთან დაკავშირებით ცალკე თავში გვექნება საუბარი.

სამხრეთ კავკასიის ერთადერთი სახელმწიფო, რომელთანაც თურქეთს უკიდურესად გართულებული ურთიერთობა აქვს, არის სომხეთი.

ოფიციალური ერევანი მიიჩნევს, რომ თურქეთი წარმოადგენს მთავარ მუქარას სომხეთის ეროვნული უსაფრთხოებისთვის. თურქეთი, თავის მხრივ, უარს აცხადებს აღიაროს სომეხთა გენოციდის ფაქტი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა პირველი მსოფლიო ომის დროს (1915). უფრო მეტიც, სომხეთის მთავრობის მიერ გენოციდის საერთაშორისო აღიარებისკენ მიმართულ მცდელობებში, თურქეთი ხედავს პოტენციურ საფრთხეს, რაც შეიძლება გამოიხატოს სომხეთის ტერიტორიული პრეტენზიების სახით თურქეთის მისამართით. აღსანიშნავია, რომ სომხეთს ჯერაც არ უღიარებია თავისი საზღვარი თურქეთთან. თურქეთს ძალზედ ნეგატიური რეაქცია ჰქონდა, როდესაც 1992-1993 წლებში სომხეთმა მოახდინა აზერბაიჯანის ტერიტორიების

ოკუპაცია. ოფიციალურმა ანკარამ უარი განაცხადა სომხეთთან დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარებაზე, სანამ იგი არ გაიყვანდა თავის შეიარაღებულ ძალებს აზერბაიჯანის ოკუპირებული ტერიტორიიდან.

თურქეთის სურვილია, რომ სომხეთი ერთგული იყოს ყარსისა და ალექსანდროპოლის (გიუმრის) ხელშეკრულებებისა და ეჭვქვეშ არ დააყენოს სომხეთ-თურქეთის თანამედროვე საზღვრის სამართლებრივი ასპექტი. ზოგიერთი წყაროს ცნობით, სომხეთი ორ ქვეყანას შორის არსებულ საზღვარს აღიარებდა, რომ არა ზემოხსენებულ ხელშეკრულებებში ჩამოყალიბებული ზოგიერთი სხვა დებულება, კერძოდ, ოფიციალური ერევანი კატეგორიულად ეწინააღმდეგება იმ ფაქტს, რომ ხელშეკრულებებში მთიანი ყარაბაღი აზერბაიჯანის ტერიტორიადაა აღიარებული. ექსპერტები იმასაც აღნიშნავენ, რომ თურქეთი მზადაა გახსნას თავისი საზღვარი სომხეთთან, თუ ეს უკანასკნელი გაიყვანს ჯარებს აზერბაიჯანის ექვსი ოკუპირებული რაიონიდან. სომხეთთან ურთიერთობების ნორმალიზებას თურქეთი ასევე უკავშირებს ერევნის მიერ სომეხთა გენოციდის აღიარების მოთხოვნის მოხსნის საკითხს. თურქეთი განსაკუთრებული შეშფოთებით ადევნებდა თვალს მთიანი ყარაბაღის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებს. 1992 წლის გაზაფხულზე სომხეთთან მოსაზღვრე ტერიტორიაზე თურქეთმა თავისი არმიის ჯავშანსატანკო შენაერთების კონცენტრირება დაიწყო. ამის საპასუხოდ, დსთ-ეს შეიარაღებული ძალების სარდალმა, მარშალმა შაპოშნიკოვმა მკაცრად განაცხადა, რომ „კონფლიქტში მესამე მხარის ჩართვა მოასწავებდა მესამე მსოფლიო

ომის დაწყებას.“ ამ განცხადებამ დაადასტურა რუსეთის მზადყოფნა, შეესრულებინა კოლექტიური უსაფრთხოების ხელშეკრულებით (CST/ДКБ) ნაკისრი ვალდებულებები. მოსკოვის მუქარამ თავისი შედეგი გამოიღო თურქეთმა უკან გაიყვანა თავისი სამხედრო ნაწილები. მიუხედავად ამისა, იძულებული იყო რა უარი ეთქვა პირდაპირ სამხედრო ჩარევაზე, თურქეთმა მაინც გაუწია აზერბაიჯანს დიდძალი ფინანსური და სამხედრო დახმარება.

მნიშვნელოვანი წინსვლად, ყარაბახის პრობლემის და თურქულ - სომხურ ურთიერთობებში, შეიძლება მივიჩნიოთ ალიევის განცხადება, რომელიც მან გააკეთა 2000 წლის 9 იანვარს ანკარაში გამგზავრების წინ, „რამდენადაც თურქეთის ზენოლა სომხეთზე არ იძლევა შანს ყარაბახის პრობლემის მოწესრიგებაში, ამდენად შეიძლება ჰარმონიული დიალოგი ანკარასა და სომხეთს შორის იყოს უფრო შედეგიანი კონფლიქტის სტაბილიზაციისათვის.“

2008 წლის 6 სექტემბერს, თურქეთის პრეზიდენტი ა. გიული ერევანს ეწვია, რაც მნიშვნელოვანი მოვლენაა იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ იგი პირველი თურქი პრეზიდენტია, რომელიც სომხეთში ჩავიდა. ვიზიტი საინტერესო იყო იმიტაც, რომ თურქეთის პრეზიდენტი გამოვიდა კავკასიის სტაბილურობისა და თანამშრომლობის პლატფორმის შექმნის ინიციატივით, რაც, მისივე აზრით, ხელს შეუწყობდა რეგიონში ნდობის კლიმატის ფორმირებას და კონფლიქტების მოგვარებას.

2011 წლის 10 ოქტომბერს ქ.ციურისში თურქეთისა და სომხეთის საგარეო საქმეთა მინისტრებმა ხელი მოაწერეს

ოქმებს, რომელთა საფუძველზე უნდა დამყარებულიყო დიპლომატიური ურთიერთობები ორ ქვეყანას შორის, რასაც უნდა მოჰყოლოდა თურქეთ-სომხეთის საზღვრის (რომელიც თურქულმა მხარემ ჩაკეტა 1993 წელს, ყარაბაღის გარშემო სომხეთ-აზერბაიჯანის ომის პერიოდში) გახსნა.

ხელმოწერის ცერემონიაზე აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის, რუსეთის ფედერაციისა და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრების, აგრეთვე ევროკავშირის საბჭოს გენერალური მდივნის დასწრება მიღწეული შეთანხმებების უმაღლესი ხარისხის საერთაშორისო-პოლიტიკურ ლეგიტიმაციის დასტურია.

უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის აჰმედ დავითოღლუს „მეზობლებთან ნულოვანი პრობლემების“ მიდგომა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ქვაკუთხედად იქცა.

მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთს რუსეთთან მჭიდრო ეკონომიკური კავშირები გააჩნია, ამ ქვეყნის ძალას კავკასიის რეგიონში ეჭვის თვალით უყურებს.

თურქეთისა და კავკასიის საკითხების ექსპერტ მაიკლ რეინოლდის თქმით, კავკასია კვლავ ასრულებს თურქეთისათვის მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ბუფერის როლს რუსეთის წინააღმდეგ. ამ მხრივ საქართველო ჭეშმარიტ პარტნიორს წარმოადგენს.

განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში მჭიდრო ურთიერთობები მყარდება თურქეთს, საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის, რომლის აქტიური ხელშემწყობიც თურქეთია. ამ ქვეყნებს შორის ფორმალური კავშირი, შესაძლოა, ახლო მომავალში არ ჩამოყალიბდეს, თუმცა ისეთი ინი-

ციატივები, როგორებიც არის, მაგალითად, ტრაბზონის დეკლარაცია, ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო ხაზი, თავისუფალი ვაჭრობა, ღია საზღვრები თუ თურქეთის მიერ შემოთავაზებული კავკასიის სტაბილურობისა და თანამშრომლობის პაქტი, ამ ყველაფრის დასაწყისად მოიაზრება.

თურქეთს, როგორც კავკასიის რეგიონში მოთამაშე ერთ-ერთ ძლიერ ძალას, შედარეშეუძლია, რეგიონის გეოპოლიტიკა შეცვალოს. თურქეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს ურთიერთობა თუ ამ ტრაექტორიით განვითარდა, რეგიონში ანკარას გავლენა კიდევ უფრო გაიზრდება, რაც დიდი ხნის რეგიონულ ჰეგემონს - რუსეთს შეავინროვებს.

სიტუაცია ადეკვატურად იქნა აღქმული თურქეთის მიერ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში. გაითვალისწინა რა თავისი გეგმების თავსებადობა დასავლეთის (უპირველეს ყოვლისა კი აშშ-ის) გეოპოლიტიკურ სტრატეგიასთან და, დაეყრდნო რა ნატო-ს ხაზით „სტრატეგიული პარტნიორი ქვეყნის“ სტატუსს, ასევე სპეციალურად შემუშავებულ „თურქული-ისლამური სინთეზის“ დოქტრინას, თურქეთმა წარმატებით გამოიყენა ყოფილი სსრკ-ის თურქული წარმოშობის მუსლიმური ხალხების ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის მძლავრი მოზღვავება და რუსეთისგან დისტანცირების მოსურნე ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების მისწრაფება, საკუთარი გეოპოლიტიკური მიზნების რეალიზაციის მიზნით. საყურადღებოა თურქეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის ისმაილ ჯემის სიტყვები: „თურქებმა უნდა

აჩვენონ მთელს მსოფლიოს, რომ მათ შესწევთ უნარი, იყვნენ ევროპელები და, ამავდროულად, აზიელებიც ... ჩვენი მიზანია გავხდეთ ევრაზიის ცენტრი, ქვეყანა, რომელიც განსაზღვრავს ევრაზიის განვითარებას და რომელშიც აღმოსავლეთი და დასავლეთი ერთმანეთშია გადაკვეთილი გეოგრაფიულად, ეკონომიკურად, სოციალურად და პოლიტიკურად.”

თავი X

თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობები 1980-2011 წლებში

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, თურქეთი იყო ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო, რომელმაც სცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა და დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარა მასთან. მაშინ საქართველოში მყოფი თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ჰიქმეთ ჩეთინი ამბობდა: „ვამაყობ იმით, რომ წილად მხვდა პატივი ხელი მოვანერო დოკუმენტს საქართველოსთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარების შესახებ.“

1992 წელს ივლისის ბოლოს საქართველოში ჩამოვიდა თურქეთის მთავრობის ოფიციალური დელეგაცია პრემიერ მინისტრ ს. დემირელის მეთაურობით. მოლაპარაკების დროს განიხილეს ორივე მხარისათვის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის საკითხები.

30 ივლისს ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას საქართველოსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის „მეგობრობის, თანამშრომლებისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის“ შესახებ. ამ ხელშეკრულების მიხედვით ორივე ქვეყანა აღიარებდა ერთმანეთის დამოუკიდებლობას, ტერიტორიულ მთლიანობას, საზღვრების ურღვევობას, ერთმანეთის საშინაო საქმეებში

ჩაურევლობას და გამოსთქვამდა თანამშრომლობის გაღრმავების სურვილს.

გარდა ამისა, ხელმონერილი იქნა ექვსი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი: „ხელშეკრულება განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის დარგში თანამშრომლობის შესახებ;“ „ხელშეკრულება სავაჭრო - ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ;“ „ხელშეკრულება ინვესტიციების ურთიერთნახალისების და დაცვის შესახებ“ და „საზღვაო შეთანხმება.“ განისაზღვრა თანამშრომლობის პრიორიტეტული მიმართულებები.

1992 წლის 30 ივნისის ხელშეკრულების მე-6 და მე-7 მუხლით ორივე ქვეყანაში დამკვიდრებული ცხოვრების წესის უფრო სრულყოფილად გაცნობის მიზნით მხარეები ხელს შეუწყობენ მათ მოქალაქეთა პირად კონტაქტებს, განავითარებენ უშუალო თანამშრომლობას, კულტურისა და ხელოვნების დარგში. ამ შეთანხმებების საფუძველზე ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების ახალი ეტაპი დაიწყო, რის შესახებაც თურქეთის რესპუბლიკაში საქართველოს პირველი საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ნოდარ კომახიძე წერდა: „საქართველო - თურქეთის ურთიერთობებს დიდი პერსპექტივები აქვს. საქმე ეხება მჭიდრო, თანასწორუფლებიან, მზარდ კეთილმეზობლურ ურთიერთობებს, რომელსაც ჩვენი ხელისუფლება დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, რომ საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული მდებარეობით რეგიონის მნიშვნელოვანი ქვეყანაა და შეუძლია შეასრულოს ხიდის როლი დასავლეთსა და აღმოსავლეთს, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის“

ნოდარ კომახიძის ეს შეხედულება დღესაც აქტუალურია მით უმეტეს თუ გავითვალისწინებთ რეგიონში არსებულ მდგომარეობას, ყარაბახის კონფლიქტი, სომხეთ - თურქეთის შორის განწყვეტილი ურთიერთობა, ირანის რადიკალიზმი, ყოველივე ეს ზრდის საქართველოს როგორც სატრანზიტო ქვეყნის როლს და ერთ - ერთი პოტენციური მარშრუტის ფუნქციას ანიჭებს.

ამდენად თურქეთის რესპუბლიკის კეთილგანწყობა საქართველოს მიმართ გარკვეულწილად ზემოთ აღნიშნულითაც არის განპირობებული.

აღსანიშნავია, რომ დიპლომატიური ურთიერთობები საქართველოსა და თურქეთს შორის დამყარდა მ. ქ. ათათურქის პერიოდში. კეძოდ, 1920 წლის 8 თებერვალს ანაკარის მთავრობამ ცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა დე-იურედ და დაამყარა მასთან ურთიერთობები. მაშინ თურქეთში ჩასულ საქართველოს დელეგაციასთან საუბრისას მ. ქ. ათათურქს უთქვამს: „ჩვენ გვაერთიანებს საქართველოსთან არამცთუ მარტო სიმპათია, არამედ მიზანთა ერთობლიობაც. ჩვენ გვყავს ძლიერი მტერი დასავლეთით და გვესაჭიროება ძლიერი აღმოსავლეთი. განსაკუთრებით გვჭირდება ძლიერი კავკასია და კავკასიაში კი ყველაზე მნიშვნელოვანი ერი – ჩვენ გვჭირდება საქართველო ძლიერი და დამოუკიდებელი. საქართველომ და თურქეთმა იმაზე უნდა იზრუნონ, რომ კავკასიის სხვა სახელმწიფოებიც გახდნენ თავისუფალნი.“

თანამედროვე პირობებში, როცა მსოფლიო უფრო ურთიერთდამოკიდებული და ინტეგრირებული გახდა, ამ ურთიერთობებს მით უფრო დიდი მნიშვნელობა

ენიჭება. ამის შესახებ 2004 წელს თურქეთში ოფიციალურ ვიზიტად მყოფი საქართველოს პრეზიდენტი მ. სააკაშვილი ამბობდა: „საქართველო თურქეთისათვის კავკასიისა და შუა აზიის კარია, თურქეთი კი საქართველოსათვის ევროპაში გასასვლელი.“

2006 წლის მარტში საქართველოში ვიზიტად იმყოფებოდა თურქეთის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი, რომელმაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა ორ ქვეყანას შორის მჭიდრო თანამშრომლობის აუცილებლობა. თურქეთის პრეზიდენტმა მხარდაჭერა გამოუცხადა საქართველოს მთავრობის ინიციატივას ნატო-ში გაწევრიანების თაობაზე: „მხარს ვუჭერ საქართველოს ინიციატივას ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის მიმართულებით და ყურადღებით ვადევნებ თვალყურს საქართველოს მიერ ამ კუთხით გადადგმულ ნაბიჯებს.“

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან წარმატებით ვითარდება საქართველო – თურქეთის სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობები.

1992 წლის 22 ივლისს დაარსდა თურქეთ საქართველოს ბიზნეს საბჭო, რომელიც მონოპოლიზებული იყო ხელი შეეწყო ორ ქვეყანას შორის თანამშრომლობის განვითარებისათვის.

თურქეთი საქართველოს პირველი სავაჭრო პარტნიორია.

თურქეთი საქართველოში ინვესტიციების დაბანდებით შედარებით გვიან დაინტერესდა. ამჟამად საქართველოს ეკონომიკაში ფუნქციონირებს არაერთი თურქული ფირმა, დაახლოებით ოთხ ასეულზე მეტი. მათ კლასიკურ მაგალითად

„ჯეოსელის“ და „ბეკოს“ მუშაობა შეიძლება მოვიტანოთ და სხვა.

უაღრესად დიდია სარფის სასაზღვრო ჭიშკრის მნიშვნელობა ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობაში.

ამ გზით თურქეთი დაკავშირებულია კავკასიისა და შუა აზიის ქვეყნებთან.

ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობის გაფართოებას გარკვეულწილად ხელი შეუწყო 1995 წელს ვალე-თურქეთის საკონტროლო გამშვები პუნქტის გახსნამაც.

დანყობულია პროექტი ყარსი - ახალქალაქის 120 კმ-იანი რკინიქვის ხაზის მშენებლობასთან დაკავშირებით.

თურქეთის მთავრობა მეტად დაინტერესებულია აზერბაიჯანი - საქართველო - თურქეთის მარშუტიტ და მისი ინიციატივით შემუშავებული იქნა ბაქო - თბილისი - ჯეიჰანის ნავთობსადენი მილის მშენებლობის პროექტი, რომელსაც მხარი დაუჭირა ამერიკისა და ევროპის ნავთობ კომპანიებმა. ამავე პერიოდში შემუშავებული იქნა ბაქო - თბილისი - არზრუმის გაზსადენის პროექტი. რომელიც 2004 წელს დასრულდა. საქართველო უსასყიდლოდ ღებულობს 1.5 მილიარდ კუბურ მეტრ გაზს, რაც აღემატება მოხარების დღევანდელ დონეს.

საქართველოსა და თურქეთს შორის ეკონომიკური თანამშრომლობა კიდევ უფრო გაფართოვდა მას შემდეგ, რაც 1992 წელს 25 ივნისს სტამბოლში, თურქეთის პრეზიდენტის თურგუთ ოზალის ინიციატივით, დაარსდა შავი ზღვის რეგიონის საერთაშორისო ორგანიზაცია (ბისეკი). ბისეკში გაერთიანდა 11 სახელმწიფო, მათ შორის შავი

ზღვის რეგიონის 6 სახელმწიფო: თურქეთი, საქართველო, ბულგარეთი, რუსეთი, რუმინეთი, უკრაინა და კიდევ 5 სახელმწიფო აზერბაიჯანი, სომხეთი, ალბანეთი, მოლდავეთი და საბერძნეთი, რომელთაც არა აქვთ გასასვლელი შავ ზღვაზე.

1994 წელს დაარსდა შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკი, რასაც ხელი მოაწერა თერთმეტივე სახელმწიფოს წარმომადგენელმა.

საინტერესოდ ვითარდება ურთიერთობები განათლების სფეროში. მიმდინარეობს მეცნიერ - თანამშრომლებისა და სტუდენტთა გაცვლა. ხორციელდება საგანმანათლებლო პროგრამები, იმართება ერთობლივი კონფერენციები. საქართველოში შპს „ჩალღარის“ თაოსნობით გახსნილია თურქული სასწავლო დაწესებულებები: თბილისში დემირელის სახელობის კერძო კოლეჯი და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, ბათუმში რ. შაჰინის სახელობის საერთო მეგობრობის ლიცეუმი, დემირელის სახელობის დაწყებითი სკოლა. ქუთაისში ენის შემსწავლელი ცენტრი და სხვა.

მნიშვნელოვანია კულტურული კავშირები. ყოველწლიურად თურქეთის სხვადასხვა ქალაქში ჩადიან ქართველ მომღერალთა ჯგუფები. კულტურულ პროგრამებს ახორციელებენ ქართული ხალხური ცეკვის ანსამბლები. თავად თურქეთის ქალაქებსა და სოფლებში შექმნილია ქართული ხალხური სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლები. მათ შორის გამოირჩევა „იბერი“, იბერია მელაშვილის (ოზკანი) ხელმძღვანელობით. იგი დაარსდა 1987 წელს ქ. ბურსაში. საქართველოში ჩამოდიან ქართული კულტურის ქომაგი თურქი მოქალაქეები, მათთან ერთად ქართული წარმოშობის თურქებიც.

ბოლო წლებში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უნმინდესისა და უნეტარესის ილია II ინიციატივით საქართველოში ჩამოდიან მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრები ქართველები, მათ შორის თურქეთიდანაც და ტარდება კულტურული ღონისძიებები. საინტერესოა და ემოციური მათი ზედწოდება „ჩვენებურები,” რომლიც კარგად დამკვიდრდა ქართულ საზოგადოებაში. თურქეთიდან სტუმრად ჩამოსული ქართველებიდან ყველაზე მეტად ქართულ საზოგადოებას თავი შეაყვარა ლაზური წარმოშობის თურქეთის მოქალაქემ ბაიარ შაჰინმა (გუნდარიძემ). მის „გელინოს” (თურქ. Gelin - პატარძალი) დიდი სიყვარულითა და სითბოთი ისმენს ყველა ქართველი.

საერთოდ, თურქეთის რესპუბლიკაში მილიონობით ქართველი ცხოვრობს (ისტორიული პროცესების შედეგად). ბევრი მათგანი წარმატებით მოღვაწეობს ბიზნესის, პოლიტიკის სფეროში.

თურქეთის სხვადასხვა ქალაქებში გახსნილია ქართული სათვისტომოები.

ქართველი წარმოშობის თურქეთის მოქალაქეებთან თანამშრომლობასა და კონტაქტებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ორ ქვეყანას შორის მეგობრული ურთიერთობის საქმეში.

ს. დემირელმა ქართული დიასპორის არსებობას თურქეთში ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების საიმედო ხიდი უწოდა. საქართველოს საპატიო მოქალაქის ორდენით დაჯილდოებულია თურქეთის არაერთი მოქალაქე.

კულტურულ - საგანმანათლებლო ურთიერთობებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ორი ქვეყნის ურთიერთობებში. საქართველოში უკვე დიდი ხანია

წარმატებით მუშაობს თურქოლოგიური სკოლა. მას საფუძველი ჩაუყარეს ცნობილმა ქართველმა მეცნიერებმა სერგი ჯიქიამ და ვალერიან გაბაშვილმა. მათი დაწყებული საქმე წარმატებით გააგრძელეს ქართველმა თურქოლოგებმა ო. გიგინეიშვილმა, მ. სვანიძემ, ნ. შენგელიამ, ნ. ჯანაშიამ, ც. აბულაძემ, ლ. ჩლაიძემ, გ. ანთელავამ, ე. მაკარაძემ, მ. ჯიქიამ, ი. გოცირიძემ, ზ. შაშიკაძემ, მ. მახარაძემ, ელ. მაჩიტაძემ და სხვებმა.

მნიშვნელოვანია ქართულ - თურქული ურთიერთობების ამსახველი პერიოდული გამოცემების არსებობა, ასეთებია: „ახალი ხიდი“, „თურქეთის ცნობები“, „გულანი“, თურქეთში გამოდის ყურნალი „ჩვენებური“ (Cveneburi), „ფიროსმანი“ (firosmani) და სხვა.

სტამბოლში არსებობს ქართული კათოლიკური ელესია, სადაც თავის დროზე მოღვაწეობდა უდიდესი ქართველი მეცნიერი მ. თამარაშვილი. ამ ცენტრს ამჟამად სათავეში უდგას წარმოშობით ქართველი, წარმატებული ბიზნესმენი ს. ზაზაძე.

თურქეთ - საქართველოს ურთიერთობებში ყველაზე მასშტაბური მაინც სავაჭრო - ეკონომიკური ურთიერთობებია. 2004 წლისათვის სავაჭრო ბრუნვა 300 მლნ. დოლარს შეადგენდა. ხოლო აქ ჩადებული თურქული კაპიტალის მოცულობა 100 მლნ. დოლარისაა.

2008 წლის მონაცემებით ორ ქვეყანას შორის სავაჭრო მოცულობამ 1200.8 მლნ. ამერიკული დოლარი შეადგინა. ფუნქციონირებს ერთობლივი სამთავრობათშორისო ეკონომიკური კომისია და თურქულ ქართული ბიზნესის საბჭო.

ქართულ - თურქული ურთიერთობების გაღრმავებისათვის ეწყობა ფორუმები, მიმდინარეობს ინფორმაციის ინტენსიური გაცვლა. მჭიდრო თანამშრომლობის კიდევ ერთი კარგი მაგალითი იყო 2006 წლის 10 თებერვლიდან თურქეთთან სავიზო რეჟიმის გაუქმება

ორ ქვეყანას შორის სამთვიანი სავიზო რეჟიმის შემოღება, შემოსავლებზე ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილებისა და გადასახადის გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ შეთანხმების გაფორმება (2007 წლის 11 ნოემბერი) ბოლო პერიოდის ის მნიშვნელოვანი მოვლენებია, რომლებიც ხელს უწყობენ საქართველო თურქეთს შორის სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობების შემდგომ გაღრმავებას.

2006 წლის 14 მარტს საქართველოსა და თურქეთის მთვარობებს შორის ხელი მოეწერა შეთანხმებას ბათუმის აეროპორტის ერთობლივი გამოყენების შესახებ.

თურქეთის რესპუბლიკა სისტემატურად უწევს სამხედრო დახმარებას საქართველოს. ბოლო 10-15 წლის განმავლობაში თურქეთის მიერ ქართული არმიისათვის გაწეული დახმარება დაახლოებით 37 მლნ. დოლარზე მეტია. თურქი ინსტრუქტორების დახმარებით მომზადდა კოჯრის სპეციალური დანიშნულების სამხედრო ბრიგადა, შეკეთდა და უახლესი ტექნიკით აღიჭურვა რამოდენიმე სამხედრო ბაზა.

რეგიონული თანამშრომლობის განვითარება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს საქართველო - თურქეთის ურთიერთობების მრავალმხრივ გაშლას. ამ მხრივ საინტერესოა შავი ზღვის რეგიონული

თანამშრომლობის ორგანიზაციის დაფუძნება და სრულიად ახალ ფორმატში თანამშრომლობა.* მისი დაფუძნების პერიოდისათვის თურქეთის პრემიერის თ. ჩილერის შეხედულებით, რეგიონში ძალთა გადანაწილება შემდეგი მიმართულებით უნდა წასულიყო: „ამ რეგიონში დღეს არსებული ვაკუუმი უნდა შეავსონ თურქეთმა ან ირანმა, წინააღმდეგ შემთხვევაში რუსეთი დაიბრუნებს თავის ძველ პოზიციებს. თუ ამ სივრცეს თურქეთი შეავსებს, იგი შეძლებს შეასრულოს რეგიონსა და დასავლეთს შორის დამაკავშირებელი ხიდის როლი და ხელი შეუწყოს აქ პროგრესული სახელმწიფოებისათვის შესაფერისი ცხოვრების წესის დამკვიდრებას. თუ მოხდება პირიქით და აქ ირანი დაისადგურებს, რეგიონში კიდევ უფრო დაიძაბება ურთიერთობა. ეს მარტო თურქეთის პრობლემა არა არის. ამის თაობაზე უკვე მივალნიეთ შეხედულებათა ერთიანობას „მსოფლიო ბანკთან.“ დღემდე ჩვენ არ დავგიბანდებია კაპიტალი ამ რეგიონში – თქვა თ. ჩილერმა – თუ აქ ავაგებთ აეროპორტებსა და ნავსადგურებს, მათ ამერიკელები და სხვა ქვეყნებიც გამოიყენებენ და შესაბამისად, ასეთი პროექტის განხორციელება მარტო თურქეთის ინტერესებს არ შეესაბამება. მაშასადამე, მათი რეალიზაციის სიმძიმე მარტო თურქეთს არ დააწვება ტვრითად, ამას თითქმის მთელი მსოფლიო დააფინანსებს, მსოფლიო ბანკი უკვე ელოდება ჩვენგან პროექტებს

. * ეს ორგანიზაცია შეიქმნა თურქეთის ინიციატივით. 1992 წელს სტამბოლში ხელი მოეწერა დამფუძნებელ შეთანხმებას. მასში საქართველოსა და თურქეთის გარდა გაწევრიანებულია ბულგარეთი, რუმინეთი, უკრაინა, რუსეთი, მოლდოვა, აზერბაიჯანი, სომხეთი, ალბანეთი და საბერძნეთი.

ინფრასტრუქტურის განვითარების თაობაზე. ამერიკის და თურქეთის „ექსიმბანკი“ უკვე ამუშავებენ ერთობლივი დაზღვევის საგარანტიო ღონისძიებებს თურქული ფირმების მიერ ამ რეგიონში განსახორციელებელი საექსპორტო ოპერაციების დაფინანსების დასაცავად.”

თურქეთის მიერ მომზადებულ რეგიონული თანამშრომლობის პროექტს დადებითად აფასებს დასავლეთი. 2005 წლის ოქტომბერში ბერლინში გაიმართა კიდევ კონფერენცია „შავი ზღვის ხედვა,” სადაც ბევრმა ევროპელმა ლიდერმა მის შემდგომ განვითარებას დაუჭირა მხარი. ლიტვის პრეზიდენტის, ვალდას ადამკუსის თქმით: „შანსები ამ მიზნის მისაღწევად უკანასკნელი წლების განმავლობაში უდავოდ გაიზარდა. ჩვენ არც მორალური და არც ისტორიული უფლება არ გვაქვს გავექცეთ ამ პასუხისმგებლობას. დღეს კი ძალიან ცოტა აქცევს ყურადღებას იმ ფაქტს, რომ შავი ზღვის რეგიონი ერთადერთი რეგიონია, რომელიც დასავლურ ცივილიზაციასთან ასეთი გეოგრაფიული სიახლოვის მიუხედავად, დასავლური ცივილიზაციის შემდგომი განვითარებიდან სრულიად ამოვარდნილია. ჩვენ, დიდწილად, ხელიდან გავუშვით მომენტი და ის ხელსაყრელი შესაძლებლობა, რომელსაც ეს რეგიონი გვთავაზობდა... ძალიან რთული სამუშაოს შესრულება მოგვიწევს, რომელიც მოითხოვს მეტ მცდელობას, ყურადღებას და ფინანსურ წყაროებს, ევროკავშირისა და მისი მეზობლების კანონმდებლობების ჰარმონიზაციას, ორმხრივი ვაჭრობის ლიბერალიზაციას და გაძლიერებას, ეს ყველაფერი არის პრიორიტეტები, რომელსაც ზურგს უნდა უმაგრებდეს ევროკავშირის ძლიერი სამეზობლო

პოლიტიკა, ისევე როგორც ნატო-ს შესაბამისი პოლიტიკა.”

საქართველო - თურქეთის ურთიერთობებს სასაგებლო უწოდა საქართველოს პრეზიდენტმა, „საქართველოსა და თურქეთს შორის ურთიერთობები ასეთი წარმატებული და სასარგებლო არასოდეს ყოფილა. ჩვენ ისტორიული დროის მომსწრენი ვართ, აღნიშნა მ. სააკაშვილმა.

კავკასია და მათ შორის საქართველო, თურქეთის ინტერესთა სფეროში შედის. ანკარას აინტერესებს ცენტრალური აზია, რომელთანაც სახმელეთო სატრანსპორტო კავშირის ერთადერთი გზა, საქართველო - აზერბაიჯანის გეოგრაფიული დერეფანია. თუკი გავითვალისწინებთ თურქეთის ეკონომიკური განვითარების მაღალ დონეს, მის მზარდ საგარეო პოლიტიკურ გავლენას და სადაზვერვო სამსახურების მძლავრ რესურსებს თურქეთის მიერ საქართველოზე გარკვეული გავლენის მოპოვება გარდაუვალია. ეს შეიძლება, როგორც დადებითად ასევე უარყოფითი თვალსაზრისითაც ხასიათდებოდეს. იმისთვის რომ უარყოფითი არ სჭარბობდეს ორი პირობის დაკმაყოფილებაა საჭირო: პირველი, საქართველო არ უნდა წარმოადგენდეს დაბრკოლებას თურქეთის რეგიონალური პოლიტიკისათვის. ჩვენ მხარი უნდა დაუჭიროთ კავკასიის რეგიონში ანკარის ყველა იმ ინიციატივას, რომელიც საქართველოს ინტერესებს არ ეწინააღმდეგება.

პირველყოვლისა ეს ეხება თურქეთისათვის აზერბაიჯანთან და ცენტრალურ აზიასთან საიმედო სატრანზიტო კავშირის უზრუნველყოფას, რადგან ეს თურქეთისათვის გეოსტრატეგიულ აუცილებლობას

წარმოადგენს. დღესდღეობით საქართველო ამ პირობას ასრულებს.

მეორე, ქვეყანამ უნდა შეზღუდოს თურქული გავლენა საქართველოს საზღვრებს შიგნით. თუკი თურქეთი მოიპოვებს საკმარის კონტროლს საქართველოში ან თუნდაც სახელმწიფოს სამხრეთ ნაწილებში მიმდინარე პროცესებზე, მან შეიძლება ნაკლებად საჭიროდ ჩათვალოს საქართველოს ხელისუფლების აზრის გათვალისწინება. ასეთ შემთხვევაში თურქეთის პოლიტიკა საქართველოს მიმართ ნაკლებად დიპლომატიური და უფრო ხისტი გახდება. ფაქტია, რომ უახლოეს ათწლეულებში თურქეთი ჩვენ რეგიონში ძალიან გავლენიანი ძალა იქნება. საქართველოს ამოცანა, ამ ფაქტის დადებითი მხარეების მაქსიმალურად გამოყენება და გამონეუელი საფრთხეების მინიმუმამდე დაყვანა უნდა იყოს. მიზნის მისაღწევად, თურქეთის რეგიონული პოლიტიკის მხარდაჭერა და იმავდროულად საქართველოს ტერიტორიაზე თურქული გავლენის შეზღუდვა, ერთადერთი რეალისტური გზაა.

საქართველო უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს თურქეთთან თანამშრომლობას. ორ ქვეყანას შორის არსებული დინამიური და ნაყოფიერი ურთიერთობები ხელს უწყობს რეგიონულ მშვიდობასა და სტაბილურობას. მნიშვნელოვანია თურქეთის მხარდაჭერა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის საკითხში, ისევე როგორც მისი როლი სამხედრო აღმშენებლობის პროცესში. საგარეო უწყება მაქსიმალურ ძალისხმევას მიმართავს თურქეთთან ურთიერთობის შემდგომი გაღრმავებისაკენ, განსაკუთრებით ვაჭრობის და

ტრანსპორტის სფეროებში. სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს ენერგეტიკულ თანამშრომლობას, რაც ხელს უწყობს არა მხოლოდ ორი ქვეყნის, არამედ მთლიანად ევროპის ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაძლიერებას.

ბიოგრაფიული ცნობები

მუსტაფა ქემალ ათათურქი - დაიბადა 1881 წელს ქ. სალონიკში მოსამსახურის ოჯახში. დაამთავრა სალონიკის სამხედრო საშუალო სკოლა და სამხედრო ლიცეუმი. 1902 წელს სამხედრო სასწავლებელი (ლეიტენანტის წოდებით), ხოლო 1905 წელს სტამბოლის გენერალური შტაბის აკადემია. უმაღლეს სამხედრო სასწავლებელში ყოფნისას ის გაიტაცა თანზიმათის პერიოდის თურქ ნაციონალისტთა იდეებმა და დაუკავშირდა სულთან აბდულ-ჰამიდ II-ის მიმართ ოპოზიციურად განწყობილ ახალგაზრდა ოფიცრებს.

აკადემიის დამთავრების შემდეგ, მუსტაფა ქემალმა 1906 წელს დამასკოში, შემდეგ კი სხვა ქალაქებში თანამოაზრეებთან ერთად დააარსა „სამშობლოსა და თავისუფლების საზოგადოება“, რომელიც მოგვიანებით შეუერთდა „ერთიანობისა და პროგრესის“ ორგანიზაციას. მალე იგი დანიშნეს „ახალგაზრდა თურქთა“ მიერ შექმნილი „მოქმედების არმიის“ შტაბის უფროსად. მონაწილეობდა იტალია-ოსმალეთისა (1911-1912 წ.წ.) და ბალკანეთის მეორე (1913 წ.) ომებში. 1913-1914 წლებში იყო ოსმალეთის

სამხედრო ატაშე ბულგარეთში, საიდანაც მოქმედ არმი-
ში გადაიყვანეს.

პირველ მსოფლიო ომში (1914-1918) ის იბრძოდა
სხვადასხვა ფრონტზე. აქ მან მიიღო ფაშას ანუ გენერლის
ტიტული.

1919 წლის 19 მაისს მან ქ. სამსუნიდან წამოიწყო
თურქი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლა. იმავე
წელს გახდა რევოლუციური „უფლებათა დაცვის საზოგა-
დოების“ სივასის კონგრესის მიერ არჩეული წარმომად-
გენლობითი კომიტეტის თავმჯდომარე. ინგლისელების
მიერ სტამბოლში დეპუტატთა პალატის გარეკვის შემ-
დეგ, მუსტაფა ქემალმა 1920 წლის 23 აპრილს ანკარაში
მოიწვია დიდი ეროვნული კრება (მეჯლისი, პარლამენ-
ტი), რომელმაც იგი აირჩია პარლამენტისა და მთავრო-
ბის თავმჯდომარედ. იმავე დროს მუსტაფა ქემალი სათა-
ვეში ჩაუდგა შეიარაღებულ ძალებსაც.

1922 წელს ინტერვენტებზე საბოლოო გამარჯვების
შემდეგ მთელი რეალური ძალაუფლება თურქეთში მუს-
ტაფა ქემალის ხელში აღმოჩნდა, რასაც მოჰყვა სახელ-
მწიფო სისტემის შეცვლა, რომელიც ისტორიაში ქემა-
ლისტური რევოლუციის სახელით შევიდა.

მუსტაფა ქემალის ხელმძღვანელობით გატარდა რი-
გი პროგრესული რეფორმა. 1923 წლის 29 ოქტომბერს
თურქეთი რესპუბლიკად გამოცხადდა, იმავე დღეს ქემა-
ლი აირჩიეს რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად. 1934
წელს თურქეთში გვარების შემოღებასთან დაკავშირებით
დიდმა ეროვნულმა კრებამ მუსტაფა ქემალს ათათურქის
(„თურქთა მამა“) გვარი მიანიჭა.

მუსტაფა ქემალ ათათურქი გარდაიცვალა 1938 წლის
10 ნოემბერს სტამბოლში. დაკრძალეს ანკარაში სპეცია-
ლურად აგებულ მავზოლეუმში.

ნეჯმეთინ ერბაქანი - დაიბადა 1926 წელს სინოპში. დაამთავრა მექანიკის ინსტიტუტი, სტამბოლის და ეიხენის ტექნიკური უნივერსიტეტები. 1948-1966 წლებში მუშაობდა ჯერ ასისტენტად, შემდეგ კი ლექტორად მექანიკის ინსტიტუტსა და სტამბოლის ტექნიკურ უნივერსიტეტში. 1951 წელს გახდა პროფესორი. 1966-1968 წლებში იყო თურქეთის სავაჭრო-სამრეწველო პალატის ინდუსტრიული დეპარტამენტის დირექტორი. 1970 წელს დააფუძნა „ისლამისტური ეროვნული წესრიგის“ პარტია, რომელიც მალე აიკრძალა. 1973 წელს ჩამოაყალიბა და სათავეში ჩაუდგა „ეროვნული ხსნის“ პარტიას, რომელიც სამხედროების მიერ აიკრძალა 1981 წელს. 1974 წელს იყო ვიცე-პრემიერი და სახელმწიფო მინისტრი. 1975-1977 წლებში კვლავ უკავია ვიცე-პრემიერის თანამდებობა. 1980 წელს ის დააპატიმრეს, 1983 წელს ჩამოაყალიბა „კეთილდღეობის“ პარტია. 1996 წლის 29 ივლისს „რეფაჰიოლის“ მთავრობაში დაიკავა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა. 1998 წლის თებერვალში კეთილდღეობის პარტიის დახურვასთან ერთად ნ. ერბაქანს ხუთი წლით აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა.

ნეჯმეთინ ერბაქანი, 2011 წლის 27 თებერვალს მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ, 85 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

თურგუთი ოზალი - დაიბადა 1927 წელს ქ. მალათიაში. საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლას აგრძელებს სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტის ელექტრონიკის ფაკულტეტზე, რომელსაც 1950 წელს ამთავრებს. 1952 წელს სასწავლებლად ამერიკის შეერთებულ შტატებში მიემგზავრება. 1960 წელს თ. ოზალი თურქეთის რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის სპეციალურ

ტექნიკურ, ხოლო 1967 წლიდან სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის მრჩეველად ინიშნება. 1971 წელს სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ აღნიშნული თანამდებობიდან გადადგა და აშშ გაემგზავრა. 1979 წელს ს. დემირელის მიერ შედგენილ ე. წ. „უმცირესობის მთავრობაში“ თ. ოზალი ინიშნება სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილედ. 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ თ. ოზალი პრემიერ-მინისტრის მოადგილის პოსტს იკავებს (1982 წლის 18 ივლისამდე). გადადგომის შემდეგ 1983 წელს შექმნა „დედასამშობლოს პარტია. 1989 წლის ოქტომბერში ის გახდა ქვეყნის რიგით მერვე პრეზიდენტი.

თ. ოზალი გარდაიცვალა 1993 წლის 17 აპრილს.

სულეიმან დემირელი - დაიბადა 1924 წლის 1 ნოემბერს ისპარტას ვილაეთის სოფელ ისლამქოიში. 1949 წელს დაამთავრა სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტი, ინჟინერ-ჰიდროტექნიკოსის სპეციალობით. 1954 წლიდან ს. დემირელი ხელმძღვანელობდა ერთ-ერთ სახელმწიფო ორგანიზაციას – წყალთა მეურნეობის სამმართველოს. 1960 წლიდან კი სამეცნიერო-პედაგოგიურ მოღვაწეობას შეუდგა და 1964 წლამდე ასწავლიდა ანკარის შუა აღმოსავლეთის ტექნიკურ უნივერსიტეტში. 1964 წელს ს. დემირელი აირჩიეს „სამართლიანობის« პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ. 60 - იანი წლებიდან მოყოლებული ს. დემირელი რამდენიმეჯერ იქნა არჩეული პრემიერ-მინისტრად. 1983 წელს მისი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია. 1987 წელს, კი იგი გახდა ამ პარტიის თავმჯდომარე.

1993-2000 წლებში იყო თურქეთის რესპუბლიკის რიგით მეცხრე პრეზიდენტი.

მესუთ ილმაზი – დაიბადა 1947 წლის 6 ნოემბერს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა სტამბოლის ვაჟთა უმაღლესი სკოლა, ანკარის, კიოლნისა და ლონდონის უნივერსიტეტების პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. 1983 წლიდან რიზეს ვილაიეთის უცვლელი დეპუტატია. 1986-1987 წლებში იყო სახელმწიფო, კულტურისა და ტურიზმის მინისტრი. 1987-1990 წლებში უკავია საგარეო საქმეთა მინისტრის პორტფელი. თ. ოზალის პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ ხდება „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე.

1991 წელს სამი თვის განმავლობაში იყო პრემიერ-მინისტრი. 1995 წლის 24 დეკემბრის არჩევნების შემდეგ აყალიბებს კოალიციურ მთავრობას, სადაც მთავრობის თავმჯდომარის პოსტი უკავია. პრემიერობამ კვლავ სამი თვე გასტანა. გადადგა 1996 წლის 7 ივნისს. ზუსტად ერთი წლის შემდეგ კვლავ ჩამოაყალიბა ახალი მთავრობა.

ჰყავს მეუღლე და ორი შვილი.

ბიულენთ ეჯეპიტი – დაიბადა 1925 წლის 28 მაისს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა პრესტიჟული ინგლისურენოვანი რობერტ კოლეჯი (ახლანდელი ბოსფორის უნივერსიტეტი). ცოდნა გაიღრმავა სტამბოლის, ანკარის, ლონდონის და ჰარვარდის უნივერსიტეტებში. 1946-1950 წლებში მსახურობდა ლონდონში. პოლიტიკაშია 60-იანი წლებიდან. 1961-1965 წლებში შრომის მინისტრია, 1966-1971 წლებში სრპს (სახალხო-რესპუბლიკური პარტია) გენერალური მდივანია, ხოლო 1972-1980 წლებში ამავე პარტიის ლიდერი. 1974, 1977, 1978-1979 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი.

80-იან წლებში სამხედრო გადატრიალების შემდეგ რამდენჯერმე იქნა დაპატიმრებული და აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა. 1987 წელს აკრძალვა მოეხსნა და

ორი წლის შემდეგ სათავეში ჩაუდგა „მემარცხენე-დემოკრატიულ“ პარტიას. სხვადასხვა დროს იყო ანკარისა და ზოგნულდაქის ვილაიეთების დეპუტატი. 1997 წლიდან არის ვიცე პრემიერი, ხოლო 1999-2002 წლებში კი პრემიერ-მინისტრი.

ბიულენტ ეჯევითი გარდაიცვალა 2006 წლის 5 ნოემბერს.

თანსუ ჩილერი – დაიბადა 1945 წელს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა რობერტ კოლეჯი, სტამბოლის კონექტიკუტის და იელის უნივერსიტეტები.

1983 წელს გახდა პროფესორი. მსახურობდა სხვადასხვა უნივერსიტეტში, განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მისი მოღვაწეობა ბოსფორის უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე. 1990 წელს შევიდა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიაში. 1991 წელს აირჩიეს დეპუტატად და დაიკავა ეკონომიკის სახელმწიფო მინისტრის პოსტი. 1993-1996 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი. 1996-1997 წლებში შეთავსებით ეკავა ვიცე-პრემიერის და საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტები. ნ. ერატანთან კოალიციის დაშლისა და ხელისუფლებაში მ. ილმაზის მოსვლის შემდეგ ოპოზიციაშია.

2002 წელს არჩევნებში მარცხის შემდეგ ჩამოშორდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

დენიზ ბაიკალი – დაიბადა 1938 წელს ქ. ანთალიაში. 1960 წელს დაამთავრა ანკარის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1968 წელს გახდა პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოცენტი, სადაც 1973 წლამდე მოღვაწეობდა.

1968 წელს ბაიკალი შევიდა „სახალხო-რესპუბლიკურ“ პარტიაში. 1973-1980 წლებში იგი იყო მეჯლისის დე-

პუტატი, ფინანსთა მინისტრი (1974), ენერგეტიკისა და ბუნებრივი რესურსების მინისტრი (1978-1979). 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დ. ბაიკალს აპატიმრებენ.

1984 წელს დ. ბაიკალი შევიდა „სოციალ-დემოკრატიულ“ პარტიაში. „სახალხო“ პარტიასთან გაერთიანების შემდეგ ის გახდა „სოციალ-დემოკრატიული სახალხო“ პარტიის თავმჯდომარე. 1989 წლიდან კი - გენერალური მდივანი.

1992 წელს „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის აღდგენისთანავე ის დაინიშნა პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ, რომელსაც 2010 წლის 10 მაისამდე ედგა სათავეში.

2010 წელს მის მიმართ განხორციელებული „ვიდეო კასეტების“ თემის შემდეგ ის ჩამოშორდა აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

დეველით ბაჰჩალი - დაიბადა 1948 წელს ქ. ოსმანიეში, ფეთაჰოღლულარებად ცნობილ დიდ თურქმენულ ოჯახში. პირველდანიეებითი განათლება ოსმანიეში, ხოლო საშუალო სტამბულში მიიღო. შემდეგ სწავლა გააგრძელა ანკარის ეკონომიკური და მართვის მეცნიერებათა აკადემიაში.

1970-1971 წლებში თურქეთში სტუდენტთა ეროვნული ფედერაციის გენერალური მდივნის მოვალეობას ასრულ ებდა. 1972-1973 წლებში იყო ანკარის ვაჭრობისა და ეკონომიკის სამეცნიერო აკადემიისა და მასთან დაკავშირებულ უმაღლეს სასწავლებლებში ეკონომიკის კათედრის ასისტენტი. გაზის უნივერსიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ინსტიტუტის ეკონომიკის დოქტორის ნოდების მიღების შემდეგ იმავე უნივერსიტეტში 1987 წლამდე კითხულობდა ლექციებს.

1987 წლის 17 აპრილს აღფარსლან თურქეშის ხელშეწევით დ. ბაჰჩელს „ნაციონალური შრომის“ პარტიის დიდ ყრილობაზე გენერალური მდივნის მოვალეობა დაეკისრა.

1997 წლის 6 ივლისს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის რიგგარეშე კონგრესზე დ. ბაჰჩელს პარტიის გენერალური თავმჯდომარის მოვალეობის შესრულება დაეკისრა.

1997 წლის 23 ნოემბერს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის მე-5 კონგრესზე ის არჩეული იქნა პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ.

1999 წლის 18 აპრილის საპარლამენტო არჩევნებში „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის გამარჯვების შემდეგ დ. ბაჰჩელი კოალიციურ მთავრობაში შევიდა და მან დაიკავა ვიცე-პრემიერისა და სახელმწიფო მინისტრის თანამდებობა.

2007 წლიდან დღემდე თურქეთის მეჯლისის დეპუტატი.

აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი – დაიბადა 1941 წლის 13 სექტემბერს ქ. აფიონში. 1958 წელს წარჩინებით დაამთავრა აფიონის საშუალო სკოლა. 1962 წელს უმაღლესი განათლება მიიღო ანკარის უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტზე. ა. სეზერმა სავალდებულო სამხედრო სამსახური, სამხედრო აკადემიაში რეზერვის ოფიცრის რანგში დაასრულა. 70-იანი წლების დასაწყისში სეზერი დიჯლესა და იერქოში მუშაობდა სასამართლო სისტემაში. საინდენაც იგი საკასაციო სასამართლოში გამომძიებლად ინიშნება.

1977-1978 წლებში ანკარის სასამართლოს უმაღლეს სკოლაში მან მიიღო ხარისხი სამოქალაქო სამართალში. 1988 წლის 27 სექტემბერს ექს-პრეზიდენტმა ქ. ევრენმა

იგი საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრად დანიშნა. 1998 წლის 6 იანვარს სეზერი აირჩიეს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ.

2000 წლის 5 მაისს თურქეთის დიდმა მეჯლისმა მას ანდო თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტის პოსტი, რომელიც 2007 წლის 28 აგვისტომდე ეკავა.

ახმედ ნეჯდეთ სეზერი კავკასიიდან გადმოსახლებულთა ოჯახშია დაბადებული.

2007 წლის 28 აგვისტოდან იგი ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას.

აბდულა გული - დაიბადა 1950 წლის 29 ოქტომბერს ქ. კაისერში. დაამთავრა სტამბოლის უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი და იქვე მიენიჭა დოცენტის ხარისხი. სადოქტორო დისერტაციის დაცვის შემდეგ ლექციებს კითხულობდა საქარიის უნივერსიტეტის საინჟინრო-ინდუსტრიულ ფაკულტეტზე. 1983-1991 წლებში ეკონომისტად მუშაობდა საუდის არაბეთში ისლამური აღორძინების ბანკში. 1991 წელს მონაწილეობა მიიღო ვადამდელ საპარლამენტო არჩევნებში და „კეთილდღეობის“ პარტიის სიით დეპუტატი გახდა კაისერის ვილაიეთიდან.

1992 წლიდან აბდულა გული არის ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის წევრი. 1991-1995 წლებში იყო პარლამენტის დაგეგმარებისა და საბიუჯეტო კომიტეტის წევრი. ნ. ერბაქანის მიერ ჩამოყალიბებულ 54-ე კოალიციურ მთავრობაში ეკავა სახელმწიფო მინისტრისა და მთავრობის სპიკერის თანამდებობები. „კეთილდღეობის“ და „სათნოების“ პარტიის აკრძალვის შემდეგ დაფუძნებულ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილეა.

2002 წლის 18 ნოემბერს მას პრემიერ-მინისტრად ირჩევენ. 2003 წლის 14 მარტიდან ის არის ვიცე-პრემიერი და საგარეო საქმეთა მინისტრი.

2007 წელიდან დღემდე არის თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი – დაიბადა 1954 წლის 26 თებერვალს. 1981 წელს დაამთავრა მარმარას უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი.

1994 წლის 27 მარტს ერდოღანი არჩეული იქნა სტამბოლის მერად, რომელსაც სათავეში ედგა 1998 წლამდე. 2003 წლიდან ის სათავეში უდგას „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას.

2011 წელს ის მესამე ვადით აირჩიეს პრემიერ-მინისტრის პოსტზე.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი ქართული წარმომავლობისაა. მისი წინაპრები ბათუმიდან გადავიდნენ რიზეში საცხოვრებლად.

ემზარ მაკარაძე

დაიბადა 1971 წლის 24 იანვარს ბათუმში, მოსამსახურის ოჯახში. 1992 წელს დაამთავრა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1994-1998 წლებში სწავლობდა თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აპსირანტურაში თურქეთის ისტორიის სპეციალობით.

1998 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მოიპოვა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი.

1992 წლიდან მუშაობს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამჟამად არის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის, ასოც.პროფესორი. ამავე დროს ხელმძღვანელობს თურქეთისმცოდნეობის საგანმანათლებლო პროგრამას.

პროფ. ემზარ მაკარაძის ინტერესთა სფეროს წარმოადგენს თანამედროვე თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის პრობლემები. ამ საკითხებს არაერთი საყურადღებო გამოკვლევა მიუძღვნა.

პროფ. ემზარ მაკარაძე მონაწილეობას ღებულობს სხვადასხვა რესპუბლიკურ და საერთაშორისო კონფერენციებში, კონგრესებსა და სიმპოზიუმების მუშაობაში. მას გამოქვეყნებული აქვს 40-ზე მეტი ნაშრომი ქართულ, რუსულ და თურქულ ენებზე. აქედან 6 წიგნი.

ჰყავს მეუღლე და ერთი შვილი.

Emzar Makaradze

24 Ocak 1971'de Batum'da doğdu. 1992 yılında Batum Şota rustaveli Devlet Üniversitesi, Tarih ve Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. 1994-1998 yıllarında İvane Javakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Türk Tarihi Bölümü'nde lisansüstü okudu. Doktorasını 1998 yılında İvane Javakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi'nde tamamladı.

1992 yılından bu yana Batum Şota rustaveli Devlet Üniversitesi'nde çalışmaktadır. Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Bölümü Profesörü. Aynı zamanda Türklük Bilimi Lisans Programı nın Başkanı.

Prof. Dr. Emzar Makaradze ilgi alanı modern Türkiye'nin iç ve dış siyasetin sorunlarıdır. Birçok çalışmada bu konuya dikkat verdi ve önemli araştırmalar yaptı.

Prof. Dr. Emzar Makaradze birçok ulusal ve uluslararası konferans, kongre ve sempozyumlara katılmaktadır. 40'ten daha fazla Gürcü, Rus ve Türk dillerinde yayınlanmış bilimsem çalışmaları vardır. Bunlardan 6 tane kitaptır.

Eşi ve bir oğlu vardır.